

**TURGUT ÖZAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER
ANABİLİM DALI**

**TURGUT ÖZAL DÖNEMİNDE TÜRKİYE’NİN BULGARİSTAN
TÜRKLERİ POLİTİKASI: KONSTRÜKTİVİST BİR İNCELEME**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
Gökçay DAĞLIOĞLU**

**Tez Danışmanı
Yrd. Doç. Dr. Engin AKÇAY**

Ankara-2014

**TURGUT ÖZAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER
ANABİLİM DALI**

**TURGUT ÖZAL DÖNEMİNDE TÜRKİYE’NİN BULGARİSTAN
TÜRKLERİ POLİTİKASI: KONSTRÜKTİVİST BİR İNCELEME**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
Gökçay DAĞLIOĞLU**

**Tez Danışmanı
Yrd. Doç. Dr. Engin AKÇAY**

Ankara-2014

Turgut zal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında; tez içindeki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda ilgili eserlere bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, atıfta bulunduğum eserlerin tümünü kaynak olarak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı ve bu tezin herhangi bir bölümünü bu niversite veya başka bir üniversitede başka bir tez çalışması olarak sunmadığımı beyan ederim.

29/04/ 2014

Gökçay DAĞLIOĞLU

ONAY

Gökçay DAĞLIOĞLU tarafından hazırlanan “*Turgut Özal Döneminde Türkiye'nin Bulgaristan Türkleri Politikası: Konstrüktivist Bir İnceleme*” başlıklı bu çalışma, 29 Nisan 2014 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda *oybirliği /oyçokluğu* ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından *Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalında Yüksek Lisans* tezi olarak kabul edilmiştir.

Yrd. Doç. Dr. Engin AKÇAY

Yrd. Doç. Dr. Nurettin ALTUNDEĞER

Yrd. Doç. Dr. Umut ÜNAL

ÖNSÖZ

1950 yılında Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç etmiş bir ailenin ferdi olarak böyle bir çalışmayı yapmanın mutluluğu içerisindeyim. Bu çalışma vesilesiyle yaptığım araştırma, inceleme ve mülakatlarla tezin çerçevesini oluştururken, aynı zamanda Bulgaristan Türklerinin çektiği sıkıntıları bir kere daha idrak etmenin de hüznünü yaşadım. Yaşadığım bu hissi durumun çalışmayı tamamlama noktasında bana itici bir güç olduğunu ifade etmeden geçemeyeceğim. Yapılan bu çalışmanın ana iskeletini, Turgut Özal dönemi Bulgaristan Türkleri politikası oluşturmaktadır. Ayrıca çalışmayı Turgut Özal'ın adını taşıyan bir Üniversite'de yapıyor olmanın da benim için farklı bir motivasyon kaynağı olduğunu söylemeliyim.

Öncelikle tüm çalışmalarım boyunca bilgi ve deneyimleriyle yoluma ışık tutan, bana eksikliklerimi gösteren ve onları tamamlayabilmem için sabırla yardımcı olan değerli hocam ve tez danışmanım Sayın Yrd. Doç. Dr. Engin Akçay'a bana ayırdığı değerli zaman ve sağladığı destek için sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Mülakat talebinde bulunmam karşısında benimle bizzat telefonda görüşme nezaketinde bulunarak çalışmayla ilgili bilgi alan ve randevu isteğimi kabul ederek değerli bilgilerini aktarmak suretiyle tezin şekillenmesinde çok önemli katkıları olan Sayın Hasan Celal Güzel'e teşekkürü bir borç bilirim.

Bulgaristan Türklerinin en sıkıntılı dönemlerinden birini yaşadığı 1980'li yıllarda Sofya Büyükelçiliği yapmış, yaşanan sürece bizzat tanıklık etmiş, Türk-Bulgar İlişkileri I-II kitabını yazarak yakın tarihin aydınlatılması adına çok önemli bir misyon eda etmiş ve mülakat isteğimi geri çevirmeyerek kıymetli bilgilerini benimle paylaşma erdemini göstermiş Sayın Ömer E. Lütem'e teşekkürlerimi sunarım.

Değerli katkılarından dolayı Doç. Dr. Birgül Demirtaş'a, Yrd. Doç. Dr. Erjada Progonati'ye, Bulgaristan Türkleri kitabının yazarı Bilal N. Şimşir'e, Balkanlar'da Adalet, Haklar, Kültür ve Dayanışma Derneği (BAHAD) Başkan

Yardımcısı Mehmet Zafer'e, Belene Ceza Kampı mağduru ve Sınırlar Ötesinde Türk Kalmak kitabının yazarı İslam Beytullah Erdi'ye ve 1950 göçmeni Emine Dağlıoğlu'na kıymetli katkıları için teşekkür ederim.

Son olarak gösterdiği sabır ve manevi destek için eşim Dilek Dağlıoğlu'na teşekkür ederim.

ÖZET

Dağlıoğlu, Gökçay. Turgut Özal Döneminde Türkiye'nin Bulgaristan Türkleri Politikası: Konstrüktivist Bir İnceleme, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2014.

Bu çalışmanın ana amacı İnşacı yaklaşımın temel prensiplerini ortaya koyarak Bulgaristan Türklerinin yaşadığı sıkıntıları bu yaklaşım çerçevesinde analiz etmektir. Bu bağlamda, 1984-1989 yılları arasında Bulgaristan Türklerinin yaşadığı sıkıntılar ve bu sıkıntılara karşı dönemin Türkiye Başbakanı Turgut Özal'ın yürüttüğü politikalar Konstrüktivist (İnşacı) bir yaklaşımla ele alınmıştır. Sadece maddi unsurları (asker, uçak, tank, füze sayısı gibi) referans kabul eden Realizmin çöküşe geçtiği bir dönemde, Bulgaristan'da yaşanan olayları iyi analiz eden Turgut Özal, politikalarını bu çerçeve üzerine inşa etmiştir. Bu anlayışla politikalarını uygulama sahasına koyan Özal, maddi unsurların yanında diplomatik kanalları da kullanarak problemin çözümü adına kalıcı adımlar atmaya çalışmıştır. Ancak Özal'ın atmış olduğu adımların Bulgaristan tarafında karşılık bulmaması neticesinde tarihte "89 Göçü" olarak bilinen büyük göç hadisesi yaşanmıştır. Bu çalışmanın diğer bir özelliği de Turgut Özal'la Todor Jivkov'un uygulama sahasına koyduğu politikaları Konstrüktivist (İnşacı Yaklaşım) bir analize tabi tutarak karşılaştırmaktır. Bu sayede, karşılaştırmalı bir analiz yapılarak İnşacı yaklaşımın daha iyi anlaşılacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Asimilasyon, Bulgaristan, Bulgaristan Türkleri, Konstrüktivizm, Todor Jivkov, Turgut Özal, Türkiye, 89 Göçü.

ABSTRACT

Dağlıoğlu, Gökçay. Turkish Policy to Bulgarian Turks in the Period of Turgut Özal: a Constructivist Approach, Master Thesis, Ankara, 2014.

The purpose of this study is to state the principles of the constructivist approach and analyze the problems of the Bulgarian Turks within this. In this context, the distress of the Turks of Bulgaria between 1984-1989 and the policies against this period of short ages applied by Prime Minister Turgut Özal at the time are discussed within a constructivist approach. The collapse of Realism in Bulgaria, which only accepted tangible elements such as military, aircraft, tanks, missiles within its frame of reference led Turgut Özal to analyze the events well and build his policies on this framework. Within this approach, Turgut Özal put his policies into practice and tried to take permanent steps by using the material elements for solving problems through diplomatic channels. However, the steps taken by Özal were not approved by the Bulgarian side and caused a great migration phenomenon, which is known as the “89 Migration”. Another feature of this study is to analyze and compare policies which were put into practice by Turgut Özal and Todor Jivkov. In this way, by making a comparative analysis, it is believed that the constructivist approach will be better understood.

Key Words: Assimilation, Bulgaria, Constructivism, Migration in 1989, The Turks of Bulgaria, Todor Jivkov, Turgut Özal, Turkey.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER	v
KISALTMALAR	vii
GİRİŞ	1
1. TEZİN KONUSU	1
2. TEZİN AMACI	2
3. TEZİN ÖNEMİ	3
4. YÖNTEM	3
BİRİNCİ BÖLÜM	5
TEORİK ÇERÇEVE	5
1.1. Sorun-Teori İlişkisinin Temelleri	5
1.2. Uluslararası İlişkiler Disiplininde Konstrüktivist (İnşacı) Yaklaşım	6
1.2.1. Kimlik, Çıkar ve Dış Politika.....	9
1.3. Konstrüktivist Yaklaşım ve Bulgaristan Türkleri.....	13
İKİNCİ BÖLÜM	17
BULGARİSTAN’IN DEMOGRAFİK YAPISI İÇİNDE TÜRKLER.....	17
2.1. Osmanlı Dönemi (1393-1878)	17
2.2. Prenslük Dönemi (1878-1908)	21
2.3. Bulgaristan Krallığı Dönemi (1908-1944).....	22
2.4. Komünizm Dönemi (1944-1989).....	23
2.4.1. 1950-1951 Tehciri	24
2.4.2. 1968 Göç Antlaşması (Yakın Akraba Göçü)	27
2.4.3. 1989 Göçü	30
2.5. Komünizm Sonrası Dönem.....	31
2.6. Bulgaristan’da Yaşanan ‘Yeniden Doğuş’ Süreçleri.....	32
2.6.1. 1878-1944 Yılları Arası ‘Yeniden Doğuş Süreci’	34
2.6.2. 1944-1989 Yılları Arası ‘Yeniden Doğuş Süreci’	36
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	44
BİR DEVLET ADAMI OLARAK TURGUT ÖZAL.....	44
3.1. Turgut Özal Dönemine Genel Bir Bakış.....	44
3.2. Dış Politika ve Kimlik Bağlamında Turgut Özal’ın Soruna Yaklaşımı	47

3.2.1. Partinin Sembolü.....	47
3.2.2. Genel İlkeler.....	49
3.2.3. Dış Politika ve Asimilasyon Politikalarına Karşı Alınan Önlemler.....	53
3.2.3.1. 1985 Yılı Notalaşma Düellosu.....	58
3.2.3.2. Göç Antlaşması Teklifi.....	62
3.2.3.3. İslam Konferansı Örgütü – İslam İşbirliği Teşkilatı'nın Açıklamaları.....	65
3.2.3.4. Türkiye Radyo ve Televizyonu'nun Faaliyetleri.....	66
3.2.3.5. Naim Süleymanoğlu'nun Türkiye'ye İltica Etmesi.....	70
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM.....	74
TODOR JIVKOV VE TURGUT ÖZAL'IN KİMLİK VE DIŞ POLİTİKA ÇERÇEVESİNDE SÖYLEM ANALİZİ	74
4.1. Todor Jivkov'un Kimlik ve Dış Politika Çerçevesinde Söylem Analizi.....	74
4.2. Türkiye'nin Bulgaristan Türkleri Politikası Kapsamında Turgut Özal'ın Kimlik ve Dış Politika Söylemi.....	80
SONUÇ.....	87
KAYNAKÇA	95
MÜLAKATLAR	100
EKLER- Turgut Özal Dönemi Bulgaristan Türkleri Politikası Hakkında Yapılan Mülakatlar.....	101
EK 1: Hasan Celal Güzel'le Yapılan Mülakat	101
EK 2: Ömer Engin Lütem'le Yapılan Mülakat	108
EK 3: Bilal Şimşir'le Yapılan Mülakat	116
EK4: Birgül Demirtaş'la Yapılan Mülakat	119
EK 5: Erjada Progonati'yle Yapılan Mülakat	127
EK 6: İslam Beytullah Erdi ile Yapılan Mülakat	131
EK 7: Mehmet Zafer'le Yapılan Mülakat	134
EK 8: Emine Dağlıoğlu ile Yapılan Mülakat	137

KISALTMALAR

- AB** : Avrupa Birliği
- ABD** : Amerika Birleşik Devletleri
- AET** : Avrupa Ekonomik Topluluğu
- a.g.e** : adı geçen eser
- AGİT** : Avrupa Güvenlik ve İş Birliği Teşkilatı
- AK** : Avrupa Konseyi
- ANAP** : Anavatan Partisi
- AP** : Avrupa Parlamentosu
- BÇP** : Bulgaristan Çiftçi Partisi
- BKP** : Bulgaristan Komünist Partisi
- BM** : Birleşmiş Milletler
- C** : Cilt
- DPT** : Devlet Planlama Teşkilatı
- HÖH** : Hak ve Özgürlükler Hareketi
- İKÖ - İİT** : İslam Konferansı Örgütü – İslam İşbirliği Teşkilatı
- KKTC** : Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti

- NATO** : NorthAtlanticTreatyOrganization (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü)
- OECD** : OrganisationforEconomicCo-operationand Development (Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü)
- s** : sayfa
- SSCB** : Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
- TBMM** : Türkiye Büyük Millet Meclisi
- TİGM** : Toprak ve İskân Genel Müdürlüğü
- TKZS** : TrudovaKooperativnoZemedelskoStopanstvo (Emek-Çiftlik Tarımsal Kooperatif)
- TRT** : Türkiye Radyo ve Televizyonu

GİRİŞ

1. TEZİN KONUSU

Yaklaşık beş yüz sene Osmanlı Devleti yönetiminde kalan Bulgaristan, bağımsızlığını kazandıktan sonra Türklere karşı sürekli bir asimilasyon politikası izlemiştir. Ancak 1944 yılında Bulgaristan'a komünist rejimin yerleşmesiyle beraber asimilasyon devletin resmi ve sistemli bir politikası olması itibariyle nitelik değiştirmiştir. Özellikle Todor Jivkov döneminde (1956–1989) Türkler ve diğer azınlıklar eritilerek “tek milletli” Bulgaristan oluşturma idealine yönelik uygulamalar artmıştır. İşte böylesine menfi bir anlayışla, Bulgaristan nüfusunun onda birini oluşturan Bulgaristan Türklerine 1984 yılı sonlarından başlanarak Jivkov'un iktidardan ayrılışına kadar geçen süre içinde çok şiddetli ve geniş kapsamlı bir asimilasyon politikası uygulanmıştır. Zorunlu isim değiştirmelerle başlayan bu uygulamalar, Türkçe yasağı, dini yaşamın kısıtlanması, kılık-kıyafet yasağı ve diğer uygulamalarla devam etmiştir. Baskılar sonucunda bunalan Türkler, Bulgaristan yönetimine karşı gösteri yürüyüşlerine başlamış ve haklılıklarını dünya kamuoyuna duyurmaya çalışmışlardır. Bulgaristan Türkleri bu çabalarının neticesini geç de olsa almış ve dış dünyadan Bulgaristan yönetimine gelen baskılar sayesinde tarihte “89 Göçü” olarak anılan büyük göç olayının kapısı açılmıştır.

Bu tez çalışmasının konusu, dönemin iki önemli aktörü Todor Jivkov'la Turgut Özal'ın ortaya koydukları yaklaşımları, İnşacı perspektifle karşılaştırmalı olarak analiz etmek ve yaşanan sürece ait olan politikalarının büyük göç olayıyla neticelenen sürece nasıl tesir ettiğini kalitatif bir yöntemle ortaya koymaktır. Ayrıca tez çalışmasında Bulgaristan'ın tarihi gelişimi üzerinde, bir fikir vermesi adına kısaca durulmuştur. Osmanlı Devleti döneminden günümüze kadar geçen yaklaşık beş yüz senelik süreçle alakalı temel bilgilendirmelerden sonra özellikle son yüz senelik süreçte Bulgaristan'ın geçirdiği fikri değişimin kodları kısa ve öz bir tarih bilgisiyle verilmeye çalışılmıştır. Bu noktadan hareketle özellikle büyük göçlere sebep olan

faktörler ve bu faktörlerin uygulama sahası olan Bulgaristan Türklerinin çektiği sıkıntılara ideolojik perspektiften yorumlar getirilmeye çalışılmıştır. Böylelikle 1989 büyük göçüyle neticelenen sürecin bir anda meydana gelmediği, aksine kümülatif bir şekilde zaman içinde kinlerin, nefretlerin, ötekileştirmelerin artması sebebiyle bu problemin, görünürde noktalandığı sonucuna ulaşılmaktadır.

2. TEZİN AMACI

Bu tez çalışmasının amacı İnşacı yaklaşımın temel prensiplerini ortaya koyarak Bulgaristan Türklerinin yaşadığı sıkıntıları bu yaklaşım çerçevesinde analiz etmektir. Bu çalışmada teorik çerçeve olarak İnşacı yaklaşım tercih edilmiştir. Çünkü İnşacı yaklaşım yaşanan olayları maddi sebeplerden daha ziyade sosyal yönleriyle ele alır. İnşacı yaklaşıma göre (Wendt, 2012: 268) birey, toplum, devlet ve devletler sosyal birer varlıktır. Bu sosyal varlıklar tarihsel gelişimleri içinde kendi kimliklerini inşa ederler. Bu bakımdan epistemolojik açıdan İnşacı yaklaşımın özellikle kimlik ve kültür kavramlarına yüklediği anlam bize Bulgaristan'ın ve Türkiye'nin politikalarını anlamada yardımcı olmaktadır.

Son yüz senelik süreç içinde Bulgaristan, Türklere karşı sürekli bir eritme politikası izlemiştir. Bu eritme politikaları isim değiştirme kampanyasıyla başladıktan sonra kılık-kıyafet yasağı, Türkçe konuşma yasağı, ibadet yasağı gibi yasaklarla devam etmiş ve neticede maruz kalınan asimilasyon politikaları Türk toplumu tarafından büyük bir tepkiyle karşılanmıştır. Bu bağlamda tez çalışması, 1989 Göçünü netice veren sürecin nedenlerini, Jivkov yönetiminin Bulgaristan Türklerini asimile etmek istemesinin tarihsel arka planını ve uygulanan eritme politikalarına karşı Turgut Özal'ın attığı adımları Konstrüktivizm ekseninde (kimlik, kültür ve dış politika kavramları çerçevesinde) açıklamaktadır. Ayrıca bu tez çalışmasında ana eksen olarak Turgut Özal dönemi ele alınmıştır. Çünkü Turgut Özal, Bulgaristan Türklerine kendi döneminde büyük önem vermiş olmasının ötesinde, yaşanan sürecin bizzat takipçisi olmuş ve süreçle ilgili aktif politikalar izlemiş bir liderdir. Bu nedenle Bulgaristan Türklerinin yaşadığı sıkıntılar

bağlamında özellikle Turgut Özal döneminin incelenmesi, yaşanan asimilasyon sürecini anlama adına daha geniş bir çerçeve sunmaktadır.

3. TEZİN ÖNEMİ

Soğuk Savaş'ın bitmesine yakın bir zaman diliminde Bulgaristan'da yaşanan ve insan haklarının adeta ayaklar altına alındığı süreç, zamanlama itibariyle çok kritik bir döneme rastlamaktadır. 1980'li yıllara tekabül eden bu dönemde dünyada çok önemli gelişmeler meydana gelmiştir. Bu sürecin devamında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) ve Yugoslavya dağılmış, Berlin Duvarı çökmüş ve dış dünyaya kapalı bir yönetim tarzı benimsemiş Doğu Blok'u ülkelerinde yönetim anlayışı birer birer değişime uğramıştır. Bulgaristan da kendisini bu değişim tsunamisinden kurtaramamış ve 33 yıllık Jivkov dönemi sona ermiştir. Bu değişim ve dönüşümlerin yaşandığı, ayrıca dünyanın iki kutuplu düzenden tek kutuplu bir düzene evrildiği böylesine kritik bir virajda Bulgaristan'da yaşanan gelişmeleri inceleme ve araştırma ayrı bir öneme haizdir.

Tez çalışmasına konu olan dönem Türkiye'nin aktif bir dış politika izlediği ve dışa açıldığı Turgut Özal dönemidir. Bu dönemde Türkiye ekonomi ağırlıklı bir dış politika izlemiş, komşularıyla iyi ilişkiler kurmaya çalışmış ve bu durumdan Bulgaristan da nasibini almıştır. Bu açıdan bakıldığında Soğuk Savaş'ın bitimine denk gelen bu süreçte Turgut Özal'ın dış politika bağlamında Bulgaristan politikasını analiz etme çalışmanın özgünlüğü açısından büyük önem taşımaktadır.

4. YÖNTEM

Bu tez çalışmasında, tezin ana eksenini oluşturan Todor Jivkov ve Turgut Özal dönemleri kapsamlı bir literatür taramasına tabi tutulmuş, olayların seyri tarihsel metodoloji kullanılarak kronolojik bir sıra ile verilmeye çalışılmıştır. Bulgaristan Türklerinin yaşadığı sıkıntılarla ilgili Turgut Özal dönemi özelinde analizler yapılmış olsa da bir fikir vermesi adına tarihsellikten de faydalanılmış ve bu

bağlamda Bulgaristan Türklerinin Bulgaristan'daki statüsü hakkında son yüz senelik süreçle ilgili kısa analizler yapılmıştır. Tezin teorik çerçevesini Konstrüktivizm (İnşacılık) oluşturduğu için Jivkov ve Özal'ın politikaları İnşacı yaklaşımla analiz edilmeye ve disiplinin bu politikalar çerçevesinde oturduğu düzlem kimlik, kültür ve dış politika bağlamında açıklanmaya çalışılmıştır.

Ayrıca dönemi bizzat yaşamış insanlarla yüz yüze görüşme veya iletişim vasıtaları yoluyla (mail yoluyla soru-cevap, telekonferans yoluyla soru-cevap gibi) görüşmeler yapılarak düşünceleri alınmış ve bu düşüncelerinden çalışma içerisinde istifade edilmiştir. Bu bağlamda görüşülen kişi gruplarına örnek verilecek olursa;

- Dönemin Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanı
- 1950 ve 1989 göçmenleri
- Dönemin Sofya Büyükelçi'si
- Akademisyenler
- Yazarlar

Toplumun değişik kesimleriyle görüşme imkânı bulunmuş olsa da yapılan görüşmeler mecburen tek merkezli bir bakış açısından kurtulamamaktadır. Bu konuda Bulgar yetkili makamlarının görüşleri alınmak istense de olumlu cevap alınmadığı için çalışmada sadece Türk tarafının görüşleri yer almaktadır. Ayrıca Bulgarca bilmemenin de eksikliğiyle yeterince Bulgarca kaynaklardan istifade edilememiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

TEORİK ÇERÇEVE

1.1. Sorun-Teori İlişkisinin Temelleri

Soğuk Savaş dönemi süresince hâkim olan “iki kutuplu sistem” (Arı, 2008: 501), özellikle devletlerin dış politikada bağımlı hale gelmelerine sebep olmuş, bunun neticesinde de dış politikada sınırlı sayıda görüş ve yaklaşım ortaya konmuştur. Bunun nedeni, dönemin hâkim teorisi olan Realizmin keskin iç ve dış politika ayrımı yapması, bunun yanında basit bir maddi güç tanımlamasıyla devletlerin birbiriyle ilişkilerini genel-geçer ifadelerle açıklama çabası olarak niteleyebiliriz. Ancak, Soğuk Savaş sonrası dönemde, devletlerin önceki dönemden farklı olarak dış politika yapım süreçlerini ve uluslararası ilişkilerdeki davranışlarını etkileyen aktörler konusunda meydana gelen çoğulluk durumu nedeniyle daha farklı yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda, ortaya çıkan bu ihtiyacın giderilmesi ve uygun sorulara, uygun cevapların verilebilmesi için, Uluslararası İlişkiler disiplini içerisinde 1980’ler ile kendisini hissettirmeye başlayan ancak yukarıda saydığımız nedenlerden ötürü 1990’lar ile rüşünü ispatlayan İnşacı yaklaşım karşımıza çıkmaktadır.

Bununla birlikte, çalışmanın ilerleyen bölümlerinde daha ayrıntılı olarak inceleneceği üzere, 1985-1989 yılları arasındaki dönemde, dünya sistemini oluşturan Bulgaristan ve Türkiye’nin iç etki aktörleri (kültürel, dinsel, etnisite vb.) ve bunların dış politika, ulusal kimlik ve çıkarlar üzerindeki etkileri Uluslararası İlişkiler disiplininde önemli kavram ve yöntemler olarak ön plana çıkmıştır. İşte incelenecek olan Turgut Özal döneminde Türkiye’nin Bulgaristan Türkleri politikası isimli çalışma bu kavramlar çerçevesinde ele alınacak ve bu sayede dönemin önemli gelişmeleri kimlik, kültür, norm, dış politika kavramları sayesinde daha da anlaşılır hale gelecektir.

Bulgaristan’da yaşananları daha iyi anlama adına, Francis Fukuyama’nın çerçevesini sunduğu şu görüşü de önem arz etmektedir: Fukuyama’ya göre (2012), Soğuk Savaş’tan bu yana, zayıf ya da başarısız devletler, uluslararası düzen için en önemli sorun haline geldiler. Zayıf ya da başarısız devletler insan hakları ihlallerinde bulundu, insanlık felaketlerine yol açtı, kitlesel göç dalgalarına sebep oldu ve komşularına saldırdılar (s.127-128). Bulgaristan bağlamında bu yaklaşım değerlendirildiğinde, Bulgaristan’ın hemen hemen bu çerçevedeki tüm tanımlara uyan bir politika uyguladığı görülmektedir. Bu açıdan Bulgaristan’da yaşanan süreci esaslı bir analize tabi tutma adına Konstrüktivizmin argümanları kullanılarak yaşanan süreç açıklanmaya çalışılmaktadır.

1.2. Uluslararası İlişkiler Disiplininde Konstrüktivist (İnşacı) Yaklaşım

İnşacı yaklaşım, bir uluslararası ilişkiler disiplini yaklaşımı ve uluslararası ilişkiler kuramı değildir (Ruggie ve Wendt’den akt. Ateş, 2008). İlk olarak kendisini bilim felsefesinde, sosyolojide, eğitim bilimlerinde hatta matematik ve geometride gösteren bir ekolün adıdır. Bununla birlikte Konstrüktivizm, Uluslararası İlişkiler disiplini içerisine Soğuk Savaş’ın bitmesine yakın dönemlerde özellikle 1980 sonrasında girmeye başlamış bir yaklaşımdır. Soğuk Savaş sonrası oluşan yeni konseptte uluslararası ilişkileri açıklayacak yeni teorilere duyulan ihtiyaç Konstrüktivizmin doğmasına sebep olmuştur. Özellikle dünyanın Amerikan hegemonyasına girdiği bu süreçte Konstrüktivizm sığınacak yeni bir liman olmuştur. Bu bağlamda Konstrüktivizm, pozitivism ile post-pozitivizmin arasında “orta yol” olarak adlandırılmıştır (Küçük, 2009: 772). Bunun nedeni ise, uluslararası ilişkilere getirmiş olduğu ontolojik ve epistemolojik bakış açısı farklılığıdır. Kısaca İnşacı yaklaşım, diğer hâkim ve genel teorilerin insan doğası üzerine geliştirdikleri ontolojik temelin dışında bir yaklaşım ortaya koymaktadır ve diğer teorilerin inceleme konusu olarak ele aldıkları devlet ve diğer aktörleri rasyonel temelde hareket eden, davranışlarda bulunan birer aktör olarak görmemektedir. Bu açıdan İnşacı yaklaşım ampirik ve katı pozitivist epistemolojinin tersine genelde (sosyal) gerçekliğin ve bilginin (sosyal) inşa edildiğini ifade eden görüştür (Küçük, 2009:

771-795). Bir başka ifadeyle Konstrüktivizm ontolojik açıdan ‘sosyal gerçekliğin inşası’ epistemolojik açıdan da ‘bilginin sosyal inşasıdır’ (Guzzini’den akt. Kaya, 2009). İnşacı yaklaşım, uluslararası siyasetin sosyal olarak oluşturulduğunu düşünmektedir. Bununla birlikte, İnşacılar maddi dünyanın insan faaliyetlerini şekillendirdiği varsayımını da tamamen reddetmektedirler. Ontolojik olarak, insan doğası ve faaliyetlerine ilişkin rasyonalist kavramsallaştırmaya da itiraz etmektedirler. Bu bağlamda, bir yandan aktörlerin kimliklerinin sosyal bir biçimde inşa edildiği iddia edilirken diğer yandan çıkarların ve faaliyetlerin oluşumunda kimliğin oynadığı rol vurgulanmaktadır (Kaya, 2009: 91).

Genel olarak Konstrüktivist yazarlar incelendiğinde insan davranışlarının dış dünya, çevre ve toplum tarafından oluşturulan bir süreç olduğunu, aynı sürecin toplumlar ve o toplumu oluşturan üst çatı konumundaki devlet için de geçerli olduğunu ifade ederler. Dolayısıyla bu sürecin karşılıklı olarak birbirini oluşturduğunu veya inşa ettiğini söylerler. Diğer yandan, uluslararası ilişkilerde İnşacı yaklaşımın önde gelen isimlerinden biri olan ve uluslararası ilişkilerde İnşacı yaklaşımı teorileştirme çabasına giren Nicolas Onuf’un bu yaklaşımda üç temel ön kabulü bulunmaktadır.

- i.** Toplum ve birey birbirini sürekli biçimde oluşturur. İkisi arasındaki ortak oluşturma süreci, toplumsal ilişkilerin sabit görünümünü ve değişimini birlikte belirler.
- ii.** Dil ve onun türevleri (kurallar, kurumlar, politikalar vs.), toplumsal inşada araçtır. İnsan dil yoluyla aktör olur. Zira isteklerini dille ifade eder, onları dille amaca dönüştürür ve amaçları doğrultusundaki hareketlerini dille destekler. Sosyal inşa her zaman kural koyucudur.
- iii.** Üçüncüsü, kurallar maddi varlıkları kaynağa dönüştürür. Böylece, denetim fırsatının yaratılmasında ve faydanın dağıtımında asimetrik yapı kendiliğinden ortaya çıkar. Çünkü kural, içeriğinde hiç bir şekilde tarafsız değildir ve bu nedenle kuralı kullanan başkalarını kontrol etme kabiliyeti elde eder. (Onuf’tan akt. Ateş, 2008)

Görüldüğü üzere Onuf, birey ve toplumu karşılıklı olarak birbirini oluşturan bir sürecin içine koymaktadır. Böylece bu oluşum veya inşa sürecinde sosyal ilişkiler, kurallar, kurumlar ve amiller (aktörler) ortaya çıkmış olur. Bu oluşum uluslararası ilişkiler için de söz konusudur. Uluslararası ilişkilerde de toplumlar ve devletlerarasında böyle bir çift yönlü etkileşim söz konusudur. Bunun neticesinde de uluslararası yapılanmalar, örgütler meydana gelmektedir.

Soğuk Savaş'ın sona ermesinin akabinde ortaya çıkan yeni durumu açıklayabilecek farklı teori ve kuramlara ihtiyaç duyuldu. Bu bağlamda klasik uluslararası ilişkiler teorilerinin yetersiz olduğu görüldü. SSCB'nin ve Yugoslavya'nın dağıldığı, self-determinist yaklaşımlarla yeni ve küçük devletlerin tarih sahnesine çıktığı bu dönemde Konstrüktivizm ön plana çıktı. Bu bağlamda ilk Konstrüktivist eserler 1990'lı yılların başında yazılmaya başlandı. Nicolas Onuf, Alexander Wendt ve John Ruggie bu yeni yaklaşımın öncüleri olarak ortaya çıktılar (Emeklier, 2011: 161).

Konstrüktivizmin sosyal gerçekliğin inşası olduğu yukarıda ifade edilmişti. Bu bağlamda Konstrüktivizm uluslararası ilişkilerde aktör, güç, uluslararası sistem ve güç dengesi gibi klasik kavramların aslında sosyal inşanın bir ürünü olduğunu ifade etmektedir. Bu noktada Konstrüktivizmin isim babası olan Nicolas Onuf bu durumu "biz kendi yarattığımız dünyada yaşıyoruz ve bu, biçimi insani olmayan güçler tarafından belirlenmiş bir dünya da değildir" (Ainley ve Brown, 2008: 43) ifadeleriyle açıkça ortaya koymaktadır.

Uluslararası ilişkiler disiplinde tek bir Konstrüktivist yaklaşım yoktur. Genel özellikleri açısından ortak bir paydada buluşan Konstrüktivist yaklaşımları, disiplinlerarası ve epistemolojik olarak farklı kuramlara dayanması yönüyle bu akımın önde gelen temsilcilerinden John Ruggie üç ana gruba ayırmıştır. Ruggie'ye göre bunlardan birincisi Pragmatizmle de benzerlik gösteren neo-klasik Konstrüktivizmdir.

Neo-klasik Konstrüktivizm, klasik Konstrüktivizmin gelişmiş bir versiyonudur ve daha çok konuşma faaliyetlerine vurgu yapmaktadır. Konstrüktivist yazarlardan Nicolas Onuf, Friedrich Kratochwil ve Emanuel Adler bu gruba dâhil edilmektedir (Ruggie'den akt. Küçük,2009).

Konstrüktivist yaklaşımların ikincisi de kökeni Friedrich Nietzsche, Michel Foucault ve Jacques Derrida gibi isimlere dayanan post-modernist Konstrüktivizmdir. Bu yaklaşımın temel görüşü gerçekliğin kurucu biriminin söylemsel pratikler olduğudur. Dolayısıyla toplumdaki egemen söylemin bir doğrular

rejimi dayattığı savunulmaktadır. Bu yaklaşımın günümüzdeki temsilcilerinin ise David Campbell, James Der Derian ve Rob Walker olduğu görülmektedir (Guzzini'den akt. Kaya, 2009).

Konstrüktivist yaklaşımların üçüncüsü ise sosyal Konstrüktivizmdir. Bilimsel realizme yakınlığıyla ön plana çıkan bu yaklaşım diğer iki Konstrüktivist yaklaşımın arasında yer alır. Bu Konstrüktivist yaklaşımın kurucusu olarak gösterilen Alexander Wendt ve John Ruggie bu grubun temsilcilerindedir (Ruggie'den akt. Küçük, 2009).

1.2.1. Kimlik, Çıkar ve Dış Politika

Dış politikada, devletlerin karar alma süreçlerinde nasıl bir tavır takınacağı, süreci nasıl yöneteceği, neye nasıl tepki vereceği önceden tahmin edilebilir. Zaman içerisinde yaşanan problemlere reaksiyon gösterme mekanizması zamanla devlet kimliği ifadesiyle kendisini bize gösterir. Bu çalışmada temelleri Alexander Wendt tarafından atılan “sosyal İnşacı kuram” (sosyal Konstrüktivizm) kullanılacaktır. Wendt'in “sosyal İnşacı kuram” (social constructivism) ya da “uluslararası sisteme İnşacı kuram açısından yaklaşım” (a constructivist approach to the international system) adını verdiği bu perspektif (Demirtaş, 2012: 156), bir yandan somut faktörlerin, diğer yandan da düşüncelerin, normların ve kimliklerin önemine vurgu yapmaktadır. Nicolas Onuf'un temellerini attığı, Alexander Wendt'in geliştirdiği İnşacı kuramın iki temel özelliği vardır (Wendt, 2012: 309). İlk olarak, devletlerin içinde bulunduğu küresel sistem sadece maddi öğelerden değil, aynı zamanda hatta büyük ölçüde sosyal faktörlerden meydana gelmektedir. İkinci olarak ise, devletlerin kimliklerini ve çıkarlarını belirleyen de bu sosyal yapıdır. Bu anlayışa göre, devletlerin içinde bulunduğu uluslararası ortam sadece maddi öğelerden meydana gelmez bunun yanında sosyal faktörlerden de meydana gelir. Bu sosyal faktörler zamanla devletin kimliğini belirleyen en önemli sebep haline alır.

Klasik uluslararası ilişkiler yaklaşımları olan güç ve çıkarı yok saymayan Konstrüktivizm esas olarak kimliklerin ve ilişkilerin nasıl oluştuğu/oluşturulduğu ve hangi süreçlerden geçerek dönüştüğüne, bu fikir ve kimliklerin devlet aygıtı

üzerindeki etkilerine odaklanmaktadır (Walt, 1998: 25). Sosyal İnşacı yaklaşıma göre devletler sosyal birer varlıktır (Wendt, 2012: 268). Bu yaklaşımın doğal bir sonucu olarak devletler, uluslararası sistem içerisinde bir olaya tepki verirken sosyal bir varlık olarak iktisap ettiği kazanımlarıyla, çıkar ve kimlik kavramlarıyla olaylara yaklaşır. Çıkar kavramını kimlik meselesiyle sıkı bir şekilde bağdaştıran İnşacı yaklaşıma göre sabit bir “ulusal çıkar” yoktur. Wendt’e göre “aktörlerin ne yaptıklarıyla ne oldukları” arasında bir ilişki mevcuttur (Wendt’den akt. Küçük, 2009).

Devletler, kimlikler ve çıkarlar etrafında organize olmuş oluşumlardır. Wendt, sosyal İnşacı kurama göre kimliği şu şekilde tanımlamaktadır;

Kimlik, amaçsal ve davranışsal eğilimler üreten amaçsal aktörlerin bir niteliğidir. Bu, kimliğin temelinde, bir aktörün kendini algılayışlarında kökleşmiş öznel ya da birim seviyesi niteliğinde olduğu anlamına gelir. Ancak bu algılayışların anlamı genellikle diğer aktörlerin bir aktörü aynı şekilde temsil edip edemeyeceklerine bağlıdır ve bu ölçüde kimlik özneler arası ya da sistemsel niteliğe sahip olacaktır. John bir profesör olduğunu düşünebilir, fakat bu düşünce öğrencileri tarafından paylaşılmazsa o zaman onun kimliği etkileşimlerinde işine yaramayacaktır. Diğer bir deyişle iki düşünce kimliğin parçası olabilir, Benliğe ait düşünceler ve Öteki’ne ait düşünceler. Kimlikler hem iç hem de dış yapılar tarafından oluşturulurlar. (Wendt, 2012: 279)

Bu tanımlamaya göre Wendt, sosyal İnşacı kuramın, kimliğe olan bakışını sosyal bir olgu olarak ele almaktadır. Wendt, kimliği devlet kimliği şeklinde tanımladıktan sonra kimliğin bir amaca dönük, fiili ve eylemsel bir boyut taşıdığını ve kimliği temsil eden aktörlerin özneler-arası bir boyut taşıdığını ifade etmektedir.

Wendt’in ifade ettiği bu kimlik tanımının dışında pek çok kimlik tanımı mevcuttur. Bu da kimlik kavramının ürettiği anlamların, kodların ve adlandırma mekanizmalarının çoğulluğundan kaynaklanmaktadır (Keyman, 2012: 39). Sosyal İnşacı kurama göre kimlik özneler veya aktörler-arası karşılıklı bir etkileşim, kabullenme ve tanıma düzeyinde gerçekleşir. Dolayısıyla uluslararası ilişkilerde devlet kimliği kavramı, iki devlet arasında ortak bir politika olduğu bir zeminde A devletinin B devleti tarafından muhatap alındığı, önemsendiği bir durumda anlamlı hale gelir. Mesela Bulgaristan’da, Todor Jivkov döneminde yaşanan asimilasyon politikaları sürecine karşı Türkiye’nin gösterdiği devlet kimliği tepkisi Bulgaristan cenahında karşılık bulmamış ve Bulgaristan tarafından kendi içişlerine müdahale

olarak algılanmıştır. Dolayısıyla uluslararası sistemde devlet kimliği aktörler arasında karşılıklı kabul ortamında sosyal bir gerçeğe dönüşür yani pratiğe dökülmüş olur. Wendt'in yaklaşımıyla kimlik, benlik ve öteki gibi iç ve dış yapıların etkisiyle şekillenen bir sürecin sonucunda pratiğe dökülür.

Wendt'e göre bu iç ve dış ilişkilerin niteliği değişebilir ki bu, genel tanımlamaya elverişli birimsel bir olgu olmaktan çok, esasında birkaç türde kimliklerin olduğunu gösterir. Bu bağlamda, Wendt kimliği dört kategoriye ayırmaktadır (Wendt,2012: 279-280):

- Kişisel ya da kurumsal kimlik
- Tip kimlik
- Rol kimlik
- Kolektif kimlik

Wendt'e göre kişisel ya da kurumsal kimlik, bir devleti devlet veya aktör yapan en önemli asli niteliktir. Bir aktör sadece bir tane bu türden bir kimliğe sahip olabilir. Bunun daima maddi bir temeli vardır: İnsanlar açısından beden, devletler açısından birçok beden ve toprak. İnsanları diğer canlılardan ayıran en temel özelliği akıl ve iradedir (benlik duygusu). Bu noktada insan akıl ve iradesiyle diğer canlıların üstünde, onları sevk ve idare etme konumuna yükselerek “özne” halini alır, yoksa ona “insan” bile denmez. Kişisel ya da kurumsal kimlik ortak hedefleri, düşünceleri ve benlikleri olan kolektif bir kimliğe sahip bireyler tarafından temsil edilir. Bu açıdan devlet, topluluk düzeyinde bilişsellik yetisine sahip bir “grup benliğidir” (Wendt, 2012: 280).

Öte yandan kişisel/kurumsal kimlik diğer kimlikleri de içine alan geniş dairenin adıdır. İkinci tür kimlik ise tip kimliğidir. Tip kimlik kavramı daha dar bir dairede sosyal bir kategoriye, statüye veya sınıflandırmaya ait bir tanımlamadır. Tip kimliğe “davranışsal özellikler, tutumlar, değerler, yetenekler (mesela dil), bilgi, görüşler, deneyim, tarihi ortak özellikler (bölge ya da doğum yeri) ve benzeri bazı özellik ya da özellikleri görünüşte paylaşan (ya da paylaştığı düşünülen) insanlar için kullanılan etiket” örnek olarak verilebilir. Bir aktör aynı anda birden fazla tip kimliğe

sahip olabilir. Bu örnekler bağlamında görülmektedir ki bir kimliğin tip kimlik olabilmesi için sosyal bir anlama sahip olması gerekmektedir.

Devletler düzeyinde de değişik tip kimlik örnekleri vardır. Yönetim, kendi iç düzenini tesis etme ve kural koyuculuk açısından kapitalist devlet, faşist devlet, monarşik devlet ve benzeri gibi “rejim tipleri” ya da “devlet biçimleri” vardır. Bunun yanında aynı tip kimlikle oluşturulup farklı bir işleyişle mevcudiyetini devam ettiren sistemler de vardır. Mesela demokratik kimlikle oluşturulmuş iki ayrı devletin parlamenter sistemi farklı olabilir. Bu durum bize aynı tip kimlik anlayışının farklı uygulamalarının olabileceğini göstermektedir.

Rol kimlikleri tip kimliklerinin bir sonraki aşamasıdır. Tip kimliklere bireyler doğuştan sahip olabilirler (cinsiyet, memleket, yetenek gibi). Bu özelliğiyle tip kimlikleri sosyal öncesi bir konuma sahiptir. Ancak rol kimlikleri için “Öteki” şarttır. Öteki olmadan, bir insanın rol kimliğini oluşturması düşünülemez. Dolayısıyla diğer insanlarla, Öteki ile iletişime/etkileşime geçen bir insanın içinde bulunduğu duruma göre özgürce tavır alması rol kimliği ile açıklanabilir bir durumdur. Bu noktada Wendt, Kristof Kolomb örneğini verir (Wendt, 2012: 283). Kolomb, “Yerlilerle” ilk kez karşılaştığında onları Hıristiyanlık tarafından kurtarılması gereken vahşiler olarak konumlandırdı; onlar kendilerinin bu temsiline karşı çıktılar; en sonunda baskı onların her birinin rollerini sabitledi.

Wendt’e göre dördüncü tür kimlik olan kolektif kimlik, benlik ve öteki ayrımının ortadan kalkmaya başladığı ve iki taraf ya da devlet arasında mantıki bir vasatın olduğu bilişsel bir süreçtir (Wendt, 2012: 285). Bu noktada Wendt, “Özdeşleşme” tabirini kullanır. Özdeşleşme, benlik ve öteki ayrımına değil birleşmesine dönük bir tanımı yani “Bizi” ifade eder. Bu noktada yaygın olarak kullanılan diğer bir kavram ‘Özneler-arası’ kavramıdır. Bu kavram insanlar arasındaki düşünsel, sosyal paylaşımı tanımlamaktadır ve karşılıklı olarak etkileşim neticesinde kolektif kimlikler şekillenmektedir. Normatif veya düşünsel yapılar, sosyal çevreden bağımsız değildirler. Normatif yapı kurallar, inançlar ve normlar gibi kolektif düşüncelerden oluşmaktadır (Karacasulu, 2012: 120). Bu bağlamda kolektif kimlik, iki taraf arasında ortak değerlerin, hedeflerin, amaçların olduğu, aynı

duygu ve düşüncenin paylaşıldığı bir bakıma çıkar ortaklığına dayalı bir anlayışın tezahürüdür. Bu süreç rol ve tip kimliklerini kullanır hatta bunun da ötesine gider. Rol kimliğinde ben ve ötekinin karşılıklı olarak birbirine göre konum alması varken kolektif kimlikte tarafların aynı kimlik paydası altında bir araya gelme düşüncesi bulunur. Bu bakımdan kolektif kimlik rol kimliğinin ötesinde ideal bir düzeni barındırır. Bu bakımdan Realistler, devletlerin uluslararası sistemde kolektif kimliklere sahip olmasını biraz safça ve hatta potansiyel olarak tehlikeli olacağını her zaman vurgulamaktadırlar.

Özetlenecek olursa, Wendt'in sosyal İnşacı kuramına göre açıklaması yapılan bu dört tip kimlik ile ulusal çıkarlar arasında neden-sonuç ilişkisi bulunmaktadır. Biri olmadan diğerini düşünemeyiz. Kimlikler bir aktörün kim olduğuna işaret ederken çıkarlar ise aktörlerin ne istediğine işaret eder (Wendt, 2012: 285-287). Dolayısıyla karar alıcıların dış politikada bir karar alırken, mihenk taşı olarak kullandığı kavramları kimlik ve çıkardır.

Türkiye'nin devlet kimliğinin dış politikasında etkili olup olmadığını anlamak için ise şu sorulara cevap bulunmaya çalışılmalıdır (Banchoff'dan akt. Demirtaş, 2012: 158):

- Karar alıcıların ülkenin dünyadaki yerini açıklamak için üzerinde ısrarla durdukları bir kimlik var mıdır?
- Dış politika davranışı, vurgulanan söyleme ve dış politika kimliğine uygun mudur?
- Üzerinde durulan devlet kimliğine karşı bir davranış veya söylem ülke içinde tepkilere yol açtı mı?

1.3. Konstrüktivist Yaklaşım ve Bulgaristan Türkleri

Bulgaristan Türkleri, 1983-1989 yılları arasında tip kimlik olarak Doğu Blok'u ülkesi olan Bulgaristan'da asimilasyon politikalarına maruz kaldılar. Bulgaristan, Türkleri asimile etmek için özellikle isim değiştirme adı altında rol

kimlik olarak ‘Yeniden Doğuş Süreci’ politikasını 1984 yılında uygulama sahasına soktu. Bu argümanın kilit cümlesi “Bulgaristan’da Türk yoktur” söylemi oldu. Yaşanan bu sürece ‘Yeniden Doğuş Süreci’ adının konulması bu söylemin uygulama sahasına dönük slogan cümlesi haline geldi.

Todor Jivkov hükümeti, dünya düzeninin iki kutuplu sistemden tek kutuplu bir yapıya geçiş yaptığı döneme denk gelen bu süreçte, Bulgaristan’da yaşayan Türklerin hızla artan nüfusu karşısında endişeye kapıldı. Ayrıca eskiden olduğu gibi Türkler sadece tarımla uğraşan bir kesim olmaktan çıkmış, Bulgarca öğrenme konusundaki eksikliklerini kapatmış ve devlet kademelerinde, bürokraside ve mecliste temsil edilmeye başlanmıştı (Şimşir, 2014). Bu bağlamda, 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı neticesinde Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’nin (KKTC) kurulması Bulgaristan’ı endişeye sokan bir başka gelişme oldu. Bu tarihten sonra Bulgaristan rol kimliğini bu gelişme üzerine inşa etmeye başladı. Bulgaristan içinde KKTC gibi bir Türk Devleti’nin çıkması ihtimali (Uzgel, 2013: 178). Bulgar milliyetçiliğiyle birleşince, Bulgaristan Türkleri potansiyel tehlike olarak görüldü ve bu anlayışa dönük politikalar geliştirildi.

1980’li yıllar, Bulgaristan’ın İnşacı bir yaklaşımla, Bulgaristan sathını tek uluslu bir devlet yapma anlayışının uygulama sahasına koyulduğu dönemi ifade eder. Dönemin şartları düşünüldüğünde dış dünyaya kapalı bir Bulgaristan vardır. Bunun yanında, yönetim yapısı ve tip kimlik olarak Doğu Blok’u ülkelerinden birisi olması olayları tetikleyen bir diğer faktördür. Jivkov hükümeti rol kimlik bağlamında Bulgaristan’da Türk yoktur söylemiyle tek uluslu bir Bulgaristan inşa etmeye çalışırken aynı zamanda Türkiye’den ve dış dünyadan gelen tepkileri bu anlayışla savuşturmaya çalışmaktadır. Öte yandan Jivkov, Bulgaristan Türklerine yönelik gerçekleştirdiği isim değiştirme politikalarını hızlandırarak yeni bir kişisel kimlik dayatması yapmaktadır. Bu anlayışıyla Jivkov, kısa vadede olmasa bile bir nesil olarak ifade edilen 20-25 yıllık zaman dilimi sonunda tek uluslu bir Bulgaristan’ın inşa edileceğine inanmaktadır.

Ulus inşası ifadesi, Amerikalı Uluslararası siyaset ekonomisi profesörü Francis Fukuyama tarafından ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır (Fukuyama, 2012: 14-

15). Fukuyama'nın ifade ettiği ulus inşası özellikle savaşlardan, iç karışıklardan ve kanlı rejim değişikliklerinden sonra meydana gelen ve dış müdahale sonucu genel olarak olumlu biten bir sürecin adıdır. Ancak Bulgaristan'da yaşanan süreç Fukuyama'nın ifade ettiği ulus inşasıyla örtüşmemektedir. Bulgaristan'ın yapmaya çalıştığı, kendi iç dinamiklerini kullanarak, başka bir devletten yardım görmeden yaptığı bir ulus inşası sürecidir. Gerçi o dönemlerde Bulgaristan'ın Türklere dönük bir asimilasyonu SSCB'nin isteğiyle uyguladığı senaryoları Türk basınında çok konuşulmuştur. Hatta Sovyetlerin kendi sınırları içinde yaşayan Müslüman halklara böyle bir politika uygulayacağı ve bu politikayı ilk olarak Bulgaristan'da denedikten sonra bu politikanın tutması halinde kendi ülkesinde de uygulayacağı ifade edilen görüşlerden bir tanesidir (Lütem, 2014).

Türkiye'nin Bulgaristan Türklerini kendi kişisel kimliğiyle örtüşürmekten kaynaklı tepki göstermesi üzerine, Bulgaristan bu kişisel kimliği inkâr eden bir anlayışı geliştirmiş ve bu tepkiyi kendi içişlerine müdahale olarak algılamıştır. Türkiye, Bulgaristan'da yaşanan bu süreci insan haklarına müdahale, evrensel insani değerlerin, uluslararası hukukun çiğnenmesi bağlamında ele almış ve politikalarını bu anlayış üzerine inşa etmeye çalışmıştır. Bu bağlamda yeni bir rol kimlik geliştirerek uluslararası ve uluslararası kuruluşları(Birleşmiş Milletler (BM), Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET), Avrupa Güvenlik ve İş Birliği Teşkilatı (AGİT), İslam Konferansı Örgütü (İKÖ)*) harekete geçmeye davet etmiş ve haklılığını dünya kamuoyuna duyurmaya çalışmıştır. Bu politikada başarılı da olmuştur. Gerçi ilk başlarda cılız kalan tepkilerin Türkiye'nin ve özellikle Turgut Özal'ın ısrarlı takipleri sonucunda dünya gündemine girmesi zor da olsa başarılıdır.

Bu noktada "Bulgaristan ile Türkiye'nin pozisyonunu Alexander Wendt'in ifade ettiği sosyal İnşacı yaklaşım çerçevesinde nasıl konumlandırabiliriz?" sorusu önem arz etmektedir. Bulgaristan, tip kimlik olarak Doğu Blok'u devlet (komünist devlet) düzeniyle yönetilirken Türkiye ise Batı Blok'u devlet (demokratik devlet) tip kimliğine sahiptir. Konu, Wendt'in yaklaşımı çerçevesinde ele alındığında bu iki devletin tip kimlikleri birbirinden farklıdır. Dolayısıyla bu farklılık dış politika

* Daha sonra adı İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) olarak değiştirilmiştir. Bundan sonraki kısaltmalar İKÖ-İİT şeklinde yapılmıştır.

ekseninde karar alıcıların bir karar alırken, iki devletin kimlik çatışması yaşayabileceği öngörüsünü kuvvetlendirmektedir. Neticede iki devlet arasındaki diplomatik ilişkiler, görünürde gayet iyi bir seyir takip ederken Türklere uygulanan baskıların artması ve tip kimlik farklılığının da bir sonucu olarak bozulmuştur. Bunun yanında, bir diğer sıkıntı da rol kimlik bağlamında yaşanmıştır. Bulgaristan hükümeti meseleye “Bulgaristan’da Türk yoktur” söylemiyle yaklaşırken Türkiye ise bu politikayı kesinlikle reddetmiştir. Bu bağlamda rol kimlikleri üzerinden de bir çatışma alanı meydana gelmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

BULGARİSTAN'IN DEMOGRAFİK YAPISI İÇİNDE TÜRKLER

Bulgaristan tarihi incelendiğinde, Bulgarların Türk boylarından biri olduğu (Güzel, 2014) ve iki ana koldan meydana geldiği görülmektedir. Bulgarların bir kolunun Karadeniz'in kuzeyinde Kubrat Han (Kurt) önderliğinde 661 yılında Büyük Bulgar Devleti'ni kurdukları bilinmektedir. Ancak kurulan bu devletin ömrü uzun sürmemiş ve kısa bir süre sonra yıkılmıştır. Bu yıkılışın ardından Bulgarların bir kısmı Volga nehri etrafına yerleşerek Volga Bulgar Hanlığı'nı kurmuşlardır. Hanlık 1236 yılında yaşanan Moğol istilalarına kadar varlığını sürdürmüştür ve arkasından da tarih sahnesinden silinmiştir (Erdi, 2009: 14).

Bulgarların başka bir kolu ise Kubrat Han'ın oğullarından İşperih Han önderliğinde 7. yüzyılda Karadeniz'in kuzeyinden göç ederek bugünkü Bulgaristan topraklarını fethettiler ve 681 yılında Tuna Bulgar Hanlığı'nı kurdular. Bulgarların nüfusu Slav kökenli yerli halktan daha azdı ve zamanla Bulgarlar Slav dilini ve dinini benimsemeye başladılar. Omurtak Han (814-861) oğullarına Slav adları verdi. Boris Han ise 865 yılında devlet dini olarak Hıristiyanlığı kabul etti (Lütem, 2000: 14). Böylelikle bir Türk kavmi olan Bulgarlar, Slav unsurları arasında eriyerek benliklerini kaybetmiş oldular.

2.1. Osmanlı Dönemi (1393-1878)

Osmanlı Devleti kuruluşundan itibaren gözünü hep Batı'ya çevirmiştir. İç çekişmelerle uğraşmak yerine stratejisini Müslümanlarla değil Batıyla mücadele üzerine oturtan Osmanlı Devleti hem enerjisini boşa tüketmemiş hem de diğer Beyliklerin de desteğini yanına almasını bilmiştir. Osmanlı Devleti daha kuruluşundan itibaren özellikle 1. Murat döneminde Rumeli ve Balkanlar'a açılmaya başlamıştır.

Osmanlı Devleti'nin Rumeli topraklarına asıl geçişi 1345 yılında Karesi Beyliği'nin fethedilmesiyle başlar. Karesi Beyliği'ni topraklarına katarak Anadolu birliğini sağlayan Osmanlı Devleti için Rumeli'ye açılmanın önünde hiçbir engel kalmamıştır. Bunun neticesinde Rumeli'ye geçişler başlamış ve Osmanlı sınırları genişlemeye fırsat bulmuştur. Özellikle yeni fethedilen topraklara yine bu tarihlerde Moğol baskısından kaçıp Osmanlı Devleti'ne sığınan Türkmenler yerleştirilmiş ve tarihte eşine az rastlanacak olan bir iskân politikası izlenmiştir (Öcalan, 2002: 145-146).

1345 yılını takip eden yıllar Osmanlı Devleti'nin önlenemez yükselişinin yaşandığı yıllar oldu. 1352 yılında Bizans İmparatoru Kantakuneros tahtını yeniden ele geçirmek için Osmanlı Devleti'yle işbirliği yaptı ve bunun karşılığında ise Çimpe Kalesi ve çevresini Orhan Gazi'ye bıraktı. Bu sayede Çimpe Kalesi özellikle Süleyman Paşa önderliğinde, Osmanlı'nın Balkanlar'a açılması için önemli bir merkez haline geldi. Ayrıca Anadolu'dan getirilen askerlerle kale ve çevresi askeri güç haline getirildi (İnalçık, 2001: 64).

1361 yılında Edirne'nin fethiyle yeni bir dönem başladı. Osmanlı Devleti payitahtı Edirne'ye taşıyarak Balkanlar'ın fethine giden yolu kolaylaştırmak istedi. Bunun neticesinde Balkan fetihlerine hız verildi. Edirne'nin fethini müteakip 1363 yılında I. Murat Bulgaristan'ın önemli bir şehri olan Filibe'yi fethetti. Daha sonra Sofya fethedildi ve 1398 yılında Yıldırım Beyazıt'ın Tırnova'yı fethetmesiyle Bulgaristan'ın tamamı ele geçirilmiş oldu. Osmanlı Devleti'nin giriştiği bu savaşları sadece toprak kazanmak için yapmadığının en önemli kanıtı olan dışa dönük iskân politikası uygulanmaya devam etti (Ağanoğlu, 2012: 113). Fethedilen bu topraklara özellikle Karaman ve çevresinden çeşitli aşiretler yerleştirilerek maddi fethin yanı sıra manevi fethin de düşünüldüğü ve böylece fetih hareketlerinin kalıcılığının sağlandığı anlaşılmaktadır.

Osmanlı Devleti için Bulgaristan çok önemliydi. Bunun sebepleri arasında birinci olarak stratejik bir konuma sahip olması gelmekteydi. İkinci olarak ise Bulgaristan, Osmanlı için Balkanlar'a giden yolu açan bir kapı konumundaydı.

Ayrıca İstanbul'a yakın olması sebebiyle Bizans İmparatorluğu'nun daha kolay kontrol edilmesine sebep olabilecek jeo-stratejik bir konuma ve İstanbul'un fethine giden yolu kolaylaştırabilecek bir pozisyona sahipti.

Osmanlı'nın fethettiği topraklarda yaklaşık beş yüz sene kalmasının önemli bir sebebinin tarihte eşine belki rastlamadığımız iskân politikası olduğundan bahsedilmiştir. Bunun yanında Osmanlı fethettiği topraklardaki halkın dinine, diline, mezhep farklılıklarına karışmamış, kiliseleri yıkmamış, kapatmamış ve halkı ağır vergi yükleriyle canından bezdirmemiştir. Yaklaşık beş yüz yıl senelik hâkimiyetin başka bir şeyle izah edilmesi mümkün görülmemektedir (Başbakanlık Arşivi No. 89'dan akt. Rukancı, 2013). Ayrıca bu dönemde yerel halk arasında Müslüman olanların sayısı hızla artmış ve Hıristiyan olup İslam'ı seçen köylüler nüfus kayıtlarına baba adlarını Abdullah olarak düşmüşlerdir (İnalçık, 1993: 20). Bir süre sonra, Serez, Filibe, Babadağ, Silistre gibi önemli yerleşim yerleri birer Türk şehri haline gelmiş ve gayrimüslim olan halkın büyük çoğunluğu İslam dinini seçmişti (Kaleshi, 1980: 190-192). 16. yüzyıla gelindiğinde Niğbolu ve Tırnova'nın % 50'si, Vidin, Sofya ve Filibe'nin % 70'i Müslümanlardan meydana gelmekteydi (Türbedar, 2003: 15).

Osmanlı Devleti'nin zayıflamaya başladığı yıllara kadar Bulgaristan'da hiçbir problem yaşanmamıştı. Ancak 18. yüzyılın sonu ile 19. yüzyılın başlarına gelindiğinde bu durum değişmeye başlamıştı. 1774 yılında imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşmasıyla başlayan süreçte Osmanlı Devleti zayıflamaya hatta toprak kaybetmeye başlamıştı. Bu süreçten en kârlı çıkan ülke Rusya oldu. Özellikle Napoleon savaşlarından büyük bir askeri güçle çıkan Rusya'nın sıcak denizlere açılma projesinin bir parçası olan ve tüm Slav ırkını kendi idaresi altında toplamak için ortaya atılan "Pan-Slavizm" akımının da etkisiyle Balkanlar'da çeşitli hareketler başladı. Bununla birlikte Fransız İhtilali'nin etkisiyle ortaya çıkan milliyetçilik akımı Balkan ülkelerini de etkiledi. Büyük devletlerin de kışkırtmalarıyla Osmanlı Devleti'ne karşı isyan hareketleri görülmeye başladı. Özellikle Sırbistan ve Bulgaristan'da Osmanlı Devleti'nin zayıflamasıyla beraber Rusya'nın kışkırtmalarıyla çeşitli isyan hareketleri görülmeye başladı. Bu bağlamda 1800'lü

yılların başından itibaren Bulgaristan’da çıkan isyanları kronolojik olarak şöyle sıralayabiliriz: 1835 yılında Rus üniforması giyen Mamaşev tarafından başlatılan isyan hareketleri daha sonra 1841’de Niş’te, 1850’de Vidin’de, 1856’da Tırnova’da görüldü (Lütem, 2000: 17-18).

Osmanlı Devleti’nin hâkimiyeti altındaki topraklarda halkın dinine, inanişına, gelenek ve göreneklerine müdahale edilmediği daha önce ifade edilmişti. Özellikle Pan-Slavizm akımının etkisiyle Rusya’ya göç eden Bulgarların 30 Ocak 1862’de Osmanlı Devleti’ne geri dönebilmek için padişaha yazdıkları mektup Osmanlı hoşgörüsünü teyit eder mahiyettedir. Mektup özetle şu şekildedir:

Ecdadımız Osmanlı idaresi altında rahat ve her türlü nimet ve adaletle dolu bir hayat sürmüşler iken bizler, Rusya’ya gitmekle yazık ki bir tuzağa düşmüş olduk. Saf insanlar olduğumuz için aleyhimize tertiplenen bu hareketin sonunu düşünemedik ve bu işi bilerek yapmadık... Gece gündüz pişmanlık gözyaşları döküyoruz. Zira burada hiç kimse yüzümüze bakmıyor... Bizler gibi kandırılan Bulgar hemşehrilerimizle birlikte affedilerek tekrar Osmanlı topraklarına dönebilmemiz hususunu niyaz ederiz. (Başbakanlık Arşivinden akt. Rukancı, 2013)

Osmanlı Devleti’nin Balkanlar’da tesis ettiği bu hoşgörü atmosferine rağmen Osmanlı için 19. yüzyıl sancılı geçti. 1875 yılında başlatılan bir isyanla Balkanlar tekrar karıştı. Hersek vilayetinin Nevesin kasabasında başlayan isyan hareketleri Rusya’nın tahrikleri neticesinde diğer Balkan ülkelerine de yayıldı (Halaçoğlu, 1995: 224). Osmanlı’nın çıkan isyanları hızlı bir şekilde bastırması Avrupa’da çok farklı algılandı. Sanki Osmanlı isyanları bastırırken halka eziyet ediyormuş şayiası yayılmaya başladı. Özellikle İngiltere’nin baskıları sonucunda İstanbul’da toplantılar yapıldı. Bu toplantılarda Bulgaristan’ın yarı özerk bir konuma sahip olması, iki muhtar bölgeye ayrılması istendi. Ancak Osmanlı’dan talep edilen hususların kabul edilmesi mümkün değildi ve bu noktada Osmanlı Devleti -Batılıların “Şark Meselesi” dedikleri- Osmanlı’yı Balkanlar’dan hatta Anadolu’dan çıkarmanın bir sebebi olabilecek olan böyle bir teklifi kabul etmedi. Bu kararın neticesinde Rusya 24 Nisan 1877’de Osmanlı Devleti’ne savaş ilan etti (Lütem, 2000: 19). Böylelikle 1875 isyanı amacına ulaşmış oluyordu.

Savaş ilanından sonra hızla ilerleyen Rus birlikleri Plevne’ye kadar geldiler. Burada Gazi Osman Paşa’nın muhteşem müdafaasıyla karşılaşmış uzun süre Plevne’yi

aşamadılar. Ancak daha sonrasında bu hattı aşım İstanbul'a kadar ilerlediler. İngiltere'nin araya girmesiyle Rusya ile Osmanlı Devleti arasında Ayastefanos'ta (Yeşilköy) 3 Mart 1878 tarihinde bir antlaşma imzalandı. Bu antlaşmaya göre Bulgaristan Muhtar Prensligi kuruldu. Ancak kurulmak istenen bu Prensligin toprakları neredeyse tüm Balkanlar'ı içine alacak kadar bir genişliğe sahip olunca özellikle İngiltere'nin gayretleriyle 13 Temmuz 1878 yılında Berlin'de yeni bir antlaşma imzalandı (Lütem, 2000: 19).

1877-1878 Osmanlı-Rus savaşı, McCarthy'nin tespitlerine göre (McCarthy, 1998: 105), 1.253.500 kişiyi muhacir durumuna düşürmüştür. Bunun yanı sıra, çok sayıda Türk ve Müslüman sivil, soykırımın hedefi haline gelmiştir. Öte yandan, Osmanlı-Rus savaşı esnasında Balkanlar'daki Türk-İslam kültür mirasında önemli tahribatlar meydana gelirken; bu savaşla birlikte Bulgaristan'daki Türk nüfusu ilk defa azınlık konumuna düşmüştür (Kader, 2013: 176-177).

2.2. Prenslük Dönemi (1878-1908)

1877-1878 Osmanlı-Rus savaşı sonrasında imzalanan Berlin Antlaşması sonucuna göre bir Bulgar Prensligi kurulmuş oldu. Antlaşmaya göre bu Prenslük Osmanlı'ya bağlı olacaktı. Ancak fiili duruma bakıldığında Prensligin kendi ordusu, meclisi ve hükümeti olduğundan bu bağıllık şekilde kalmış oluyordu (Lütem, 2000: 19).

1908 yılında Bulgar Krallığı kurulmasına kadar geçen otuz yıllık süreçte Prenslük kendi iç meseleleriyle ilgilendi. Toprak bütünlüğü, yasama, yürütme ve yargı organlarının kurulması, siyasi istikrarın sağlanması Prensligin öncelikli meseleleri idi. Bu dönemde Bulgaristan Türkleri genel olarak bir sıkıntı yaşamamış hatta durumlarında kısmi iyileşmeler de görülmüştür. Zaten Berlin Antlaşmasıyla ülkede azınlık durumuna düşen Türklerin kültürel, dini, eğitim ve siyasi hakları açıkça garanti altına alınmıştı (Gökdağ ve Karatay, 2013).

2.3. Bulgaristan Krallığı Dönemi (1908-1944)

Osmanlı Devletinde 1908 yılında ilan edilen I. Meşrutiyet'in getirdiği kaos ortamından istifade eden Bulgar Prenslığı bağımsızlığını ilan ederek Bulgar Krallığı'nı kurmuştur. Bu gelişmeler üzerine Osmanlı Devleti de Rusya'ya olan 125 milyon Franklık borcunun silinmesi kaydıyla 19 Nisan 1909 tarihli antlaşma ile Bulgaristan'ın bağımsızlığını tanımak zorunda kalmıştır (Yalçın, 2012: 6).

Bulgaristan Türklerinin durumu 1909 yılında imzalanan İstanbul Protokolü ile tekrar düzenlenmiştir. Protokole göre Türkler Bulgarlar ile aynı haklara sahip olmuştur. Ancak Balkan Savaşları'nın çıkmasıyla beraber bu haklardan yararlanılması engellenmiştir. Balkan Savaşları neticesinde çok sayıda Bulgaristan Türkü ya katledilmiş ya da göç etmek zorunda kalmışlardır. 2. Balkan Savaşları akabinde imzalanan İstanbul Antlaşması ile Bulgaristan Türklerinin hakları tekrar güvence altına alınmıştır (Gökdağ ve Karatay, 2013).

Bulgaristan Türkleri için Krallık dönemi inişli-çıkışlı bir görünüm arz etmiştir. Balkan Savaşları'nın yaraları daha sarılamadan başlayan Birinci Dünya Savaşı Türkler için farklı bir sürecin başlamasına sebep olmuştur. Balkan Savaşları'nda iki karşı cephede yer alan Bulgaristan ve Osmanlı Devleti 1. Dünya Savaşı'nda müttefikler safında yer almıştır. Bu müttefiklik ilişkisi doğal olarak Bulgaristan Türklerinin durumunu olumlu etkilemiş ve bu pozitif sinerji savaş sonrasında da devam etmiştir.

Bulgaristan'da Balkan Savaşları'yla başlayan ve yaklaşık yedi yıl süren uzun ve yorucu savaş döneminde -özellikle dar gelirli işçi ve köylü sınıfı- ülke ekonomik olarak çöküş yaşadı (Lütem, 2000: 24). Bu bağlamda, Bulgaristan siyasetinde Komünist Parti ve Çiftçi Partisi güçlenmeye başladı. Bu partiler SSCB'nin sıcak denizlere ulaşma politikasının devamı olan Pan-Slavizm akımının da etkisiyle Sovyetlerden destek görüyorlardı. Devam eden süreçte, 1920 yılına gelindiğinde Bulgaristan Çiftçi Partisi (BÇP) köylülerin de desteğini arkasına alarak iktidar oldu. BÇP lideri Alexander Stamboliyski döneminde (1920-1923) Türkler 'altın yıllarını' yaşadı. Büyük bir kısmı verimli arazilerde çiftçilik yaparak geçinen Bulgaristan

Türklerinin, BÇP döneminde sıkıntı yaşamamalarının altında yatan gerçeğin sahip oldukları yüksek orandaki oy potansiyeli olduğu anlaşılmaktadır.

BÇP iktidarı döneminde özellikle eğitim alanında önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bu dönemde Türk okullarında Bulgarca eğitim zorunluluğu kaldırılmış ve okullara parasal yardım yapılmıştır. Bu politika neticesinde Türk okullarının sayısı yine aynı dönemde 1300'den 1712'ye ulaşmıştır (Gökdağ ve Karatay, 2013).

1923 yılında BÇP iktidarının devrilip Stamboliyski'nin öldürülmesinden sonra Türklerin 'altın çağı' sona erdi. Bu tarihten sonra ülke idaresi hep milliyetçilerin elinde oldu. Bu vetirede Türkler temel hak ve özgürlüklerden yana sürekli mahrumiyet yaşadılar. 1923 ile 1931 yılları arasında sırasıyla göreve gelen Tsankov (1923-1926) ve Lyapçev (1926-1931) döneminde Türkler sıkıntılı bir dönemin içine girdiler. Bu dönemde, Türk okullarının özel statüsü kaldırılarak devletleştirildi, bazı gazete ve dergiler kapatıldı.

1934 askeri darbesinden sonra başa gelen Kral Boris döneminde Bulgaristan daha da otoriter bir rejime geçiş yaptı. Bulgaristan meclisinde Türklerin siyasi temsili tamamen askıya alındı. Türk okullarının çoğu kapatıldı ve Stamboliyski döneminde 1712 olan sayı bu dönemde 367'ye kadar geriledi (Gökdağ ve Karatay, 2013).

Özetle, Bulgar Krallığı döneminde Türkler ilk olarak Balkan Savaşları'nda katliamlar gördüler ve büyük göçlerle karşılaştılar. Arkasından gelen Stamboliyski döneminde 'altın yıllarını' yaşadılar ve son dönem itibariyle de 1923'ten 1944'e kadar geçen sürede yine temel hak ve özgürlüklerden mahrum bir şekilde sıkıntılı bir sürecin içerisinde kendileri buldular.

2.4. Komünizm Dönemi (1944-1989)

2. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle beraber Bulgaristan'da komünizm hâkim oldu. Krallık döneminde kendisine hayat hakkı bulamayan komünizm (1920-1923 BÇP iktidarı dönemi hariç tutulabilir) savaş sonrasında değişen konjonktürde, iki kutuplu dünya düzeninde, SSCB ile Slav paydasında buluşmasının da etkisi

yadsınamaz, Sovyetler Birliği'nin yanında yer aldı. Bu birlikteliğin temelleri aslında geriye doğru gidildiğinde 1920'lere kadar dayanmaktadır. 1920'li yıllarda SSCB'ye iltica eden BKP (Bulgaristan Komünist Partisi) lideri Georgi Dimitrov burada Komintern genel sekreterliğine kadar yükseldi. 1944 yılında SSCB'li yirmi dört yılın tüm kazanımlarıyla ülkesine geri döndü ve BKP'nin başına geçti. 27 Ekim 1946 yılında yapılan seçimleri BKP kazandı ve 4 Aralık 1947'de komünizm esaslarına dayalı yeni bir anayasa mecliste kabul edilmiş oldu (Lütem, 2000: 26).

Komünizm döneminde Bulgaristan'ın Türklere karşı tutumu oldukça negatif olmuştur. Bulgaristan Türkleri komünizm döneminde üç önemli hadiseyle karşı karşıya kalmışlardır. Bu hadiseler sırasıyla şu şekildedir:

- 1950-1951 Tehciri
- 1968 Göç Antlaşması
- 1989 Göçü

2.4.1. 1950-1951 Tehciri

Komünist idarenin gelmesiyle beraber Bulgaristan Türkleri arasında maruz kalınan uygulamalar neticesinde bir korku ve paranoya havası hâkim oldu. Bu uygulamalardan bazılarını şu şekilde sıralayabiliriz.

- 1946 yılında Türk okulları özel statüden çıkarılıp devletleştirildi.
- Okullarda Bulgar müfredatı uygulanmaya başladı.
- Okullarda Marksist ve Leninist ideoloji öğretilmeye başladı.
- Büyük bir bölümü çiftçilikle uğraşan Türklerin tarlaları devletleştirildi.

Bu menfi uygulamalar Bulgaristan Türkleri üzerinde derin infiallere sebep oldu. Mal ve mülklerine el konulan Türklerin, okullarının da kapatılmasıyla kimlik ve kültürlerini kaybetme korkusu iyice arttı. Bu gelişmeler bağlamında yaşanan Bulgarlaşma tehlikesi Türklerin anavatana göç etme arzusunu yeniden tek seçenek

haline getirdi. Nitekim çeşitli yollarla Sofya, Varna ve Filibe'deki Türk Büyükelçilik ve Konsolosluklarına binlerce mektup gelmeye başladı. Ayrıca doğrudan Ankara'ya ulaştırılan dilekçeler de oldu. Bu dilekçeden birinde şunlar yazıyordu.

Burgaz vilayetinin Aydos kazasına mensup Macarlar karyesinde 140 haneden mürekkep olan halk Türkiye'ye hicret etmek istiyorlar. Hicret etmenin sebepleri ise şunlardır: Birincisi, tarlalarımızı koperatsiya (kooperatif) yaptılar, hatta hükümet tarafından bir heyet ayrıldı. Bu işler için bizi de işlemek (çalışmak) için kandırıyorlar. İkincisi, mekteplerimizde diniye ve Kur'an okutulmuyor, ilerde dinimizi unutturacaklar. İşte bu zorluklar karşısında kaldık, ne yapacağımızı şaşırдық, sancağımız olan Türkiye'ye hicret etmemizi gözümüze aldık. Kabul etmenizi rica ederiz. Muhterem İsmet İnönü Hazretleri, bütün İslam halkını kurtaracak ancak sizlersiniz. Sayilerinizi, var olmanızı ulu Tanrı'dan rica ile gece ve gündüz dua etmekteyiz. İnşallah ulu Tanrı cümle İslamiyet'i Türk sancağına kavuştursun amin. Kolu bükülmez Türk vatandaşlarımıza selamlarımızı sunarız. Bu gözyaşı ile yazdığımız ricalara nazarı dikkatinizi dileriz. (Şimşir, 2009: 233)

Bu gibi daha çok sayıda dilekçe Bulgaristan'daki Türk makamlarına ulaştırıldı. Ancak Türkiye'deki ekonomik şartların olumsuz olması neticesinde Türkiye toplu bir göçün olmasını 21 Mayıs 1947 tarihli Bakanlar Kurulu kararıyla istemedi (Bakanlar Kurulunun 31 Mayıs 1947 günlü ve 3/5922 sayılı kararnamesi). Ayrıca Bulgaristan'daki Türk varlığının devam etmesinin, Türkiye'nin Bulgaristan'da dolayısıyla Balkanlar'daki nüfuzu adına önemi de düşünüldüğünde toplu göçün tek çözüm yolu olmadığı görülmektedir. Türkiye toplu bir göçten daha ziyade göçün yıllara yayılarak peyderpey yapılmasını istiyordu. 1950 yılına kadar geçen üç yıllık dönemde süreç tam da Türkiye'nin istediği çerçevede cereyan etti. 1947 yılında 1763 kişi, 1948 yılında 1514 kişi ve 1949 yılında 1670 kişi serbest göçmen statüsünde Türkiye'ye gelebildi (Konukman, 1990: 45). Bu üç yıllık dönemde yaşanan göçün sınırlı olmasında, karşılıklı olarak iki devletin göçü sınırlayan politikaları etkili oldu.

Öte yandan göç olayının yıllara yayılarak yavaş yavaş yapılması gerektiğiyle alakalı göçmen işleriyle görevli kuruluş olan Toprak ve İskân Genel Müdürlüğü (TİGM) 31 Temmuz 1950 günü Dışişleri Bakanlığına özetle şu görüşleri bildirdi.

Mevcudu 150 bin aileden aşağı olmayan Bulgaristan'daki Türk ve Pomak unsurunun iskânlı göçmen olarak yurda kabulleri ve yerleştirilip müstahsil hale getirilmeleri ortalama olarak 700-750 milyon liralık muazzam bir tahsisata mütevakkıf bulunmaktadır. Ehemmiyet ve azameti meydanda olan bu göç işinin, elde edilecek mali imkanların müsaadesi nispetinde, senelere sari bir şekilde ve her türlü icap ve imkanları telif edici bir plan ve program dahilinde ele alınmasını ve bu sene ancak serbest göçmen olarak gelmeyi göze alanlardan 25-30 bin kişinin yurda kabulleri yoluna gidilmesini düşünmekteyiz. (Şimşir, 2009: 238)

Görüldüğü gibi TİGM olası toplu göçün ekonomik olarak ülkeye getireceği yükten dolayı yıllara yayılarak gerçekleşmesini istemektedir. Bunda da haksız değildir çünkü o yılların sosyoekonomik şartlarına bakıldığında Türkiye kıtlıkların yaşandığı, ekmeğin bile karneyle verildiği bir dönemi yaşamaktadır. Bu şartlar altında gerçekleşecek bir toplu göç ülkeye ciddi yük getirecektir.

1947-1949 yılları arasında göçün sınırlı olması ve bunun yanında Bulgaristan'daki olumsuz yaşam koşullarının giderek tahammül edilemez bir durum alması toplu göçü tetikleyen önemli sebeplerden birisiydi. Bu duruma 1949 Eylül ayında Bulgaristan'ın tutumunu değiştirip göçü kolaylaştıran adımlar atması eklenince toplu göç kaçınılmaz oldu. Politikasını toplu göçü teşvik edip, vize ve pasaport işlemlerini kolaylaştırma şeklinde revize eden Bulgaristan aynı karşılığı Türkiye'den görmeyince 10 Ağustos 1950 günü Türkiye'ye sert bir nota verdi. Verilen notada 250.000 Türkün üç ay içinde Türkiye'ye göçmen olarak alınması isteniyordu (Şimşir, 2009: 231). Türkiye'nin Bulgar hükümetini ikna edip zamana yayarak gerçekleştirmeyi düşündüğü göç hadisesi bu verilen nota neticesinde havada kalmış oldu. Verilen Bulgar notasının akabinde yaşanmaya başlanan süreç Türk hükümeti tarafından tam bir hayal kırıklığı meydana getirmiş oldu. Bulgar notasında özetle şu ifadeler yer alıyordu:

Bulgar hükümeti, Türk asıllı Bulgar vatandaşlarına tam eşitlik sağlamak ve azınlıkların hayat düzeylerini yükseltmek için uğraşmaktadır. Bulgar hükümeti, Türkiye'ye göç etmek isteyen bir bölüm Bulgaristan Türkünün arzusuna da karşılık vermiş ve isteğe bağlı göçe engel olunmamasını öngören 1925 tarihli Türk-Bulgar İkamet Sözleşmesini uyguladığını göstermiştir. Bulgar makamları, Türkiye'ye göç etmek niyetinde olan 250.000'i aşkın Bulgaristan Türküne formüllerler dağıtmış ve bunlardan 54.028 kişiye de pasaport vermiş bulunmaktadır.

Buna karşılık Türk makamları, kendi arzusuyla göç etmek isteyen bu insanlara çeşitli güçlükler çıkarmaktadırlar. Türk konsoloslukları bugüne kadar uzun uzun beklettikten sonra, Bulgar pasaportu almış 50.000 kişiden ancak 15.835 kişiye Türkiye'ye giriş vizesi vermişlerdir. Ayrıca Türk makamları yalan yanlış söylentilerle kamuoyunda ve özellikle Bulgaristan Türkleri arasında Bulgar aleyhtarlığı yaratmaya ve kendi suçlarını örtbas etmeye çalışmaktadırlar. Bu zararlı propaganda kampanyası hasat mevsiminde daha da artıyor. Türk propagandasına aldanan Bulgaristan Türk ahalisi işlerini terk ediyor, malını mülkünü elden çıkarıyor ve ciddi sıkıntılara düşüyor. Bulgaristan Dışişleri Bakanlığı, Türk hükümetinin bu tutumunu ve İkamet Sözleşmesini çiğnemesini şiddetle protesto eder. (Şimşir, 2009: 239)

Bulgaristan tarafından diplomatik nezaket kuralları hiçe sayılarak verilen bu üslubu bozuk notanın ardından bir notalaşma vetiresi başlamış oldu. Türkiye, Bulgar

notasına 28 Ağustos'ta cevap verdi. Buna karşın Bulgaristan'ın karşı notası gecikmedi ve 22 Eylül'de ikinci bir nota verdi. Bu notaya karşı Türkiye 16 Ekim'de ikinci notasını vermiş oldu (Şimşir, 2009: 241). Bu arada Türk kamuoyunda Bulgaristan'ın 250.000 kişilik toplu göçü zorlamasının altında yatan gerçeğin Türkiye'nin Kore savaşında North Atlantic Treaty Organization-Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) ile beraber hareket etmesi ve bu yüzden SSCB'nin Bulgaristan'ı kışkırtarak Türkiye'ye had bildirip zarar verme isteğinin olduğuna dair söylemler gelişti.*

Karşılıklı notalaşmalar süreci devam ederken bir yandan da Bulgaristan hükümeti pasaport verme işlemlerini hızlandırmaya başladı. Türklerin yanında kaçak olarak Çingenerin de sınırdan geçmeye çalıştıkları Türk makamlarınca tespit edilince, Türkiye 7 Ekim 1950 tarihinde sınırı kapattı. Bulgaristan'ın Türkiye'ye geçen Çingenerleri geri almayı kabul etmesi üzerine 2 Aralık 1950 tarihinde sınır tekrar açıldı. Yaklaşık 11 ay devam eden göç işlemleri tekrar Çingenerin ve bazı vizesiz kişilerin sınırı geçmesi ve Bulgaristan'ın bunları geri almaması üzerine 8 Kasım 1951 günü sınır ikinci kez kapatıldı. Bulgaristan hükümetinin 30 Kasım tarihinde yaptığı açıklama ile göç tamamen bitmiş oldu. Böylelikle 1950-1951 yılı boyunca toplam 154.393 soydaşımız Türkiye'ye göç etmiş oldu (Lütem, 2000: 75-76).

2.4.2. 1968 Göç Antlaşması (Yakın Akraba Göçü)

1951 Kasım ayında aniden duran göç dalgası geride parçalanmış aileler bıraktı. Yaklaşık 250.000 kişiyi göç ettireceğini söyleyen Bulgaristan hükümeti 154.393 göçmenden sonra kapıyı bir daha açmadı. Hâlbuki Bulgaristan'ın göçü tamamen bitirdim dediği 30 Kasım 1951 tarihinde elinde pasaportu olan daha 70.000 Türk vardı. Bu çok ciddi bir sıkıntı meydana getirdi. Birinci olarak bu ailelerin bir kısmı Türkiye'ye göç etmiş bir kısmı ise Bulgaristan'da kalmıştı. Bunun neticesinde parçalanmış, birbirinden ayrılmış aileler meydana geldi; bu ise ciddi bir travmaya

*Bu konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Sami Kocaoğlu, *Bulgaristan Türkleri Ah*, İstanbul:1988, s. 409; Birgül Demirtaş-Coşkun, *Bulgaristan'la Yeni Dönem*, Ankara: ASAM Yayınları, 2001, s. 16.

sebepe oldu. İkinci olarak evini, tarlasını satıp pasaportunu alan yaklaşık 70.000 kişi ortada kaldı. Dolayısıyla bu kişiler Türk ve Bulgar makamlarını sıkıştırıyor ve sınırların tekrar açılmasını umuyorlardı. Ancak Bulgaristan verdiği karardan geri adım atmadı ve bu vetire böylelikle kapanmış oldu.

1950-1951 göçü sonrasında geride kalan Bulgaristan Türkleri, Bulgaristan için potansiyel bir sorun olarak kaldı. 1950’li ve 1960’lı yıllar Türkler için sıkıntılı sürecin devam ettiği yıllar oldu. Kendi kimlik ve kültürlerini koruma mücadelesinin verildiği bu komünizm döneminde özellikle yaşlılar “Bizden geçti ama bari bu kızanlar kurtulsun” diyorlardı. Özellikle bu süreçte göç düşüncesini canlı tutan gelişmeler yaşanmaya devam etti. 1949-1956 yılları arasında tarım toprakları kolektifleştirildi (Şimşir, 2009: 337). Trudova Kooperativno Zemedelsko Stopanstvo-Emek Çiftlik Tarımsal Kooperatif (TKZS) adıyla gerçekleştirilen bu kolektifleştirme hamleleriyle Bulgaristan Türklerinin topraklarına el konuldu. Döneme bizzat tanıklık eden göçmenlerden bazıları da TKZS’nin tarlalarından topladıkları mahsulün bir kısmına el koyduğunu ifade etmektedir (Dağlıoğlu, 2013). 1959-1960 ders yılında Türk okulları Bulgar okullarıyla birleştirildi. Eğitimde sosyalist ideoloji öğretilmeye başladı. Okul kitapları Türkçe idi ancak içindeki bilgiler Türkleri kimlik ve benliklerinden uzaklaştıracak, kültürüne ve değerlerine yabancı hale getirecek mahiyette programlanmıştı. Özellikle okul kitapları hazırlanırken Türkiye’de sosyalizmin ve komünizmin savunucusu şair, yazar ve düşünürlerin eserlerinden alıntılar yapılarak yeni ve asimile olmuş bir nesil yetiştirilmeye çalışılıyordu.

Bulgaristan’da komünist idarenin başa gelmesinden itibaren yaşanmaya başlayan ve 1950-1951 tehcirinden sonra artarak devam eden asimilasyon ve eritme faaliyetlerinin doruk noktaya ulaşması neticesinde, 1963 yılında Türk temsilciliklerine göç dilekçeleri yağmaya başladı. Mart 1964 tarihine kadar yaklaşık 400.000 kişi Türkiye’ye göç etmek için başvuruda bulundu. Eğer Bulgaristan hükümeti göç başvurusunda bulunanlara engel olmasaydı bu rakam daha da artardı. Türklerin bu şekilde toplu göç etmek istemeleri Todor Jivkov’u rahatsız etti. Bu konuda Bulgaristan’ın tutumu daha da sertleşti. Türkiye ise soydaşlarından

Bulgaristan'daki Türk makamlarına ulaşan dilekçelere kayıtsız kalmadı. Bulgaristan makamlarıyla meseleyi görüşüp bir çözüme kavuşturma düşüncesiyle çeşitli adımlar attı ancak Bulgar makamları Türkiye'nin bu çabalarını karşılıksız bıraktı. 8 Ocak 1964 günü Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin, Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Karma Bütçe Komisyonu önünde şunları açıkladı.

Bulgaristan Hükümeti, daha önce müteaddit defalar Yüksek Meclisin ve umumi efkârımızın bilgisine sunduğum üzere, Bulgaristan'da yaşayan soydaşlarımızın gerek bu memleketle aramızda akdedilmiş anlaşmalar, gerek Devletler Hukuku prensipleri çerçevesinde, kendilerine tanınmış hakların ihlalini önlemek maksadıyla yapmış olduğumuz teşebbüslere elan cevap vermiş değildir. Ayrıca bu pek meşru haklarından ve hürriyetlerinden faydalanmaya teşebbüs eden soydaşlarımızın hırpalanmalarını ve muhtelif yollarla baskı altında tutulmalarını önleyecek tedbirleri almakta berdevamdır. (Şimşir, 2009: 340)

Türkiye'nin attığı tüm olumlu adımlara karşın Bulgaristan'dan bir cevap gelmedi. İki ülke arasında herhangi bir iletişimin olgunlaşmadığı bir siyasi ortamın yaşandığı böylesine olumsuz bir vetirede belki de Türkiye-SSCB ilişkilerindeki nispi iyileşme Bulgaristan Hükümetine de cesaret vermiş olacak ki 16 Ağustos 1966 günü, Bulgaristan Dışişleri Bakanı İvan Başev, Türkiye'ye resmi bir ziyaret gerçekleştirdi. Yapılan bu ziyarette Bulgaristan Türklerinin azınlık hakları ve göç meselesi görüşüldü. Görüşmeler neticesinde Türk-Bulgar heyeti ortak bir açıklama yaptı. Yapılan açıklamada şu ifadeler yer alıyordu (Şimşir, 2009: 342-343);

“Her iki Bakan (Çağlayangil ve Başev), yakın akrabaları Türkiye'ye göç etmiş olan Türk asıllı Bulgar vatandaşlarının Türkiye'ye ihtiyari göçleri meselesinin makul bir şekilde, en kısa zamanda halledilmesi gerektiği hususunda mutabık kalmışlardır. Bu konuda uygulanacak usulleri tespit etmekle eksperlerini görevlendirmişlerdir.”

Açıklanan bu ortak bildiri, Bulgaristan Türkleri için uzun yıllar sonra yeniden bir göç antlaşması yapılabilmesi adına bir umut ışığı oldu. Ancak süreç beklenildiği gibi kolay olmadı. Bildirinin yayımlandığı 21 Ağustos 1966'dan 24 Şubat 1968 yılına kadar yaşanan yaklaşık bir buçuk yıl sancılı geçti. Bulgaristan Türklerinin ve Türk kamuoyunun baskıları neticesinde “Türkiye Cumhuriyeti ile Bulgaristan Halk Cumhuriyeti arasında, yakın akrabaları 1952 yılına kadar Türkiye'ye göç etmiş olan Türk asıllı Bulgar vatandaşlarının Bulgaristan Halk Cumhuriyetinden Türkiye

Cumhuriyetine göç etmeleri hakkındaki” antlaşma Türk Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil ile Bulgar mevkidaşı İvan Başev tarafından imzalandı (Gökdağ ve Karatay, 2013). İmzalan antlaşma şu esasları içeriyordu:

Bu antlaşma hükümleri gereğince, 1952 yılına kadar Türkiye’ye göç etmiş olan Türk asıllı Bulgar vatandaşları ile ailevi ve akrabalık bağları aşağıda gösterilen Türk asıllı Bulgar vatandaşları Türkiye’ye göç edebileceklerdir

- 1) Karı-koca,
- 2) Ana, baba, büyükanne, büyükbaba ve bunların anne ve babaları,
- 3) Çocuklar, torunlar ve bunların eş ve çocukları,
- 4) İşbu antlaşma yürürlüğe girinceye kadar evli olmayan kız ve erkek kardeşlerle ölü kız ve erkek kardeşlerin bekâr reşit ve gayri reşit çocukları.

Bu kategorilere dâhil kimselerin tamamının Türkiye’ye göçü Nisan-Kasım ayları arasında vuku bulacak, bunların pasaport ve vize için müracaat usulü ve sürelerinin teferruatı her iki memlekette bilahare ilan edilecektir.

Göçmenler, ev ve zat eşyalarıyla, ihracı yasak olmayan meslek ve sanat araç ve gereçlerini, herhangi bir ihraç vergisine tabi tutulmaksızın getirebileceklerdir.

Göçmenler, göç etmeden önce gayrimenkulleriyle hayvanlarını serbestçe tasfiye edebileceklerdir. Gayrimenkul tasfiyesinin gerçekleşmesine, yetkili Bulgar makamları yardım edecektir. Göçmenler, bahis konusu tasfiyeden mütevellit paralarla, Bulgaristan’dan ihracı ve Türkiye’ye ithali yasak olmayan malları satın alıp getirebileceklerdir.

Bu antlaşmanın hükümleri sadece tespit edilen kategorilere dâhil şahıslara tatbik olunacaktır. (Şimşir, 2009: 344)

Antlaşmaya göre (Konukman, 1990: 45) altı ay gibi kısa bir sürede ve haftada 300 kişiyi geçmeyecek şekilde yapılması öngörülen göç yaklaşık on sene sürdü. Bu süre zarfında yaklaşık 130.000 kişi Türkiye’ye göç etti.

2.4.3. 1989 Göçü

Osmanlı Devleti idaresi altında yaklaşık olarak beş yüz sene yönetilen Balkanlar, Osmanlı Devleti’nin tarih sahnesinden çekilmesiyle beraber sancılı bir sürecin içinde kendisini buldu. Osmanlı Devleti’nin farklılıkları zenginlik sayan, din ve inanç özgürlüğünü yaşatan anlayışının yerini, Komünist lider Dimitrov’un, Balkanlarda Slav ırkından başka hiçbir ırka hayat hakkı tanımamız anlayışı aldı (Gökdağ ve Karatay, 2013). Bu anlayışın ikame edilmesinden itibaren Balkanlarda yaşayan Türklerin, yürek parçalayıcı hayat hikâyeleri başlamış oldu.

Todor Jivkov döneminde de Türkler sıkıntıdan kurtulamadı. Jivkov'un tek uluslu Bulgaristan meydana getirme ideali neticesinde Bulgaristan'da apaçık insan hakları ihlalleri yapıldı. Türklerin isimleri 1985 yılından itibaren zorla değiştirildi. Kılık-kıyafet yasağı, Türkçe konuşma, müzik dinleme yasağı, sünnet yasağı, ibadet yasağı gibi birçok yasak devlet zoruyla uygulama sahasına konuldu. Yapılan bunca zulüm dünya gündemine yansıyor Türkiye'den de gelen tepkilerin çığ gibi artması üzerine 345.960 Bulgaristan Türkü (Konukman, 1990: 61), Türkiye'ye zorla göç ettirildi.

2.5. Komünizm Sonrası Dönem

Todor Jivkov, Berlin Duvarı'nın yıkılmasından sadece bir gün sonra 10 Kasım 1989'da, Sovyet lideri Gorbaçov'un desteğiyle gerçekleştiği düşünülen bir hareketle (Demirtaş, 2001: 39), BKP tarafından istifaya zorlandı ve yerine Dışişleri Bakanı Petar Mladenov geçti. Jivkov rejiminin sona ermesinde, Türklere uygulanan asimilasyon politikalarının etkisi büyük oldu. Jivkov'dan sonra iktidara gelen Mladenov döneminde Bulgaristan'da ve diğer Doğu Blok'u ülkelerinde değişim rüzgârları esmeye başladı. Bu bağlamda Mladenov, işbaşına geldiği zaman yaptığı bir açıklamada, “sosyalizm sınırları içerisinde demokratik ilkelere bağlı olduklarını” ifade etti, ayrıca “Müslüman azınlığın haklarına saygı göstereceklerini” açıkladı (Cumhuriyet, 1989: 1). Bu anlayışın ilk adımı olarak Türkiye'den Bulgaristan'a geri dönen Türklere eski evleri geri verildi ve hapiste olan 50 Türk serbest bırakıldı (Konukman, 1990: 70). Böylece Bulgaristan'la Türkiye ilişkileri yeni bir döneme girmiş oldu.

Bulgaristan, 1990'dan itibaren kendisini Batı'ya yaklaştıracak politikalar izledi. Bu anlayışında, SSCB'nin 1989-1991 yılları arasında kendi içişleriyle ilgilenmesi ve Doğu Blok'u ülkelerini yalnız bırakması etkili oldu (Lütem, 2014). 15 Ocak 1990 tarihinde BKP dışında partilerin kurulmasına imkân tanındı. Türkler, Ahmet Doğan liderliğinde Hak ve Özgürlükler Hareketi'ni (HÖH) kurdu. Haziran 1990 seçimlerinde HÖH, 23 sandalye kazanarak meclise girdi. Seçimlerden önce Cumhurbaşkanı Turgut Özal, “Türkiye'nin seçim sonuçları ne olursa olsun

Bulgaristan’la dostça ilişkiler kurmak istediğini” belirtti. Seçimlerden bir ay sonra Türk askeri heyeti Bulgaristan’ı ziyaret etti, kısa bir süre sonra da Bulgaristan Genelkurmay Başkanı Radnyu Minchev, Türkiye’ye ziyarette bulundu. Böylece komünizm döneminden sonra, ilk kez iki ülkenin askeri yetkilileri birbirlerinin ülkesini ziyaret etmiş oldular (Demirtaş, 2001: 51). Bu durumun neticesinde, Türkiye-Bulgaristan ilişkileri iki ülke arasında sorunsuz bir kulvarda artarak devam etti.

2.6. Bulgaristan’da Yaşanan ‘Yeniden Doğuş’ Süreçleri

Bulgaristan’da Slav ırkından olmayanları Bulgarlaştırma veya asimile etme girişimleri belki de 1878 yılında Bulgaristan Prensiği’nin kurulduğu yıllardan itibaren başlamış bir süreçtir. Bulgarcası ‘Vızroditelen Protses’ olan Türkçeye ‘Yeniden doğuş süreci’ veya ‘Soya dönüş süreci’ olarak çevrilen süreç Bulgaristan’da Slav ırkından olmayanları kendi konumunda kabul etmemenin, ya bizden olursun ya da terk edersin anlayışının bir ifadesi olarak kullanılmıştır. ‘Yeniden doğuş süreci’ ilk defa Bulgaristan Devlet Şura Kurulu’nun Bakan yardımcısı Georgi Atasanov tarafından 18 Ocak 1985 tarihinde düzenlenen BKP il komite sekreterlerinin toplantısında kullanılmıştır (Sabev, 2012: 121). Atasanov ‘yeniden doğuş süreci’ ifadesiyle, Bulgaristan’da yaşanan isim değiştirme sürecini kastetmiştir. Bir insanın adının değiştirilmesi ilk bakışta basit bir uygulama gibi gelse de haddi zatında isim o kişinin kimliğini, kültürünü ve hangi dine ait olduğunu ifade eden önemli bir semboldür. Bu açıdan bakıldığında ‘yeniden doğuş sürecinin’ Bulgaristan hükümetinin asimilasyon politikalarının bir sonucu olduğu görülmektedir. Bu bağlamda, Atasanov’un konuşmasında geçen “yeniden Bulgar adı almak” cümlesi de Bulgar devlet adamlarının kortekslerinde yatan gerçekleri göstermesi adına önemli bir işaret taşıdır. Bu anlayışa göre Bulgaristan sınırları içinde yaşayan tüm Türkler aslında Osmanlı Devleti idaresi altındayken İslamlaştırılan ve Türkleştirilen Bulgarlardı. Dolayısıyla ‘yeniden doğuş süreci’ ile bu insanlar tekrar öz benliklerine geri dönmüş ve yitirdikleri kimliklerine tekrar sahip

olmuş olacaktı. Bir başka ifadeyle bu süreç tekrar bir formatlama ve Bulgar kimliğiyle yeniden dünyaya gelme, öze dönme ve özgürleşme süreciydi.

Jivkov rejiminin uygulama sahasına soktuğu ‘yeniden doğuş süreci’ başarılı olamayınca Türkler zorunlu göçe tabi tutuldular. “89 Göçü” adıyla bilinen süreç iç politikada Bulgaristan’ı olumsuz yönde etkilerken uluslararası arenada güç duruma soktu. Bu durumun neticesinde Bulgaristan 10 Kasım 1989 tarihinde Jivkov iktidarının yıkılmasından sonra yeni bir döneme girdi. Bu tarihten itibaren Avrupa Birliği (AB) ile yakınlaşma süreci yaşanırken SSCB ile ilişkiler azalmaya başladı. SSCB’nin dağılmasıyla beraber Bulgaristan’ın Batı Blok’unu oluşturan ülkelerle olan ilişkisi gelişmeye başladı. 2004 yılında NATO üyesi olan Bulgaristan, 01 Ocak 2007 tarihinde AB üyesi oldu. Yaşanan bu değişim sürecinin neticesinde, Bulgaristan Meclisi 2012 tarihinde önemli bir karara imza atarak 1984-1989 yılları arasında Jivkov döneminde yaşanan ‘yeniden doğuş sürecini’ kınayan yasa tasarısını Bulgaristan meclisinde 122 kabul 3 çekimser oyla kabul etmiş oldu (Kutlay, 2012). Böylelikle Atasanov’un, isim değiştirme ve ‘yeniden doğuş süreci’ ile ilgili görüşleri kendiliğinden çürütülmüş oldu.

Bulgaristan tarihine bakıldığında ‘yeniden doğuş süreci’ veya asimilasyonların son yüz sene içinde aralıklarla devam ettiği görülmektedir. 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşının sonuçlarına tarihi perspektiften bakıldığında, 1878 yılından günümüze kadar Bulgaristan Türklerinin yaşadığı sıkıntılar -diğer Osmanlı bakiyesi topraklarda olduğu gibi- hiç bitmemiştir. 1878 Berlin Antlaşmasıyla kurulan Bulgar Prensiği yarı bağımsız bir statüyle kurulmuş olduğundan Balkan Savaşlarına kadar Türkler herhangi bir sıkıntı yaşamamışlardır. Ancak Osmanlı Devleti’nin tarih sahnesinde güç ve toprak kayıplarının hızla yaşanmaya başlamasına paralel olarak Balkanlarda yaşanan isyan ve karışıklık dönemi Sovyetlerin de kışkırtmalarıyla bir savaşa dönüşünce Balkanlar adeta bir yangın yeri haline gelmiştir. Osmanlı Devleti için parçalanmanın fitilini ateşleyen Balkan Savaşları ve 1. Dünya Savaşının yaşandığı yaklaşık on yıllık acı dolu bu süreçte Bulgaristan Türkleri katliamlara, sürgünlere ve büyük sıkıntılara maruz kalmışlardır. 1. Dünya Savaşından sonra ülkelerin kendi yaralarını onarması sürecinde Türkler bir rahatlama dönemi

yaşamışlar ancak arkadan gelen aşırı milliyetçi dönemde (1923-1944) yine sıkıntılarla baş başa kalmışlardır. Genel olarak ifade edecek olursak ‘yeniden doğuş süreci’ iki döneme ayrılabilir (Sabev, 2012: 123-124). Birinci dönem 1878-1944 yılları arasındaki dönem, ikinci dönem ise 1944-1989 yılları arasındaki dönem.

2.6.1. 1878-1944 Yılları Arası ‘Yeniden Doğuş Süreci’

Bu dönemin ‘yeniden doğuş süreci’ uygulamalarının fikri altyapısını, aşırı milliyetçilik ve Ortodoks Kilisesi’nin temsil ettiği aşırı dini duygular meydana getirmektedir (Sabev, 2012: 124). Tekrar ifade edilecek olursa, ‘yeniden doğuş süreci’ özellikle isim değiştirme uygulamasıyla düşünce planından pratiğe geçirilmiştir. Bunun sebebi olarak akla gelen şey şudur: İsim, bir insanın kimliğini, kültürünü hatta dinini ifade eden önemli bir etikettir. Dolayısıyla bu etiketle oynama uzun vadede o kişiyi, aileyi ve en nihayetinde o toplumu değiştirme, dönüştürme, asimile etme, özünden-kökünden koparma, kendine ve neticede kimliğine yabancı hale getirmeyi netice verecektir.

Demokrasi kültürü gelişmemiş, herkesi kendi konumunda kabul etme hoşgörüsüne sahip olamamış, ya bizdensin ya da gidersin anlayışını terk edememiş, köklü bir devlet gelenek harsını yakalayamamış bir toplum için “ötekileştirme” her zaman mukadder bir durumdur. Osmanlı idaresinden ayrılıp kendi ayakları üzerinde durmaya çalışan Bulgaristan için de durum pek farklı olmadı. Ulus devlet inşası düşüncesinin, aşırı milliyetçilik duygusu potasında eritilmesi neticesinde Bulgaristan’da 1900’lü yılların başından itibaren ‘yeniden doğuş süreci’ uygulamaları görülmeye başladı.

‘Yeniden doğuş süreci’ uygulaması ilk olarak 1912-1913 yıllarında 1. Balkan Savaşları sırasında gerçekleştirilmiştir. Savaş neticesinde ele geçirilen Rodop dağları bölgesinde yoğun olarak yaşayan Müslüman olan Pomakların adı Bulgar Patrikhanesi’nin girişimi ve bölge idarecilerinin uygulamasıyla zorla değiştirilmiştir. Bu baskı döneminde yaklaşık olarak 150.000 ile 200.000 arasındaki Pomak bu uygulamaya maruz bırakılmıştır. Bu uygulamaya Pomaklar büyük bir direniş örneği

göstermiş ve devam eden süreçte 2. Balkan Savaşı'nın başlamasıyla bu vetire de son bulmuştur (Eldarov'dan akt. Sabev, 2012: 124).

İsim değiştirme uygulamalarının yoğun olarak yaşandığı bu dönemi, Bulgar dilini Türkçe ve Arapça kelimelerden temizleme süreci takip etmiştir. Bu bağlamda Türkçe yerleşim yeri adları Bulgarca yer adlarıyla değiştirilmiştir (Sabev, 2012: 125). Özellikle İtalya'da Mussolini, Almanya'da Hitler'in başta olduğu aşırı milliyetçiliğin tavan yaptığı bu dönemde, Bulgaristan'ın da bu durumdan etkilenmesi kaçınılmaz olmuştur. 1934'lü yıllara denk gelen bu vetirede Bulgaristan'da da aşırı milliyetçi anlayışa sahip Kral Boris, askeri bir darbeye görevi devralmıştır. Kral Boris'in iş başına geldiği darbe hükümeti döneminde Bulgaristan Türklerinin meclisteki temsil hakkı tamamen ellerinden alınmış ve Türk okullarının çoğu kapatılmıştır. Ayrıca o zamanki İçişleri ve Dışişleri Bakanlıkları arasında 1934 tarihli yazışmalarda Türklerin işyerlerinde ve kamusal alanda Türkçe konuşmalarının yasaklandığı ve diğer baskılara maruz kaldıkları belirtilmiştir.

Krallık döneminde görülen uygulamalar Nazi Almanya'sını ve Mussolini İtalya'sını aratmayacak düzeydedir. Bu dönemde tüm köy, kasaba ve şehirlerin yüzde 10,5'ini teşkil eden 423 yerleşim merkezinin Türkçe olan adları değiştirilmiştir. Devam eden süreçte isim değiştirme uygulaması hız kesmeden sürdürülmüş ve 1934 yılının sonuna gelindiğinde Bulgaristan sınırları içinde kalan tüm köy, kasaba ve şehirlerinin yaklaşık üçte birinin yani 1971 yerleşim merkezinin Türk kökenli adları değiştirilmiştir (Hacısalihoglu ve Aksu'dan akt. Hacısalihoglu, 2012).

Kişi adlarının değiştirilmesiyle kimliklerinden koparılmaya çalışılan Türkler, yer adlarının değiştirilmesiyle de tarihlerinden koparılmaya çalışılmışlardır. Yaşanan tüm bu acı hadiseler ruhlarda derin yaralar açmış ve ister istemez bir kısım kültürel tahribata da neden olmuştur. Ancak olumsuz şartların cenderesinde kalmış olmalarına rağmen Bulgaristan Türkleri kimliklerini kaybetmeden direnmesini bilmişlerdir.

Bulgar Krallığı döneminin bir başka baskı uygulamasına Müslüman olan Çingenerler maruz kalmıştır. Bulgaristan hükümeti, Nazi Almanya'sı ile yaptığı işbirliğinden dolayı Yahudilere karşı aldığı soykırım tedbirleri çerçevesinde Müslüman Çingenerlere de baskı uygulamıştır. Örneğin 1942 yılında Fakülte olarak bilinen Sofya mahallelerinde yaşayan Müslüman Çingenerlerin adları Bulgarlaştırılmıştır (Sabev, 2012: 126).

Pomaklara, Çingenerlere ve Türklere dönük isim değiştirme uygulamaları Bulgaristan'da faşizm döneminin son baskıcı politikaları olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sürecin devamında 2. Dünya Savaşı çıkmış ve Kral Boris, Hitler Almanya'sı ile askeri ve siyasi bir ittifak yapmıştı. Bu ittifakın neticesinde Romanya, Almanya'nın baskısıyla Güney Dobruca'yı Bulgaristan'a vermek zorunda kalmıştı. Ayrıca Bulgaristan, Alman ordularının ülkesine girmesine ve buradan Yunanistan ve Yugoslavya'ya saldırmasına müsaade etmişti. Ancak, Almanya'nın SSCB'ye açtığı savaşta Bulgaristan yer almayınca Almanya ile ters düşülmüş oldu. Kral Boris'in değişen şartlar neticesinde 23 Ağustos 1943 tarihinde barışçı eğilimleri nedeniyle Naziler tarafından öldürüldüğü sanılmaktadır (Lütem, 2000: 25-26).

2.6.2. 1944-1989 Yılları Arası 'Yeniden Doğuş Süreci'

'Yeniden doğuş sürecinin' ikinci aşaması 1944-1989 yılları arasında kapsamaktadır. Bu ikinci aşamada Bulgaristan'a komünizmin de gelmesiyle beraber Türkler üzerindeki baskı ve eritme politikaları artarak devam etmiş ve nüfusları hızla artmaya devam eden Türklerin kesin olarak asimile olmaları için adeta ölüm-kalım mücadelesi verilmiştir.

1944 yılında Bulgaristan'da yaşanan rejim değişikliği sonucu Komünist Parti yönetimi ele geçirmiştir. Bu tarihten itibaren Türkler üzerindeki baskı da artmaya başlamıştır. Komünist dönemin uygulamaları arasında şunlar vardır: Özel statülü Türk okulları kapatılıp devletleştirilmiş ve okullarda Bulgar müfredatı öğretilmiştir, Marksist ve Leninist ideoloji öğretilmeye başlanmıştır, Türklerin dinini öğrenmeleri engellenmiştir ve Türklerin tarlaları kooperatifleştirme adı altında devletleştirilmiştir.

Tüm bu uygulamalar neticesinde iyice bunalan Türkler anavatana göç etmekten başka bir çare bulamamış ve neticede yaklaşık 150.000 Türk anavatanına göç etmiştir. Göç hadisesinden sonra baskılar azalmamış bununla birlikte yakın akrabaları göç etmiş kendileri göç edememiş birçok insanın göç isteği tavan yapmıştır. Bu göç isteği karşılıksız kalmamış ve Bulgar-Türk makamlarının mutabakatı sonucunda tarihte yakın akraba göçü olarak bilinen 1969-1978 yılları arasını kapsayan ikinci göç dalgası yaşanmıştır. Bu süreçte yaklaşık 130.000 Türk, Türkiye'ye göç etmiştir (Konukman, 1990: 45).

Komünist dönemde ilk isim değiştirme hadisesi 1962 yılında BKP tarafından alınan kararla Müslüman olan Pomaklar ve Çingenerler üzerinde uygulanmıştır. Çingenerlerin isim değiştirme süreci 1980'li yılların başına kadar devam etmiştir. 1981-1983 yılları arasında Çingenerlerin isimleri zorla değiştirilmiş ve çoğunluğu Bulgarlaştırılmıştır (Demirtaş, 2001: 23). Bu isim değiştirme sürecinde zaten marjinal bir kitleyi oluşturan Çingenerlere karşı diğer etnik grupların çok fazla sesi çıkmamıştır.

İsim değiştirme uygulaması ikinci olarak Pomaklar üzerinde denenmiştir. Bulgaristan'ın isim değiştirme politikasının komünizm döneminde taktik değiştirdiği görülmektedir. Yaşanan 'yeniden doğuş sürecinin' ikinci döneminde (1944-1989) asimilasyon önce küçük lokmadan başlamış sonra büyük lokmaya doğru ilerlemiştir. Pomaklara karşı ilki 1962-1964 yılları arasında ikincisi ise 1970-1974 yılları arasında olmak üzere iki kere isim değiştirme kampanyası düzenlenmiştir. İlk uygulama Pirin ve Rodop dağlarında yaşayan Pomakların üzerinde denenmiş ancak Pomakların sert bir direniş göstermeleri üzerine süreç geçici olarak durdurulmuştur (Kınev'den akt. Özgür, 1999: 74). İlk kampanyadan altı sene sonra gerçekleşen ikinci uygulama Kuzey Bulgaristan'da yaşayan Pomakları da içine alarak genişletilmiş ve askeri baskı uygulayan Jivkov rejimi hedefine ulaşarak Pomakların çoğunu Bulgarlaştırmıştır (Gruev ve Kalyonski'den akt. Sabev, 2012: 127). Sonuçta, 200.000 Pomak'ın ismi değiştirilmiş, dini okulları ve camileri kapatılmış, oruç tutma ve sünnet gibi İslami kuralların uygulanması yasaklanmıştır (Demirtaş, 2001: 23).

Pomakların asimilasyonundan sonra sıra Türklere gelmiştir. Yaklaşık beş yüz sene Osmanlı idaresinde kalan Bulgaristan'daki Türk nüfusu, 1877 yılından itibaren Sovyetlerin Akdeniz'e geçişlerini kolaylaştıracak bir Slav devleti kurma düşüncelerine paralel olarak eritmeye çalışılmıştır (Şenyurt, 1985: 9). Diğer yandan, Bulgaristan'daki Türk nüfusunun, Bulgarlar açısından istenilmeyecek derecede yüksek olması (Demirtaş, 2001: 36) Türkler üzerinde asimilasyon uygulamalarının başka bir nedenidir. Bulgaristan'ın Türklere karşı yürüttüğü 'yeniden soya dönüş' politikası Todor Jivkov (1956-1989) döneminde final noktasına ulaşmıştır. Jivkov'un hayat hikâyesine bakıldığında, Bulgaristan Türklerinin en fazla sıkıntıyı neden bu dönemde çektiği daha net bir şekilde anlaşılmaktadır.

Jivkov, 1911 yılında Betovgrad'ın Pratevs köyünde fakir bir ailenin çocuğu olarak doğdu. Çiftçi Partisinin iktidara geldiği 1920 yılında on yaşlarında bir çocuktur. Ancak BÇP'den sonra gelen ve 1944 yılına kadar devam eden Krallık döneminde, -kendi fikri altyapısının şekillendiği dönem de denebilir- azınlıklara karşı, aşırı milliyetçi duygularla devam eden asimilasyon sürecinin yoğun olarak uygulandığı bir dönemi yaşadı. Bu dönemde Türkler zorla asimile edilmeye çalışıldı. Jivkov'un kişisel kimliğinin şekillenmesinde bu dönemin derin izler bıraktığı anlaşılmaktadır. Jivkov, 1932 yılında o dönem yasaklı olan Komünist Parti'ye üye oldu. Krallık idaresinin 1944 yılında yıkılmasından sonra BKP'nin Sofya bölgesi komitesinde çeşitli görevlerde bulundu.

Jivkov, Komünist dönem incelendiğinde pragmatist anlayışının en önemli figürü olarak karşımıza çıkmaktadır. Diğer komünist idarecilerin aksine Jivkov, politikalarını uygulama sahasına koyarken, hem Bulgar halkını hem de Sovyetleri memnun etmesini bilmiş ve bu sayede yaklaşık olarak 33 yıl Bulgaristan'ı yönetmeyi başarmıştır. Bu bağlamda Jivkov, önce Bulgaristan'daki Sovyet işgal kuvvetleri komutanı Mareşal Tolbuhin ve Sovyet Büyükelçileri ile kurduğu yakın ilişkiler sayesinde çabuk yükselmiştir (Lütem, 2000: 28). 1948 yılında Merkez Komitesi Sekreteri, 1951 yılında ise Politbüro üyesi ve 1954 yılında BKP Genel Sekreteri olmuştur. 1956 yılında SSCB'de Komünist Parti Birinci Sekreteri Hruşçev'in Sovyet lideri Malenkov'u iktidardan uzaklaştırmasına paralel olarak Bulgaristan'da da

Jivkov, Başbakan Vilko Çervenkov'u iktidardan uzaklaştırarak BKP Genel Sekreteri olmuştur.

Jivkov'un BKP Genel Sekreterliği'ne gelmesiyle Türklere yönelik asimilasyon politikalarında gözle görülür bir artış yaşanmıştır. 1956 yılında BKP Merkez Komitesi Nisan Plenumu'nda Bulgaristan'ın tek uluslu devlet olduğu vurgulanarak "Türklerin Bulgar halkının ayrılmaz parçası oldukları" düşüncesi hâkim olmuş (Özgür, 1999: 73) ve azınlıkların Bulgar halkına entegrasyonunu amaçlayan politikaların uygulanması başlatılmıştır. Türk okulları ve diğer vakıflar yavaş yavaş kapatılmış, Türkçe aşamalı olarak eğitim programlarından kaldırılmıştır.

1956 yılından 1989 yılına kadarki 33 yıllık iktidarı döneminde Jivkov, Sovyetlere sadakatten bir an bile olsun ayrılmamıştır. Ekonomisi çok kötü bir durumda olan Bulgaristan, Jivkov'un –yukarıda ifade edildiği üzere- meselelere pragmatik yaklaşımı sayesinde ekonomisini yavaş yavaş düzeltmiştir. Bu dönemde SSCB'den başta kömür, petrol ve elektrik çok ucuz fiyatlara alınmış, ülke ekonomisi kalkınmaya başlamıştır.

Jivkov döneminde Türkiye ile ekonomik ilişkilere ayrı bir önem verilmiştir. Bunun neticesinde 1980'lere gelindiğinde Bulgaristan'la Türkiye arasındaki ticari ilişkiler Bulgaristan lehine gerçekleşmiş hatta Bulgaristan, Türkiye'ye elektrik ihraç eden bir ülke konumuna gelmiştir. Ancak bu durum Jivkov rejiminin Türklere yönelik asimilasyon politikalarını artırması neticesinde 1986 yılında son bulmuştur (Lütem, 2005: 229).

Bulgaristan'la yapılan dış ticaret incelendiğinde Türkiye'nin bu dönemde Bulgaristan'dan daha fazla mal aldığı görülmektedir. İkili ilişkilerin gergin olmadığı dönemlerde bu durum üzerinde pek fazla durulmamıştır ancak ilişkilerin bozulmasıyla beraber Turgut Özal'ın da girişimleriyle Bulgaristan'la olan ticari ilişkilerimizde yavaşlama meydana gelmiştir. İki ülke arasındaki dış ticaret 1986 yılı sonuna gelindiğinde şu şekilde gerçekleşmiştir. Bulgaristan'ın Türkiye'ye ihracatı, 1985 yılına göre 115 milyon leva azalarak 36 milyon levaya düşmüştür. Türkiye'nin yaptığı ithalat ise 11 milyon levadan 20 milyon levaya çıkmıştır (Lütem, 2005: 228).

1987 yılına gelindiğinde iki ülke dış ticareti daha da azalmıştır. Sonuç olarak Türkiye, Bulgaristan'la yapılan dış ticareti azaltarak Bulgaristan'a mesaj vermek istemiş, bu isteğinde başarılı da olmuştur.

Jivkov döneminde Bulgaristan, ulus inşasını tamamlayacak adımları bir bir atmıştır. Bu bağlamda Jivkov rejimi, SSCB ile yakın ilişkiler kurarak ulus inşasının maddi temellerini güvence altına almış ve bu noktadan hareketle azınlıkların Bulgar ulusu içinde eritilmesine giden yolu kolaylaştırmak istemiştir. Jivkov'un Sovyetlerle olan yakın ilişkilerinden dolayı Türkiye kamuoyunda Bulgaristan'ın asimilasyon politikalarını SSCB'den icazet almadan uygulamasının mümkün olmayacağıyla ilgili düşünceler yaygınlık kazanmıştır. Bu durumla ilgili dönemin Sofya Büyükelçisi Ömer E. Lütem'in Yugoslavya'nın Sofya Büyükelçisi'nden aktardığı şu anekdot konuyu aydınlatır mahiyettedir.

Bulgaristan'ın asimilasyonu Sovyetler'e sormadan yapması düşünülemez. Ben bunu zamanın Yugoslav Büyükelçisi'nden duymuştum. Bahsettiği kişi Gorbaçov'dan önceki Komünist Parti Genel Sekreteri Çernenkov'du. Çernenkov'un sağlık sorunları vardı, zaten 12-13 ay sonra vefat etmişti. Rivayet odur ki onun seçildikten sonra Bulgaristan'a düzenlediği bir gezisi var. Ben de ordaydım o zaman, 1984 yılı olabilir tabii ne yaptılar ne ettiler bilmiyoruz. Kendisine bu gezi sırasında bu olaylardan biraz bahsetmişler, Çernenkov'da fazla bir tepki göstermemiş. Belki de yaşlı ve hasta olduğu için tam kavrayamadı yani gülerken bir cevap vermiş. Yüzde yüz tasvip ettiği şeklinde değil de ama karşı çıkmadığı da kesin. Bir diğer taraftan da Çernenkov'a öyle bir protokol uyguladılar ki adamın adeta başı döndü. Sonra, Çernenkov gittikten sonra Bulgaristan yönetimi icazet aldık diye bu işe giriştiler. (Lütem, 2014)

Görüldüğü üzere Jivkov, 1984 yılında SSCB lideri Çernenkov'u ülkesinde ağırladıktan sonra asimilasyon politikalarını uygulamaya başlamıştır. Yaşanan bu durum Jivkov rejiminin konuyu Sovyetlerle görüştüğü kanaatini kuvvetlendirmektedir. Bu olaydan sonra 28 Ocak 1985 tarihinde BKP Merkez Komitesi "yeniden canlanma" yönteminin yeni adımlarını atmıştır. Bu yöntem Türk azınlığı arasında Bulgar milli kimliğinin yeniden canlandırılması ve çoğunluk içinde birleştirilmesi anlamını taşıyordu. Bu yöntem iki aşamada gerçekleşmişti. Bulgaristan hükümetinin, Türkleri eritmeye yönelik izlediği ilk aşama 1984'ten Ocak 1985'e kadar sürmüştü. Bu aşamada güneydoğu Rodop bölgesinde yaşayan bütün Türklerin ve Pomakların isimleri zorla Bulgar ismi ile değiştirilmişti. Bu yöntemin ikinci aşaması Ocak 1985 ortasında başlayıp ülkenin diğer bölgelerinde yaşayan

Türkleri kapsamıştı. 18 Şubat 1985'te Todor Jivkov “yeniden canlanma” yönteminin başarıyla tamamlandığını açıklamış (Sabev, 2012: 131)ve Bulgar ulusu inşasının bittiğini ifade etmişti. Böylece Bulgaristan Mart 1985'ten itibaren tek milletli bir ülke olduğunu ileri sürebilirdi. Ancak, Bulgaristan'da bu tarihten sonra yaşanan olaylar Jivkov'un söylediklerini destekler mahiyette gerçekleşmemiştir.

Jivkov rejiminin asimilasyon politikaları isim değiştirme uygulamasıyla son bulmamıştır. İsim değiştirme kampanyasını takiben Türk azınlığın etnik, kültürel ve dini benliğini yok etmeyi amaçlayan ağır yasaklar ve baskılar uygulanmıştır. Türklerin ana dilinde konuşmaları, geleneksel giyim kuşamları, camilerde özgürce ibadet etmeleri, dini bayramları kutlamaları, oruç tutmaları, erkek çocuklarını sünnet ettirmeleri yasaklanmıştır. Oysa Bulgar Anayasasının 45/7. Maddesi Bulgar kökenli olmayan vatandaşlara Bulgarca ile birlikte kendi dillerinde eğitim hakkını tanıyordu.

Türkiye yaşanan bu problemlerin çözümü adına Bulgaristan'la diyalog kurmaya çalışmış ancak bunda başarılı olamamıştır. Bunun üzerine Türkiye, 22 Şubat 1985'te Bulgaristan'a nota vermiş ve Bulgaristan'daki Türk azınlığın sorununa müzakere yoluyla çözüm bulunmasını istemiştir. Bulgaristan Türk notasına karşı Türkiye'nin Bulgaristan'daki Türklerle ilgilenmesini Bulgaristan'ın içişlerine müdahale olarak yorumlamış, göç konusunda ve Dışişleri düzeyinde toplantıların yapılmasını reddetmiştir (Şimşir, 1986: 363). Türkiye bunun üzerine Bulgaristan Türklerinin sorununu çeşitli uluslararası platformlara taşımıştır. 1985 ve 1987 yılları arasında Türkiye'nin girişimleri sayesinde Bulgaristan'da Türk azınlığın durumu hakkında otuzdan fazla uluslararası kuruluş bilgi edinmiştir. İnsan hakları ve göç konularını kapsayan değişim süreçleri Bulgaristan'ı zor durumda bırakmış, bunun üzerine Bulgaristan yeni bir strateji geliştirerek Sofya'da “Banya Başı Camisi” ve Şumnu'da “Tombul Camisi”ni onarmaya başlamıştı (Lütem, 2000).

1988–1989 yılları arasında Türkiye ile Bulgaristan arasında nota alışverişi devam etti. Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Turgut Özal yaptığı bir konuşmada sınırların Türk soydaşlarına açık olduğunu belirtti. 1989 yılına geldiğimizde Jivkov, Türklerin göç etmesi için sınırı açtı. Böylece Mayıs 1989-Mayıs1990 dönemi içerisinde toplam 345.960 Türk-Müslüman azınlığı Türkiye'ye giriş yaptı.

Türkiye'ye göç eden 345.960 Türkten 133.272'si Bulgaristan'a geri dönerken Türkiye'de kalmayı tercih edenlerin sayısı ise 212.688 kişiydi (Konukman, 1990: 61,71).

Türkiye'ye göç eden 345.960 Bulgaristan Türkünden 133.272'sinin geriye dönmesinin altında yatan birkaç sebep vardı. Bu sebepler bazı göçmenlerin geriye dönmesinde etkili oldu. Özellikle Bulgaristan'dan kaçarken veya sınır dışı edilirken hazırlıksız yakalanan Türkler, bankalardaki mevduatlarını alamadı, ev, tarla gibi gayrimenkullerini satamadı, aile fertlerinden bazılarını, özellikle askerde veya askerlik çağında olan çocuklarını Türkiye'ye getiremediler. Çocuklarından ayrı kalan ve malvarlıklarını kaybetme endişesi taşıyan göçmenlerden bazıları bu sebeple geriye döndüler. Ayrıca Bulgaristan, göçe zorladığı soydaşlarımıza, ellerindeki pasaportlarını muhafaza ettikleri ve altı ay içinde geri döndükleri takdirde Bulgar vatandaşı olarak kalacaklarını ve istediklerinde geri gelip gidebileceklerini, ailelerini görebileceklerini, mal mülk ve paraları ile sosyal haklarına sahip olabileceklerini bildirdi (Konukman, 1990: 70). Bulgaristan'ın bu tutumu da geriye dönüşlerin sebepleri arasında yer almaktadır.

Türkiye, tarihinin en büyük göç dalgasından biriyle karşılaştığı için, göçün başladığı 1989 Mayıs ayından itibaren ilk birkaç ay içinde çeşitli sıkıntılar yaşandı. Bu kadar büyük bir kitlenin göçü karşısında ilk başlarda bazı aksaklıkların olması kaçınılmazdı. Bu sıkıntıların yaşanmasının da geriye dönüşlerde etkisinin olduğu düşünülmektedir. İlk başlarda yaşanan en büyük sıkıntı barınma problemi oldu. Türkiye'de bir akrabası veya tanıdığı olanlar bu akrabalarının veya tanıdıklarının yanına gitti. Akrabası veya bir tanıdığı olmayan göçmenler önce Edirne ve Kırklareli'nde kurulan çadırkentlere yerleştirildi. Daha sonra peyderpey prefabrik konutlara alındı. İstanbul, Tekirdağ, Kırklareli gibi illerde yapılan konutlar tamamlanınca göçmenler bu kalıcı konutlara taşınmış oldu. Eylül 1989-Mayıs 1990 tarihleri arasındaki dönemde 300.000 liraya kadar kira yardımı yapıldı (Konukman, 1990: 83-87).

Ayrıca sınırdan geçen bazı göçmenlerin nerede barındığı, hangi şehre gittiği, kaç kişinin ülkeye giriş yaptığıyla alakalı malumatlarda da eksiklikler yaşandı. Bu

noktada dönemin Milli Eğitim Bakanı Hasan Celal Güzel'in Turgut Özal'la yaşadığı diyalog konuyu aydınlatması bakımından önemlidir. Diyalog şu şekildedir:

1989 yılında İstanbul'da toplantı yapıyoruz. Ben de 1989 yılında Milli Eğitim Bakanım. Turgut Bey, Ercüment Konukman Hocaya, “Ne kadar göç oldu” falan diye sordu. Ben de dedim ki: “Bakınız efendim size saygım sonsuz, Ercüment Beyi de severim fakat bu kadar düzensiz bir göç olamaz” dedim. Ercüment Hoca cevap olarak: “Ne yapalım sınırdan giriyorlar, kamyonun arkasına koyuyoruz yolda atlayıp gidiyorlar”, “Nereye gidiyorlar”, “Nereye gittikleri belli değil”. “Böyle bir şey olamaz efendim” dedim. Türkiye maalesef diğer ülkelerden otoriter değildir, bu bir disiplin meselesidir farklı olarak. Adam kalkıyor gidiyor Marmaris'ten Meis'e. Ne giriş var ne çıkış var ne olduğu belli değil. Böyle bir şey olabilir mi? Üstelik terör var. Üstelik komünist bir devlet, her türlü melaneti yapabilir. Turgut Bey çok sinirlendi, bana da hak verdi bir şey demedi. “Ben bundan sonra bizzat meşgul olacağım” dedi, “sen de dikkat et” dedi ve gerçekten sıcak bir şekilde karşıladı onları, Türk devletinin desteği oldu. Zaten camilerde paralar toplandı, devlete bile lüzum kalmadı. (Güzel, 2014)

Görüldüğü üzere göç olayı sırasında ilk başlarda çeşitli sıkıntılar yaşanmış ancak daha sonrasında Özal'ın duruma müdahil olması ve takibiyle göç süreci tekrar rayına sokulmuştur.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BİR DEVLET ADAMI OLARAK TURGUT ÖZAL

İkinci bölümde Bulgaristan Türklerinin, Osmanlı Devleti döneminden 89 Göçüne kadar devam eden yaklaşık beş yüz senelik tarihi süreci ele alındı. Osmanlı Devleti idaresi altında geçen yıllarda pek sıkıntı çekmeyen Türkler, Bulgaristan'ın özerkliğini kazandığı 1878 yılından itibaren savaşlar, tehcirler ve büyük göçler yaşadılar. En son 1989 büyük göçünün yaşanmasıyla tarihi süreç tamamlanmış oldu. Üçüncü bölümde ise Bulgaristan Türklerinin yaşadığı büyük göç olayı olan 89 Göçünde aktif rol oynayan Turgut Özal'ın özellikle Başbakanlık yaptığı dönem genel olarak değerlendirilmektedir. Son olarak Konstrüktivizm ekseninde, Özal'ın siyaset anlayışı, uluslararası ilişkilerde sorun çözme yaklaşımı ve Bulgaristan Türklerine sahip çıkma mantığı kimlik, kültür ve dış politika bağlamında açıklanarak bölüm sonuçlanmaktadır.

3.1. Turgut Özal Dönemine Genel Bir Bakış

Türkiye 1980'li yılların başında yeni bir lider profiliyle tanıştı. Bu kişilik 1993 yılına kadar geçen yaklaşık 13 yıllık sürece damgasını vuran Turgut Özal'dı. Turgut Özal, 1980 askeri darbesinden sonra Başbakanlık koltuğuna oturmuş olmasının dezavantajını avantaja çevirebilmiş bir liderdi. Özal liderliğinde Türkiye hem iç hem de dış politikada aktif bir politika stratejisi izledi. Dış politikada bir taraftan Batı ile ilişkilere son derece hassas yaklaşan Özal, İslam dünyasıyla da sıcak ilişkiler geliştirdi. Bu anlayışını ifade ederken Özal, Batı ile Doğu arasında "Köprü olarak Türkiye" kavramını sık sık kullandı. Ona göre Türkiye hem NATO, Avrupa Konseyi (AK), Organisation for Economic Co-operation and Development-Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) gibi Batılı örgütler aracılığıyla Batıya yönelmiş hem de aynı zamanda İKÖ-İİT üyeliği aracılığıyla Doğu'ya yönelmiş Müslüman bir ülkeydi (Gözen, 2000: 132). Yine aynı dönemlerde, bir

Batılının gözüyle Özal, “beyni Batı’da, kalbi İslam dünyasında” olan bir devlet adamı olarak tanımlandı (Lawday’den akt. Gözen, 2000: 132).

Özal döneminin dış politika anlayışı ekonomi öncelikli bir dış politikaydı. Özal’ın bu yaklaşımı önceleri statükocu anlayışa ters geldiği için çok fazla eleştiri aldı. Hatta dış politikayı, devlet yönetimini bilmemekle ve tecrübesizlikle itham edildi (Gözen, 2000: 119). Ancak bu durum dönemin Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanı Hasan Celal Güzel’in ifadeleriyle Özal’ın kişilik özelliklerinden kaynaklanmaktaydı. Özal, tip, kişisel ve rol kimlik bağlamında hızlı kararlar almayı seven bir liderdi. Bu bakımdan bürokrasinin yavaş işleyen hantal yapısını sevmez ve gerektiğinde inisiyatif alarak kendi başına kararlar alırdı. Bu kararlarına Yunanistan’la vizelerin tek taraflı olarak kaldırılması ve 89 Göçü sırasında Bulgaristan’a “ne kadar göçmen gönderirseniz gönderin alırız” resti örnek verilebilir (Güzel, 2014) .

Turgut Özal, bir taraftan devlet yönetiminde farklı bir anlayışı yerleştirmeye çalışırken diğer taraftan da ekonomide serbest piyasa düzenine geçiş yaptı. Bu noktada Özal üç büyük hürriyetten biri olan teşebbüs hürriyetine büyük önem verdi (Binark, 2008: 62). Her yönüyle dışa açık ekonomik politikaların öngörüldüğü bu dönemde, kamu yatırımlarının kalkınmada öncelikli yöreler dışında münhasıran altyapıya yönlendirildiği bir sürece girildi. Yine bu dönemde köklü bir değişiklikle yurtiçi ekonomik para reformu yapıldı. 1930 yılında çıkarılan “Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu” 1984 yılında değiştirildi ve 1989 yılında bu değişim tamamlanarak konvertibiliteye* geçildi. Konvertibiliteye geçilmesiyle döviz ve dış ödemeler dengesi sorun olmaktan çıkarıldı. Özal döneminin diğer ekonomi uygulamaları şu şekildeydi: Sermaye piyasası kuruldu, faizler serbest bırakıldı, vergi sistemi modernleştirildi, katma değer vergisi uygulamaya konuldu. Gelişmeyi ve rekabeti engelleyen aşırı gümrük vergileri aşağı çekildi ve Türkiye her malın her yerde bulunduğu bir ülke konumuna geldi. İthal yasak olan mallar mecburi birkaç

* Konvertibilite, paranın istenildiğinde altına veya başka bir ülkenin parasına, hiçbir kambiyo (para ya da para yerine geçen belgelerin değiştirilmesi işlemi) kontrolüne tabi tutulmaksızın değiştirilebilmesi anlamında kullanılmaktadır (Çağlar, 1964: 22).

mala indirildi, yabancı sigara ve lüks mallar ithalatındaki yasaklar kaldırılarak kaçakçılık ve gayrimeşru kazanç yolları önlendi (Mercan, 2001).

Ekonomik reformlarla Türkiye’yi kalkındıran Özal, ülke yönetiminde muhafazakâr demokrat liderlik anlayışıyla hareket etmekteydi. Bu bağlamda Turgut Özal’ın en büyük vasfı, Ekrem Pakdemirli’nin ifadesiyle hoşgörüsü, pragmatik düşünce tarzı ve karizması idi. Özal, etrafında bulunan insanları düşüncesinden dolayı ayırt etmez, işi ehline vermeye büyük önem verirdi. Devlet Planlama Teşkilatı’nda (DPT) çalıştığı yıllarda birçok özelleştirme kanunu uygulamaya konuldu. Olaylara pragmatist yaklaşır, çok hızlı karar verir, verdiği kararları da cesurca uygulardı. Özelleştirmenin yoğun olarak yaşandığı bu süreçte özel sektöre Özal sektör denmeye başlamış, dinine bağlı olması ve namaz kılmasından dolayı da adı takunyalı müsteşara çıkmıştı (Yavuz, 2013: 57).

Özal, Batı ile olan ilişkilerine paralel olarak İslam dünyasıyla olan ilişkilerini de geliştirip derinleştirme yolları aradı. Bu anlayışının altında ortak din, kültür ve ümmet olma bilinci yatıyordu. “Diğer İslam ülkeleriyle yakınlaşmamızın nedeni, bu kardeş ülkelerle aramızda mevcut olan kültürel ve dini bağların varlığıdır” diyordu (Cemal, 1995: 360).

Turgut Özal, Türkiye’de devlet bürokrasisinin neredeyse her kademesinde görev yapmış bir liderdi. 1970’li yıllara denk gelen çok zorlu ve ekonomik krizlerin yoğun olarak yaşandığı bir süreçte DPT ve Dünya Bankası’nda çalışmış deneyimli bir bürokrattı. Bu tecrübesi Özal’ı devlet içinde farklı noktalara taşımış, bilgisine, deneyimine itimat edilir bir bürokrat yapmıştı. Hatta 1973 yılında Süleyman Demirel tarafından ‘Türkiye’nin problemleri, çözümü için uygulanacak politikalar, programlar ve projeler’ konulu bir rapor hazırlaması istenmiş (Barlas, 1994: 82), bu sayede belki Başbakanlığı öncesi çok ciddi bir tecrübe de kazanmıştı.

Siyasi alanda sivrilmesi 1979 yılından 1980 yılı askeri darbesine kadar geçen süreçte Başbakanlık Müsteşarı olarak vazife yapmasıyla gerçekleşti. Bu dönemde başat rol oynadığı iki temel olayla popülaritesi arttı. Bu olaylardan ilki, Batı ülkelerine olan borcun ertelenmesi ve yeni borçlar bulunması için görevli heyetin

başında bulunması; ikincisi ise, Türk ekonomisinin liberalleşmesinde önemli bir adım olan 24 Ocak 1980 kararlarında başrol oynamasıdır (Gözen, 2000: 113). Gerçi 12 Eylül askeri darbe yönetimi tarafından bu kararlar yürürlükten kaldırılrsa da arkadan gelen cuntanın kurduğu Bülent Ulusu Hükümeti bu kararları uygulaması için Özal'ı Başbakan Yardımcılığına getirdi. Özal, 1982 yılında bu görevinden istifa etti. İstifasının ardından Anavatan Partisi'ni (ANAP) kurdu. ANAP'la girdiği 1983 ve 1987 seçimlerinden zaferle ayrılarak 1989 yılına kadar toplam 7 yıl Başbakanlık yaptı. 1989 yılında Cumhurbaşkanı seçildi ve vefat ettiği 1993 yılına kadar bu vazifesini sürdürdü.

3.2. Dış Politika ve Kimlik Bağlamında Turgut Özal'ın Soruna Yaklaşımı

1980 askeri darbesinden sonra yapılan 1983 seçimlerinde ANAP tek başına iktidar oldu. Ancak Turgut Özal Başbakan olduğunda işler hiç de iç açıcı değildi. Çünkü ülke darbe döneminden yeni çıkmış olmanın sıkıntılarıyla karşı karşıyaydı. Ekonomide içine kapalı, dış dünyayla özellikle ABD ve AB ile ilişkileri bozuk, Avrupa Parlamentosu'ndan (AP) çıkarılmış bir Türkiye vardı (Güzel, 2014). Ayrıca ülke içinde milli birlik ve bütünlük zayıflamış, ülke genelinde sağ-sol kavgalarının etkilerinin tam olarak silinmediği bir ortam vardı. Bu açıdan Özal'ın ilk yılları kolay geçmedi. Bunun yanında Özal'ın bir halk adamı oluşu, İslami gelenekten gelen bir anlayışla yetişmesi de karşılaştığı problemleri çözmesi adına kendisine değişik çözüm yolları sunmaktaydı. ANAP'ın parti programına ve amblemine baktığımızda aslında Özal'ın nasıl bir lider portresi çizdiği anlaşılmaktadır. Özal'ın siyasi görüşlerini ve politika anlayışını partinin kuruluş ilkelerinden anlayabiliriz.

3.2.1. Partinin Sembolü

20 Mayıs 1983 tarihinde Turgut Özal tarafından kurulan ANAP'ın kuruluş ilkelerinde partinin sembolü şu şekilde tanımlanmaktadır: “Partimizin sembolü bal petekleri ile donatılmış Türkiye haritası ve balarısıdır. ARI çalışkanlığı, PETEK aziz vatanımızın en ücra köşesine kadar mamur hale getirilmesini ifade etmektedir”

(Belgenet, 2012). İşte Turgut Özal'ın hareket tarzında ortaya çıkan bu kimlik özellikleri, ülkeye hizmet etme, durmadan çalışma ve ülkenin her köşesini doğusunu-batısını, kuzeyini-güneyini eşit şekilde kucaklayarak mamur hale getirme anlayışının bir tezahürüdür. Tipik bir Anadolu insanı olan Özal ülkenin farklılıklarını bir zenginlik olarak düşünmüş ve bu zenginliği hizmet anlayışına basamak yapmıştır.

Turgut Özal'ın, Wendt'in ayrımını yaptığı kimlik tiplerinden “kişisel kimlik” bağlamında şöyle bir anlayışı vardı: Ülke'ye hizmeti Hakk'a hizmet olarak görüyordu. Bu bakımdan durmak bilmeden gece gündüz çalışıyordu. Özal, Yavuz Donat'la yaptığı bir görüşmede şunları söyledi.

- Günde kaç kişiyle görüşüyorsunuz?
- 300 ila 500 arasında değişiyor.
- Af edersiniz, rakamı bir daha söyler misiniz?
- Şaşırдың değil mi? Herkes şaşırıyor zaten. Günde 300 kişiyle görüşüyorum. Bu sayı bazen 500'ü buluyor.
- Nasıl oluyor bu iş? Nasıl zaman buluyorsunuz?
- Günlük çalışmam bitince, Başbakanlıktan çıkmadan önce, heyetleri kabule başlıyorum
- Neler konuşuyorsunuz?
- Herkesin hatırını soruyorum. İstekleri varsa söylüyorlar. Böylece yurttan hava nedir, her ilde neler oluyor, 'birinci elden' öğreniyorum. Çok da faydalı oluyor. Politikacıların bunu yapması şart. (Donat, 1987: 77)

Görüldüğü üzere Özal, partinin sembolü haline getirdiği arı gibi çalışkan olmayı söylem bazında bırakmamış bizzat kendisi uygulamıştır. Bunca yoğun iş temposuna ve vaktinin sınırlı olmasına rağmen Özal'ın bu kadar çok kişiyle görüşmesi siyaseti hizmet kapısı olarak değerlendirmesinden ileri gelmektedir. Bununla beraber Yavuz Donat'la yapılan mülakatta Özal'ın kişisel ve tip kimliğinin özellikleri de ortaya çıkmaktadır. Lider bir kişiliğe sahip Özal, gelen heyetlerle bizzat kendisi görüşerek ilk ağızdan ülke meselelerine vakıf olmak istemiş ve iç politikada yapılabilecek yanlış yönlendirmelere karşı tedbirini daha baştan almıştır. Bu durum Özal'ın ülke meselelerinde aktif bir politika takip etmesini sağlamıştır.

3.2.2. Genel İlkeler

ANAP'ın parti kuruluş ilkeleri, Turgut Özal'ın benliğini, kimliğini ve karakterini inşa eden sosyal çevrenin kodlarını deşifre etmektedir. ANAP'ı oluşturan genel ilkeler şu şekilde açıklanmaktadır.

Programımızda ülkemizin meseleleri ve bunların çözümü için neler düşündüğümüz kısa, açık ve özlü bir şekilde ifade edilmiştir. Gayemiz bu program etrafında birleşmeyi sağlayarak, yepyeni, kavgasız, Türkiye'yi ileri ve modern bir ülke haline getirecek bir siyasî tablo oluşturmaktır. Milliyetçi, muhafazakâr, sosyal adaletçi ve rekabete dayalı serbest Pazar ekonomisini esas alan bir siyasî partiyiz. Bunun için daha önceki siyasî eğilimleri ne olursa olsun programımıza inananları birliğe ve beraberliğe davet ediyoruz. Burası bir hizmet kapısıdır. Milletimize en iyi şekilde hizmet edebileceğimize inanıyor, yüce Allah'ın gayretlerimizde bize yardımcı olmasını diliyoruz. (Belgenet, 2012)

Görüldüğü üzere Özal, askeri darbe döneminden çıkmış olan bir Türkiye'yi, 1980 öncesi yaşanan sağcı-solcu bölünmüşlüğüne son vererek birliğe ve beraberliğe dayalı huzurlu bir Türkiye'ye dönüştürmeye çalışmaktadır. Özal, birlik ve beraberliğin olmadığı, devleti oluşturan fertlerin ciddi bir aidiyet duygusu içinde benim devletim demediği, diyemediği bir toplumda muvaffak olmanın, ekonomik istikrarın, toplumsal kalkınmanın, huzur ve güven toplumunun meydana gelebileceğini gayet iyi bilmektedir. Bu nokta ile ilgili Özal, değişik zamanlarda yaptığı konuşmalarında çeşitli açıklamalarda bulunmuş ve bu konuya temas etmiştir. Bu açıklamalarından birinde Özal, “Türkiye'yi yepyeni, kavgasız, ileri ve modern bir ülke haline getirmeye azmettik. Önümüzdeki dönem kavga dönemi değil, birlik ve beraberlik dönemi olmalıdır” demektedir (Binark, 2008: 58). Bu vasıflara sahip olmasıyla Özal, tip ve kişisel kimliğinin dayandığı değerleri politika sahasına çıkarmaktadır. Özal'ın kendi benliğini ve karakterini oluşturan bu değerlerin politika sahasına yansıyor ve devam etmesi neticesinde zamanla devlet için kurumsal bir kimliğe dönüşmüş ve Özal döneminin en temel özelliği olarak hayatıyetini devam ettirmiştir.

ANAP'ın kurucu ilkelerinden olan milliyetçilik, muhafazakârlık ve sosyal adaletçilik anlayışı da Turgut Özal'ın politikalarını şekillendirmede maya olan özelliklerdir. Bu özelliğiyle Özal, toplumun genelinin yaslandığı milli ve manevi değerlere sahip olmasının yanında bu değerleri özümseyebilmiş ender siyasetçilerden birisidir. Cenaze töreninde açılan pankartlar: “Dindar Cumhurbaşkanı”, “Sivil ve

Müslüman Cumhurbaşkanı”, “Müslüman Cumhurbaşkanı” bu durumu teyit eder mahiyettedir. Özal, milliyetçilik anlayışıyla şunu ifade etmektedir (Binark, 2008: 55), “Milliyetçilik anlayışımız, Anayasamızda ifadesini bulan, Türk Milleti’nin bağımsızlığını ve bütünlüğünü, ülkenin bölünmezliğini, Cumhuriyeti ve demokrasiyi koruyan bir muhtevaya sahiptir. Türk Milletini, Türk Vatanını ve Türk insanını sevmeyen, benimsemeden, Türk Devleti’nin iyi idare edilebileceğine inanmıyoruz.” Bu ifadeleriyle Özal milliyetçilik anlayışını kişisel kimliğinin şekillenmesinde en önemli özellik olarak görmektedir. Çünkü Özal, Allah’ı sevmenin insanı sevmekten, halka hizmetin Hakk’a hizmetten geçtiğine inanmaktadır.

Muhafazakârlık anlayışıyla ilgili Özal, “Muhafazakârlık anlayışımız, milli, manevi ve ahlaki değerlerimize, kültürümüze, tarihimize, örf, âdet ve geleneklerimize bağlılığımızın bir ifadesidir. İyi olanın, güzel olanın, kıymetli olanın muhafazasıdır. Asla tutucu, mutaassıp ve yeniliklere kapalı değiliz. Aksine, ilerlemeye açık, medeni, müreffeh, büyük ve kudretli bir Türkiye, en büyük idealimizdir.” demektedir (Binark, 2008: 55). Görüldüğü gibi Özal’ın düşünce dünyasını, ideallerini, hedeflerini meydana getiren, tip ve kişisel kimliği, manevi değerler etrafında bir kalıba dökülmüş, yoğrulmuş ve şekillenmiş bir muhafazakârlık anlayışdır. Özal’ın anlayışına göre muhafazakârlık, kimliğin, kültürün ve değerlerin muhafazasıdır. Yoksa ilerlemeye, gelişmeye, teknolojiye kapalı bir tutucu anlayış değildir. Öyle olsaydı, Özal’lı yıllar bilgi ve teknolojinin transfer edildiği, bilgisayar kullanımının yaygınlaştığı, devlet tekelinin kırılarak özelleştirmelerin hız kazandığı yıllar olabilir miydi? Özal şunu çok iyi görmüştü, “Türkiye uzun yıllar iç çekişmeler ve siyasi belirsizliklerle çok vakit kaybetmişti ve diğer devletlerle aramızdaki makas giderek açılmıştı. Bu yüzden çok çalışmalıyız, ter dökmeliyiz ki aramızdaki bu açığı kapatalım” diyordu. Bu bağlamda Özal, bizi biz yapan değerlere, muhafazakârlık anlayışıyla sahip çıkarak muasır devletler seviyesini yakalamamız gerektiğini düşünmektedir.

Turgut Özal’ın tip ve kişisel kimliğinin şekillendirdiği ve politika sahasında uygulama imkânı bulduğu diğer bir anlayışı da sosyal adaletçilik anlayışdır. Sosyal adaletçilik anlayışıyla ilgili Turgut Özal şunları söylemektedir:

Sosyal adaletçilik, sadece belirli ideolojilerin, peşin hükümlü, kalıplaşmış formüllerin inhisarında değildir. Sosyal adaletçilik, fukaranın yanında bulunmak, lafla olmaz. Bizim programımız, orta direk dediğimiz işçi, memur, esnaf, çiftçi ve emekliye müşahhas, pratik ve gerçekçi çareler getiren sosyal adaletçi bir programdır. Bizim kıymet ölçülerimiz içinde, komşusu aç yatarken tok uyumanın kötülüğü vardır. Kişinin kendi nefsi için istediğini bir başkası için de istemesi şart koşulmuştur. Bir bedenın uzuvları gibi, toplumdaki fakir-fukaranın ızdırabının toplumun tamamını tesiri altına alacağına inanılmıştır. Türk toplumunu yaşatan, bütün siyasi, sosyal ve ekonomik tedbirlerle de desteklenince, sosyal adalet, sosyal güvenlik ve sosyal barış sağlanacaktır. (Binark, 2008: 55)

Özal, sosyal adaletçilikle ilgili politikalarını açıklarken yine dayandığı milli ve manevi değerlerine bağlılık içinde meseleye yaklaşmaktadır. Peygamber sözü olan “Komşusu aç yatarken tok yatan bizden değildir” örneğiyle kişisel kimliğinin dayandığı referans noktasına işaret etmektedir. Yine Turgut Özal’ın “Aslolan devletin zenginliği sonucu milletin zenginliği değil, milletin zenginliği sonucu devletin zengin olmasıdır” (Binark, 2008: 53) ifadesiyle sosyal adaletçiliğe karşı bakış açısı açıkça ortaya çıkmaktadır.

ANAP’ın kuruluş ilkelerinden birisi de rekabete dayalı serbest pazar ekonomisi anlayışıdır. Özal’ın tip ve kişisel kimliğini oluşturan en önemli özellik, üç temel hürriyettir. Bunlardan ilki fikir ve düşünce hürriyetidir. İkincisi din ve vicdan hürriyeti, üçüncüsü ise teşebbüs hürriyetidir. Teşebbüs hürriyeti ekonomik özgürlüklerden birisi ve en önemlisidir. Teşebbüs hürriyeti liberal ekonomik düzen modeli olan serbest piyasa ekonomisinin olmazsa olmaz koşullarından birisidir (Aktan, 1996: 19). Teşebbüs hürriyetinin neticesinde Türkiye’nin kalkınacağına inanan Özal şunları söylemektedir (Binark, 2008, 63): “Uygar bir rekabet ortamı içinde insanların daha çok çalışma, daha çok kazanma isteklerinin önüne engel konulmamalıdır. Asla yasakçılığa sapmamalı, devlet müdahaleciliğini şartların el verdiği oranda, asgari seviyede tutmak kalkınmanın ilk ve temel gereğidir.”

Turgut Özal’ın tip ve kişisel kimliğini anlamamızı sağlayan, rol kimliğini şekillendiren düşüncelerini şu cümlelerde de görmekteyiz.

Gücünü tarihinden, millî ve manevi değerlerinden alarak, geleceğe güvenle bakan büyük milletimizin, demokrasiye bağlı vatansever evlatlarının üzerine düşen tarihi görev ve sorumluluğun, hür, bağımsız, gelişmiş, itibarlı ve güçlü Türkiye idealinin hizmetkârları ve teminatı olabilme yolunun, millî hedefler etrafında birleşerek, dürüst, medeni ve ölçülü bir siyasî faaliyette bulunmak olduğuna inanırız.

Siyaseti aziz milletimiz için mukaddes bir fazilet ve hizmet yarışı olarak telakki eder, siyasî faaliyetin müsamaha ve olgunlukla, kavgadan uzak, medeni bir şekilde yürütülmesini düstur ittihaz ederiz. Demokratik siyasî mücadelenin tek yolu ikna, uzlaşma ve fikirlere hürmet etmek olmalıdır. (Belgenet, 2012)

Özal, bu ifadeleriyle Türkiye'nin tarihi dinamiklerine, güçlü ve köklü devlet yapısına, milli ve manevi değerlerine atıfta bulunmaktadır. Bu ifadeleriyle yeni bir kimlik inşasına yönelmekte veya muhataplarına zaman içinde küllenmiş olan tarihi dinamikleri hatırlatarak bu kimliği tekrar alevlendirmeye çalışmaktadır. Bu noktada Özal, Osmanlı'yı çok iyi tanımadığımız kanaatindedir. Özellikle 16. yüzyıla kadar olan yükselme döneminin çok iyi analiz edilmesi gerektiğini, o dönemde halledilen meselelerin nasıl halledildiğini, hangi yöntemlere başvurulduğunu çok iyi bilmediğimizi söylemektedir. Özal için Osmanlı'nın bu dönemi ideal ölçüsünde bir aksiyona dönüşmektedir. Üniversitelerde bu konularla ilgilenecek tarihçilerin ve Osmanlıca bilenlerin çoğalmasını istemekte ve bu sayede ileride karşılaşılabilecek problemlere tarihten çözüm önerileri sunmak istemektedir (Başbakanlık Basımevi'nden akt. Binark, 2008: 179).

Turgut Özal'ı diğer politikacılardan ayıran temel özelliklerinden birisi de milli ve manevi değerleri cesurca seslendirmesi ve bu konuda bazı kesimleri tahrik etmeden toplumun her kesimini kucaklamayı bilmesiydi. Bu özelliğiyle Özal, kişisel kimlik ve rol kimliğiyle diğer politikacılardan ayrılmaktaydı. Bu bağlamdaki ifadelerinden birinde Özal, şu şekilde konuşmaktadır (Aydınlar Ocağı Yayınlarından akt. Binark, 2008: 97) : “Ekonomik kalkınmanın muharrik gücü manevi kalkınma ile artar. Millet fertlerinin inançlı, güvenilir, dedikodu ve gıybet ülfet etmeyen, etrafında daima bir iyilik halkası meydana getiren insanlar olması, kalkınma hamlelerini muhakkak erişilmesi güç gibi görünen hedeflerin ötesine götürecektir.” Bu ifadeleriyle Özal, kalkınmanın itici gücünün öncelikle manevi kalkınma ile olacağını, fertleri maneviyatlı, güvenilir ve çalışkan bir toplumun kalkınmasının daha hızlı ve kolay olabileceğini ifade etmektedir.

Parti programında yer alan başka bir ifadesinde Özal şunları söylemektedir: “Memlekete sahip, milletine hizmetkâr, ancak yapabileceğini vadeden ve vaadinde mutlaka duran, dostluğu, kardeşliği, sevgi ve barışı şiar edinmiş bir anlayışla, bu

vatana en verimli bir şekilde hizmet edebileceğimize ve ülkemizi milletlerarası camiada mümtaz ve layık olduğu seviyeye çıkarabileceğimize inanıyoruz” (Belgenet, 2012).

Görüldüğü üzere Özal, ANAP’ı bir hizmet kapısı olarak görmüş, ülkenin kalkınmasının birlik ve beraberlik içinde hareket eden fertlerle başarılacağını idrak etmiş, bu uğurda yapılacak her türlü çalışmayı ibadet saymış bir anlayışın temsilcisi olarak kendisini ifade etmektedir. Ayrıca Özal, parti programında yardımcısının Allah olmasını temenni etmiş ve ülkenin milli, manevi, kültürel değerlerine, örf ve adetlerine mutabakat içinde hareket edebildiği için insanlar tarafından sevilmiş bir liderdir.

3.2.3. Dış Politika ve Asimilasyon Politikalarına Karşı Alınan Önlemler

Özal dönemi (1983-1993) Türkiye dış politikası önceki hükümetlerden çok farklı bir duruşu temsil etmektedir. Özal, içine kapanmış bir Türkiye’yi tekrar dünyaya açmış bir liderdi. Özal iktidara geldiği dönemde dış politikada adeta bütün kalıpları kırdı. Özalist dış politika, bilakis, ekonomi ağırlıklı, pragmatik, çok boyutlu, aktif, popüler ve alternatifler sunan bir anlayıştı (Ataman, 1999). Bu bağlamda Özal, dış dünyayla özellikle; Balkanlar, Ortadoğu, Orta Asya, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Avrupa Birliği (AB) ülkeleri ile yakın ilişkiler kurdu. Özal, Türkiye’nin diğer uluslararası aktörlerle olan ilişkilerinde karşılıklı bağımlılığı sağlamaya çalıştı. Bundan dolayı, Türkiye’nin dış politikasını çeşitlendirmeye ve Türkiye’yi Batı bağımlılığından kurtarmaya çabaladı. İdeolojik endişelerden ziyade rasyonel hesaplamalara dayanan bir dış politika geliştirdi. Özal Türk dış politikasını bağımlılıktan çok yönlülüğe doğru yeniden yapılandırma yoluna gitti. Özal dönemi (1983-1993), Türkiye iç ve dış politikasında meydana gelen ilk yeniden yapılanma çabasını göstermektedir. Kendi liderliği altında yaşanan değişimin ancak cumhuriyetin ilk yıllarında yaşanan değişimle karşılaştırılabileceğini iddia eden Özal’ın deyimiyle, Türkiye ilk defa “çağ atlamaya” başladı (ANAP, 1989).

1983 yılında Başbakan olan Turgut Özal'ın dış politika yapımına yaklaşımı ve üslubu geleneksel dış politika anlayışına tersti. Özal, pasif, kendi içine kapalı ve inisiyatif almayan dış politika söylemini terk etti. Hem Başbakanlığı hem de Cumhurbaşkanlığı döneminde, Türk siyasi sisteminin 1982 Anayasası'nda belirtilmiş olan şekliyle bir görev dağılımı ve iş bölümüne fazla önem vermedi (Gözen, 2000: 115). DPT ve Başbakanlık Müsteşarlığı yaptığı için bürokrasiyi ve onun hantal yapısını gayet iyi biliyordu. Bu yüzden, bürokrasiye çok fazla bağlı kalmak istemedi. Çünkü Özal'ın tip ve kişisel kimliği en kestirme ve hızlı yoldan netice alma üzerine inşa olmuştu. Dünya Bankası'nda çalışırken dış dünyayı ve özellikle Amerika'yı tanıma fırsatı buldu. Bu sayede Batı'daki yönetim anlayışını, politika oluşturma süreçlerini gözlemledi ve bu anlayışı zamanı gelince de uygulamaya başladı.

Özal, dış politikada çoğu zaman tek başına kararlar aldı. Bu özelliği zaman zaman tepki çekti. Özal'ın dış politikada tepki çeken uygulamalarından birisi, 1980 askeri darbesinden sonra üyelikten çıkarıldığımız AP' ye müracaat oldu. Bu konuyla ilgili dönemin en önemli tanıklarından Hasan Celal Güzel şu tespitleri yapmaktadır:

Mesela rahmetli Özal bir darbe döneminden sonra, 12 Eylül'den sonra seçildi geldi. O zaman Avrupa Parlamentosu'nun dışındaydık. Çünkü darbeci bir ülkeyi istememişlerdi, atmışlardı açıkçası. Bunun üzerine biz gelir gelmez rahmetli Özal "AP' ye tekrar müracaat edelim" dedi. Bunun üzerine Hariciyeciler hemen itiraz ettiler. "Daha yeni ilişkiler gerildi, tekrar reddedilirse, refüze olursak iyi olmaz gelecek bakımından" dediler. Fakat Turgut Bey tarttı, ölçtü, biçti, bizimle istişare etti ve "hayır riskse risk, ben bu riski göze alıyorum" dedi ve AP' ye müracaat ettik. Hariciyecilerin şaşkın bakışları arasında müracaatımız kabul edildi, hiç de problem çıkmadı. (Güzel, 2014)

Özal dış politikadaki bu uygulamasıyla Dışişleri bürokratlarının itirazlarına rağmen inisiyatif ve risk alarak Türkiye'nin AP' ye müracaat etmesini sağladı ve neticede dış politikada risk almayan, içine kapalı yaygın anlayışının aksine kalıpları kırmasını bildi ve bunda başarılı da oldu.

Bir başka örnek ise Yunanistan'la yaşanan sorunların çözümünde Özal'ın yine aktif ve hızlı bir politika izlemesi verilebilir. Turgut Özal, Yunanistan'la yaşanan sorunların çözümü adına iki ülke arasındaki vizelerin kaldırılması gerektiğine inanıyordu. Bu noktada Dışişleri Bakanı ve bürokratlarına bu konu

üzerinde çalışmalarını için talimat verdi. Ancak çalışmalar daha tamamlanmadan bir gün ansızın Yunanistan'la vizelerin kaldırıldığı şeklinde bir açıklama yaptı. Burada yine Özal, Dışişlerini by-pass etmiş ve tek başına bir karar almıştı. Bu noktada Hasan Celal Güzel'in konuyla ilgili Başbakan Turgut Özal'la yaşadığı şu diyalog meseleyi birinci ağızdan öğrenme adıma ayrı bir öneme haizdir.

Özal, Yunanistan'la tek taraflı olarak vizeyi kaldırdı. Buna ben de karşı çıkmıştım. “Efendim” dedim, “karşılıklılık diye bilinen mütekabiliyet esası var. Siz şimdi tek taraflı kaldırılıyorsunuz. Üstelik Yunanistan'la aramız iyi değil. O yüzden bu uygun değil” falan dedim. Fakat Turgut Bey bir yandan da ta 24 Ocak 1980'den beri o korumalı, fanus gibi kapalı ekonomiyi kaldırmış ihracata dayalı açık ekonomiye geçmişti. O zaman da ben ihracatın başındaydım. Daha sonra da ilk çıkardığımız kanun Aralık 1983'te Türk parasının korunması kanununun değiştirilmesi, kaldırılması olmuştur. Dolayısıyla bir zihniyet değişimi vardı. Dolayısıyla bizim bu uygulamadan istifade edeceğimizi düşünüyordu. Herkes ortaya çıktı, işte muz gibi lüks tüketim mamulleri, lüzumsuz yere pahalıya gelir, ortalık bunlarla dolar, bizim dövizimiz gider gibi ilk bakışta haklı gibi gelen, yerli malı yurdun malı kullanmalı gibi kapalı belki de ilkel bir anlayış vardı. Turgut Bey aldırmadı ve doğru yaptı. Benim mütekabiliyet laflarımı da bir kenara bıraktı ve vizeyi tek taraflı kaldırdı. Yunanistan vizenin kaldırılmasına çok şaşırıldı. Yunanistan'da o zamanlar muz ithalatı yasakmış. Ne yaptılar biliyor musunuz? Otobüslerle muz seferlerine başladılar. Edirne'deki muzları bitirdiler. Türkiye'de muz ucuz olduğu için hatta çuvallarla muz götürdüler. Sadece mesele muzla kalmadı, bu sayede turizm de gelişmiş oldu. En önemlisi, Yunanlılar Türk halkının kendilerine düşman olduklarını düşünüyorlardı fakat dostane bir yaklaşım görünce iyice düşünceleri değişti. Yani rahmetli Turgut Özal doğru bir şey yaptı açıkçası, ayaklarını alıştırıldı. (Güzel, 2014)

Görüldüğü üzere Özal yine inisiyatif aldı ve dış politikada sıkıntılı olduğumuz bir ülkeyle yaşanan problemleri ekonomi öncelikli dış politika anlayışının bir argümanı ile çözmeye çalıştı. Bu noktada akla şu soru gelmektedir: “Özal'ın bu tarz kararlar almasının sebepleri nedir?”. Bu sorunun cevabını Özal'ın tip kimliği ve kişisel kimliğinde aramak gerekir. Özal'ın yetişme tarzı, tecrübesi ve inançları bu anlayışının gelişmesine tesir eden en önemli faktörlerdir. Özal, uzun yıllar devlet bürokrasisinde çalışmış, Başbakanlık Müsteşarlığı gibi çok önemli vazifelerde bulunmuş, dış borçların ertelenmesi ve yeni kaynaklar bulunması için görevli heyete başkanlık etmiş, 24 Ocak 1980 Kararları gibi ekonomiyi liberalleştiren önemli kararlara imza atmış ve bu süreçlerin hepsinden başarıyla çıkmış bir liderdi. Tüm bu süreçlerin neticesinde devlet işlerinde tecrübe, özgüven ve cesaret kazandı. Ayrıca Özal'ın Dünya Bankası gibi uluslararası kurumlarda çalışması neticesinde pek çok yabancı devlet adamıyla bizzat tanışıyor olması da aktif dış politikada kendisinin ön plana çıkmasındaki sebeplerden birisidir (Gözen, 2000: 116-117).

Bu konuyla ilgili son örnek olarak Özal'ın Bulgaristan Türkleri politikası verilebilir. Özal, 1989 yılında yaşanan ve Bulgaristan Türklerinin Türkiye'ye göç etmesiyle sonuçlanan hadisede tek başına inisiyatifler aldı, söylemlerde bulundu. Ancak bu durum Dışişleri Bakanı ve bürokratlarında rahatsızlığa sebep oldu ve tepki çekti. Daha sonra Özal'ın bu tutumunu uygun bulmayan Dışişleri Bakanı Mesut Yılmaz, Özal'ı eleştirmekten çekinmedi ve görevinden istifa etti (Özcan, 1984).

Özal'ın dış politikada ipleri elinde tutmasının, zaman zaman Dışişleri Bakanı ve bürokratlarını es geçmesinin diğer bir sebebi de özellikle ikinci Başbakanlık döneminde kendi kontrolündeki, vazifede tecrübesi olmayan kişilere görev vermesi gösterilmektedir (Ulman, 1988: 10 ve Armaoğlu, 1988: 4). Ayrıca tek başına iktidar olması, etkili bir muhalefetin bulunmaması ve parti içi muhalefetin de oluşmaması sebebiyle Özal, dış politikayı kolayca yönlendirebilmekteydi.

Bu süreçte Turgut Özal'ı bazı kesimler toplum ve devlet yapısını değiştirmek isteyen “devrimci” bir lider olarak nitelemişlerdir. Bu konudaki bir değerlendirmede Özal'ın devrimciliği şu şekilde ifade edilmektedir:

Özal'ın reformcu ve devrimci kişiliği, aksi fikri savunanlarca tabiidir ki devamlı tartışılacaktır. Ancak klasik bir iktisat eğitimi görmüş ve öğrenimleri boyunca hocalarından piyasa ekonomisinin erdemlerini dinlemiş ama bunun uygulamasını hiç görmemiş profesyonel iktisatçıların, önemli bir kısmının ideolojileri ne olursa olsun, Özal'ın eylemlerini bütün eksikliklerine, başlıklarına ve hatta hatalarına rağmen takdir etmemesi mümkün değildir. (Alkin, 1993: 29)

Özal'ın dış politikada en önemli önceliği ekonomiydi. Çıkar çatışmaları ve düşmanlıklar, ilgili devletlerin menfaatlerine olamayacağına göre, dış politika, ülkeler arasındaki iktisadi ve ticari ilişkilerin geliştirilmesinin şartlarını ve bunun için gerekli olan temel esasları ortaya koymalıydı (Demiray, 2002: 294). Bu bakımdan Özal dış politikaya çoğu kez ekonomi öncelikli baktı. Bu bakış açısı sebebiyle Özal, İran, Irak, Yunanistan ve SSCB gibi Türkiye'nin siyasi açıdan fazla yakın olmadığı ve hatta siyasi-ideolojik problemleri olması nedeniyle soğuk bakıldığı komşularıyla ekonomik ilişki kurmaktan hiç çekinmedi. Özal, bu anlayışı sebebiyle de statüko yanlıları tarafından dış politikayı anlamadığı, tecrübesinin olmadığı, Türk dış politikasının geleneksel tercihleri konusunda hassas olmadığı gerekçesiyle eleştirildi (Ulman, 1988: 10).

Özal döneminde dış politikanın dışında dış ticaret de, çeşitli eleştirilere rağmen, iyileşmeye başladı. Dünyada 1980-1988 döneminde ihracat % 40 artarken, Türkiye’de % 300 oranında artış gösterdi. Türkiye’nin 1980 yılı ihracatı 2,9 milyar dolarken 1988 yılı ihracatı 11,6 milyar dolar oldu. 1983 yılında sadece 1,2 milyar dolar olan döviz rezervi 1991’de 12 milyar dolara yükseldi. Ayrıca ihracatın tarıma dayalı yapısı kırıldı. 1979 yılında ihracatta sanayi ürünlerinin payı % 35 iken 1988’e gelindiğinde bu oran % 80’e çıktı (Mercan, 2001). Yapılan ekonomik reformların başarı göstermesi ve serbest pazar ekonomisine geçişin ihracatı canlandırması Türkiye’nin kalkınmasını hızlandırarak dış politikada aktif bir ülke konumuna gelmesine katkı sağladı. Ancak olumlu giden ekonomik göstergeler, Özal’ın 1983 yılında göreve geldiği ilk iktidar yılları gibi süreklilik arz etmedi. Doların artması, enflasyonun % 80’lere fırlaması ve yolsuzluk iddialarının tavan yapması Özal iktidarının zayıflamasına sebep oldu. Bu sebeplerin de etkisiyle ANAP’ın oyları, 1987 yılında yapılan genel seçimlerde bir önceki seçime göre 9 puan düşerek %36’ya geriledi. Önlenebilen düşüş 1989 yerel seçimlerinde de devam etti ve ANAP’ın oyu % 21 seviyelerine kadar indi (Gözen, 2000: 163).

Turgut Özal’ın ekonomi eksenli aktif bir dış politika izlediği ifade edilmişti. Bu aktif dış politika anlayışının bir gereği olarak Özal, Bulgaristan Türklerinin çektiği sıkıntıları çözmeye yönelik adımlar atmaktan da çekinmemiş ve olayların bizzat takipçisi olmuştur. Bu noktada Özal, Bulgaristan Türklerinin sıkıntılarını yerinde çözmek istemiş ve göçü en son çare olarak düşünmüştür. Hasan Celal Güzel’in de ifadeleriyle Özal, sadece Bulgaristan’da değil Türklerin bulunduğu diğer ülkelerde de Türk varlığının devam etmesini bir politika anlayışı olarak ele almıştır. Özal’ın Türkiye dışında yaşayan Türkler politikasını Hasan Celal Güzel şu şekilde açıklamaktadır:

Diğer taraftan dış Türkler konusundaki klasik politikaya Özal da uydu. Haklıydı, doğrudu. Yani mümkün olduğu kadar Türkiye Cumhuriyeti sınırları dışındaki Türklerin orada kalmasını sağlamak, politika özetle bu şekildeydi. Ama ne yazık ki birçok bakımdan benim hayran olduğum, sevdiğim rahmetli şehit Menderes döneminde bile bu politika doğru dürüst uygulanamadı. Mesela 1950 yıllarının başında Makedonya’nın önemli bir kısmı Türk’tü. Yine aynı şekilde diğer Balkan ülkelerinde de Bulgaristan’da da durum böyledi. Bir tek Yunanistan’da durum farklıydı. O da İstiklal Savaşı sonrasında Lozan’da alınan kararlar neticesinde mübadele gerçekleşmiş ve Yunanistan’daki Türk sayısı neredeyse sıfırlanmıştı. Neticede biz hem kendi azınlıklarımızı elimizde tutmak istedik, bazılarının iddia ettikleri gibi çekin gidin falan demedik... Bunun bir zenginlik olduğunu biliyorduk, rahmetli Özal’da

biliyordu... Hem de başta Bulgaristan Türkleri olmak üzere dış Türkleri buldukları ülkelerde muhafaza etmek istedik. Fakat Bulgaristan'da o zaman Jivkov yönetimi vardı ve Türklere karşı çok acımasızca davrandılar. (Güzel, 2014)

Görüldüğü üzere Özal, toplu bir göçü en son çare olarak düşünmektedir. Bununla beraber Özal, Jivkov rejiminin asimilasyon politikalarını yoğunlaştırması neticesinde problemin çözümü adına çeşitli politik adımları uygulamaya başladı. Bu uygulamalara şunlar örnek olarak verilebilir: Bulgaristan'a nota verilmesi, Göç Antlaşması teklifi, Uluslararası örgütlere yapılan başvurular. Ancak, Jivkov yönetiminin acımasız ve katı tutumu karşısında çözüm yolları tükenince toplu göç kaçınılmaz oldu.

3.2.3.1. 1985 Yılı Notalaşma Düellosu

Bulgaristan'ın tüm uyarılara rağmen asimilasyon politikasından vazgeçmemesi üzerine iki ülke arasında altı ay süren bir nota trafiği yaşanmıştır. Türkiye ile Bulgaristan arasında yaşanan bu nota trafiğinde Özal'ın gayretleri yadsınamaz düzeydedir. Bulgaristan Türklerinin çektiği sıkıntıları çözüme adına Özal, lider vasıflı bir Başbakan olarak tip ve kişisel kimliğinin gerektirdiği tüm adımları atmaktan çekinmemiştir. Ayrıca Özal, dış politikada aktif bir rol oynayarak gündemi kendisi belirlemiş ve neticede ilk nota Türkiye tarafından Bulgaristan'a verilerek süreç başlamıştır.

22 Şubat 1985 günü Türkiye Dışişleri Bakanlığı'na çağrılan Bulgaristan Büyükelçisi Argir Konstantinov'a Müsteşar Necdet Tezel tarafından bir nota verilmiştir. Bu yazılı notada "İki ülke arasında mevcut sorunların, geniş kapsamlı bir göç antlaşması konusu da dâhil olmak üzere Dışişleri Bakanları düzeyinde ele alınarak görüşülmesi" istenmiştir. Geniş kapsamlı bir göç antlaşması ile sadece parçalanmış aileleri değil, Türkiye'ye gelmek isteyen tüm soydaşlarımızı kapsadığı belirtilmiştir. Bu notada belirtildiği gibi bir göç antlaşması olmazsa bundan Bulgaristan'ın aşağıda belirtilen konularda zarar göreceği değerlendirilmiştir.

i. Türk işçileri Bulgaristan'dan geçerken her yıl 60–70 milyon dolar geçiş ücreti ödüyor. Türkiye, hava köprüsüyle işçilerini taşıyabilir.

- ii. Bulgaristan, Türkiye'nin Avrupa'ya çıkış kapısı ise, Türkiye de Bulgar tırlarının Ortadoğu kapısı sayılabilir. Türkiye taşımacılığı Ro-Ro'larla* yapabilir.
- iii. Bulgaristan'dan alınan elektrik enerjisi başka kaynaklardan tedarik edilebilir. Bu iş için ödediğimiz yıllık 90 milyon dolar yeni yatırımlar için kullanılabilir.
- iv. Bulgaristan'la dış ticaret Bulgaristan'ın lehine işliyor, Bulgarlar 200 milyon dolarlık mal satarken, bizden ancak 25–30 milyon dolarlık mal alıyorlar.
- v. Sovyet doğalgazı Bulgaristan üzerinden geçeceği için böyle bir gerginlik ortamında bu projenin geleceğinin ne olacağı Moskova'yı düşündürebilir. (Milliyet, 1985: 1)

Kısa ve açık olan bu nota ile Türkiye, Bulgaristan'a uzlaşmacı bir tutum içinde olduğunu göstermiştir. Ancak notanın verildiği günün öncesi Başbakan Özal'ın kendisini ziyarete gelen ANAP il temsilcilerine yaptığı açıklamada Bulgaristan'daki Türkler için daha farklı tedbir almak istediğini ancak bunu şu anda yapamamanın üzüntüsü içinde olduğunu ifade etmiştir. Özal'ın açıklaması şu şekildedir:

Bugün, biz Bulgaristan'daki soydaşlarımızla gönlümüzün arzu ettiği gibi ilgilenemiyoruz. İstedığımız tedbirleri alamıyoruz. Bulgaristan ile iki ayrı bloktayız. Biri sosyalist, diğeri Batı bloku. Dünyanın şartları böyle. Bizim dışımızda etkenler var. Bugün gönlümüzün arzu ettiği tedbirleri alamıyoruz ama 15 yıl sonra 70 milyonluk Türkiye var, bugün olmazsa 10 yıl sonra yaparız, ama bütün bunları unutmayız. (Cumhuriyet, 1985: 11)

Özal'ın bu sözlerini eleştirenler olduğu gibi haklı görenler de olmuştur. Eleştiride bulunanlara göre Özal, bu sözleriyle acziyetini ifade etmiş ve Bulgaristan'a cesaret vermiştir. Açıklamalarını doğru bulanlara göre ise Başbakan Özal, olayı iki farklı kutupta yer almak yönünden değerlendirmiş ve Türkiye'nin şu anki şartlar itibariyle elinden gelenin en iyisini yapmaya çalıştığını, ileride güçlü bir Türkiye'nin daha farklı çözümlerle problemi çözebileceğini belirtmiştir. Ayrıca Özal, Türkiye'nin bu konuda sorunu çözebildiği kadar çözmeyi, halledemediği kısmını da zamana yayarak çözmek isteyen bir tutum içinde olduğunu ifade etmek istemiştir, demişlerdir. Türk kamuoyunda söylemleriyle ilgili çıkan tartışmalar üzerine Özal, 1 Mart'ta gazetecilere verdiği röportajda söylediklerini biraz daha açmıştır. Özal, "Ben, bu meseleyi unutmayız demek istedim. Bugünkü dünya şartlarına göre yapılabileceğin en iyisini yaparız, onu dedim. Ama bunu bir çekingenlik ifadesi

* Ro-Ro, deniz taşımacılığında kullanılan bir feribot türüdür. Türkiye Bulgaristan karayolunu kullanmadan deniz yolu vasıtasıyla Avrupa ülkelerine geçmeyi planlamıştır. Ayrıntılı bilgi için bakınız: Lütem, a.g.e., C. I., s. 258-259.

olarak algıladılar. Dünya şartları değiştiğinde bundan daha ilerisi de vardır, manası vardı o sözlerimde” (Cumhuriyet, 1985: 7) şeklinde konuşmuştur. Görüldüğü üzere Özal, söylediklerinin bazı çevrelerce yanlış anlaşıldığını, gerçekte Türkiye’nin Bulgaristan meselesinde çözüm adına atılacak adımlarda hiçbir çekingenlik emaresi göstermeyeceğini bir kez daha yinelemiştir.

Başbakan Turgut Özal’ın, “bugünkü dünya şartlarına göre yapılabileceğin en iyisini yaparız” dediği adımlardan birisi olan, Türkiye’nin 22 Şubat tarihli notasına Bulgaristan’ın cevabi notası gecikmedi. 27 Şubat 1985 tarihli Bulgar notasında, Türkiye’nin istediği iki ülke Dışişleri Bakanları arasında yapılması öngörülen görüşme “uygun ortamın olduğu durumda” şartına bağlanıyordu. Bulgaristan notasında uygun ortamdan kastın, Türk gazeteleri, televizyon ve radyoları tarafından Bulgaristan’a karşı yürütülen “çılgın kampanya”ya son verilmesi, TBMM’nin tamamen Bulgaristan’ın yetki alanındaki sorunlarla uğraşmaması olduğu ifade ediliyordu (Lütem, 2000: 302-303). Görüldüğü üzere Bulgaristan 27 Şubat tarihli notasında Türkiye’nin taleplerini karşılayacak bir cevap vermedi. Hatta Türkiye’nin kendisine ilettiği sorunların varlığını dahi kabul etmeyerek işin içinden sıyrılmaya çalıştı. Türkiye’nin Dışişleri Bakanları düzeyinde yapılmasını istediği toplantıyı uygun şartların oluşmasına bağladı, göç antlaşması isteğini kabul etmedi ve Türkiye’nin bu yaklaşımlarını kendi iç işlerine müdahale olarak algıladı.

Bulgaristan’ın 27 Şubat tarihli notasını, 1 Mart günü ANAP’ın İzmir il kongresine giderken değerlendiren Özal, gazetecilerin “Gelen cevabi nota haklılığımızı ortaya koyuyor mu?” şeklindeki sorusuna şöyle cevap vermişti:

Onlara göre değil. Onlar daha çok iki memleket arasındaki münasebetlerin bu nedenle çok zedelendiğini, atmosferin gerginlik kazandığını söylüyorlar. Bu gibi konuların daha yumuşak bir atmosferde konuşulması gerektiğini belirtiyorlar. Sonra bunlar Bulgar vatandaşı diyorlar. İçişlerine karışmak gibi görüyorlar. Hâlbuki böyle bir durum ortada yoktur. Biz Bulgarlarla niye iki defa göç anlaşması yapmışız? Orada soydaşlarımız var. Onlar olmasa bu iki anlaşma olmazdı. Bu görüş tutarlı değil, bir de tabiatıyla Bulgar sefirinin bize “Bunlar kendi arzularıyla isim değiştiriyorlar” dediği gibi değil durum. Buna inanmak mümkün değil. Bir Müslüman’ın isim değiştirmesi, dünyadaki uygulamalara bakarsanız, mümkün değil. Bu ancak baskı altında olur. (Cumhuriyet, 1985: 8)

Gazetecilerin sorusuna verdiği bu cevabıyla Özal, Bulgaristan’ın tutumunu eleştirmiştir. Başbakan olarak her fırsatta eleştirilerini sert bir şekilde ifade eden

Özal, Lütem'in ifadeleriyle Bulgaristan yönetimi tarafından sürekli tepki görmüş ve ortamı germekle suçlanmıştır (Lütem, 2014). Ancak Özal'ın ifadeleri gerçekleri ifade etmekten başka bir şey değildir. Yine bu açıklamalarında Özal, Türkiye'nin tutumunun Bulgaristan'ın içişlerine karışmak olmadığını, Bulgaristan'la daha önce yapılan iki göç anlaşması olduğunu,* dolayısıyla Türkiye'nin Bulgaristan Türkleriyle ilgili tutumunda bir yanlışlık olmadığını ifade etmiştir. Bu noktada Özal, Bulgaristan'ın “zorla isim değiştirme diye bir şey yok. Bunlar kendi arzularıyla isim değiştiriyorlar” söylemini reddetmiştir. Bu bağlamda kendi tip ve kişisel kimliğinin oluşumunda çok büyük etkiye sahip olan Müslümanlığın vasıflarını iyi bilen Özal, bir Müslüman'ın dinine, örf, âdet ve geleneklerine aykırı olan kendi isteğiyle ismini değiştirmesinin mümkün olamayacağını ifade etmiştir.

27 Şubat 1985 tarihli Bulgar notasına Türkiye 4 Mart 1985 tarihli notayla cevap verdi. Bu notada özetle şu ifadeler yer aldı:

Türkiye'nin Bulgaristan'ın içişlerine karışmadığı, Bulgaristan'da yaşayan Türklerin Bulgar vatandaşı oldukları belirtilerek Türk hükümetlerinin bu kişileri “vatandaş” olarak değil “soydaş” ve “Türk azınlığı” olarak tanıdığı, Bulgar makamlarının da vaktiyle Bulgaristan'da yaşayan Türkler için “Türk azınlığı” veya “Türk asıllı Bulgar vatandaşları” deyimlerini kullanmış oldukları ifade edildi. Ayrıca verilen notada Bulgar hükümetine bazı hususların bir kere daha belirtilmesinde yarar görüldüğü, birinci husus olarak, Bulgaristan'daki Türklere yapılan baskılar ve özellikle Türk isimlerinin Bulgar isimleriyle değiştirilmesinin hem Türk hükümeti hem de Türk milleti tarafından hiçbir zaman kabul edilmeyecek bir uygulama olduğu; ikinci husus olarak ise Dışişleri Bakanları'nın derhal görüşmelere başlaması ve görüşmelere geniş kapsamlı bir göç antlaşmasının da dahil edilmesi gerektiği belirtiliyor ve Türk azınlığı haklarının ihlali konusunu Türk hükümeti ile görüşmenin, hukuki ve insani açıdan Bulgar hükümeti için bir mükellefiyet olduğu da ifade olunuyordu. (Lütem, 2000: 308)

Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Necdet Tezel tarafından Bulgaristan Büyükelçisi Kostantinov'a verilen nota, Kostantinov tarafından hoş karşılanmadı. Kostantinov, isim değiştirmelerin zorla yapılmadığını, Bakanların görüşmesi için havanın müsait olmadığını, soydaş konusunu ele almak için Bulgaristan'ın bir mükellefiyeti bulunmadığını söyledi. Bunun üzerine Tezel kendisine gerekli cevapları verdikten sonra, Bakanların görüşmesi için ısrar etti ve bu konudaki teklifimize açık bir şekilde cevap verilmesini istedi (Şimşir, 2009: 403).

* 1950-1951 göçü ve 1968 yakın akraba göçü.

Böylelikle Türkiye, nota trafiğinde tekrar öne geçmiş oldu. Ancak Bulgaristan, Türkiye tarafından verilen notaları ciddiye almamaya devam etti. Türkiye'nin 4 Mart tarihinde verdiği notadan 18 gün sonra Bulgaristan, Türkiye notasına cevap verdi. 22 Mart tarihinde verilen notada Bulgaristan yine aynı anlayışını sürdürdü. Türkiye'nin taleplerinin hiçbirine olumlu cevap vermedi. Türk hükümetinin Bulgaristan'ın içişlerine karıştığı iddiasını tekrar etti. Türkiye, 22 Mart tarihli Bulgar notasına 10 Nisan tarihinde cevap verdi. Notalar trafiğinde Türkiye'nin sondan bir önceki notası olma özelliği taşıyan 10 Nisan tarihli notada Müsteşar Tezel, 22 Mart tarihinde Bulgaristan'ın cevabi notasından üzüntü duyduklarını belirtti ve önceki notalarda ifade edilen talepleri tekrar etti. Daha sonrasında Türkiye'nin bu notasını Bulgaristan'ın 22 Mayıs tarihli notası; Bulgaristan'ın 22 Mayıs tarihli notasını da Türkiye'nin 7 Ağustos tarihli notası takip etti (Lütem, 2000: 338). Türkiye'nin 7 Ağustos tarihli son notasına Bulgaristan hiçbir zaman cevap vermedi ve böylece iki ülke arasında yaklaşık altı ay devam eden nota trafiği ilke olarak Türkiye'nin lehine bitmiş oldu.

Nota verme, devletlerarası sorunların çözümünde başvurulan diplomatik bir yoldur. Neticede Türkiye, Bulgaristan Türklerinin sıkıntılarını giderme adına, çözüme ulaştırabilecek bu yolu sonuna kadar devam ettirdi. Çünkü Türkiye nota verme sürecini, problemin çözümü, diplomatik kanalların işlemesi ve gerekirse göç antlaşması imzalanması adına önemli bir adım olarak görmekteydi. Ancak atılan adımların tümüne Bulgaristan'ın müspet bir karşılık vermemesi ve Türkiye'nin taleplerini reddetmesi üzerine bu yol kapanmış oldu.

3.2.3.2. Göç Antlaşması Teklifi

Önceki bölümde Türkiye ile Bulgaristan hükümetleri arasında yaşanan notalaşma trafiğinden bahsedilmişti. Türkiye, Bulgaristan hükümetine verdiği bu notalarda özellikle göç antlaşması imzalama teklifinde bulunmuştu. Bu bağlamda Özal, Jivkov rejiminin asimilasyon politikalarından vazgeçmeyeceğini anladıktan sonra hemen hemen her fırsatta Bulgar yetkililere göç antlaşması yapılmasını teklif etmiştir. Bu noktadan hareketle Türkiye'nin, Bulgaristan Türklerine yapılan

asimilasyonu önleyemeyeceğini düşündükten sonra toplu göçü son çare olarak gördüğü sonucunu çıkarabiliriz. Türkiye'nin bu sonuca ulaşmasına, süreç içerisinde yaşanan birçok olay sebep olmuştur. Bu olaylara, Bulgaristan yönetiminin isim değiştirme politikalarına hız kesmeden devam etmesi (Milliyet,1985: 10), Türklerin Bulgar ulusuna entegrasyonu adı altında yapılan baskıların artması (Tercüman, 1985: 5), Türk basınında Bulgaristan'da yaşanan süreçle alakalı çok sayıda köşe yazısı ve haberin yer alması (Göze, 1985: 6), Bulgaristan Türkleriyle Türkiye'de yaşayan akrabaları arasında her türlü irtibatın kesilmesi (Işık, 1985: 10) ve asimilasyon sürecine karşı çıkan Türklerin öldürülmesi (Güneş, 1985: 8) haberleri örnek olarak verilebilir. Yaşanan tüm bu olumsuz hadiseler Türkiye'yi sorunu kökten çözecek önlemleri bir an evvel almaya zorlamış ve toplu göçü tek çare olarak görmesine sebep olmuştur.

Türkiye'nin toplu göçü tek çare olarak görmesine rağmen, Bulgaristan Türkiye'nin göç antlaşması konusundaki tüm ısrarlı girişimlerine cevap vermemiş, inatçı ve katı tutumunu devam ettirmiştir. Türk basınında yer alan bir habere göre Dışişleri Bakanı Vahit Halefoğlu, Bulgaristan Büyükelçisi Argir Konstantinov'la 19 Şubat 1985 günü yaptığı elli dakikalık görüşmede göç antlaşması teklifinin Bulgaristan Dışişleri Bakanlığı'na iletilmesini istemiş ancak bu girişim sonuçsuz kalmıştır (Şimşir, 2009: 400). Bulgaristan'ın göçe izin vermemesindeki sebeplerden birisinin, Türklerin göç ümitlerini kırarak ülkesindeki Türk azınlığı daha kolay asimile edeceği ve direnişlerinin kırılacağı düşüncesinin hâkim olması muhtemeldir. Diğer bir sebep olarak ise, çoğunluğu verimli tarım arazilerinde çalışan Türklerin anavatana göç etmeleri halinde Bulgar ekonomisinin bu durumdan büyük zarar göreceği gerçeği gösterilebilir.

BKP Merkez Komitesi Sekreteri Dimiter Stanishev, Blagoevgrad şehrinde düzenlenen "çiftçiler toplantısında" göç konusuyla ilgili olarak şöyle demiştir:

Bulgar vatandaşların Türkiye'ye gönderilmesi söz konusu olamaz. Bu konu üzerinde Türkiye ile hiçbir görüşme de yapılmayacaktır. Bu konuyu, başka herhangi bir ülke ile de görüşmeyeceğiz. Çünkü Bulgar halkının hiçbir bölümü başka bir ülkeye ait değildir. Herkes bunu bilmelidir. Bu, Bulgaristan Halk Cumhuriyeti'nin, partinin ve devlet liderliğinin, kesin ve değişmez tutumudur. (Lütem, 2000: 294)

Gerçekten de Stanisçev'in bu sözleri Bulgar yönetiminin başından sonuna kadar resmi politikası olmuştur. En son Türklerden duyulan huzursuzluk artınca bile bir göç antlaşması yapılmayarak Türkler sadece sınıra yığılmakla yetinilmiştir.

1988 yılı Şubat ayında Bulgaristan Dışişleri Bakanı Petar Mladenov Balkan Ülkeleri Dışişleri Bakanları toplantısı sonrasında yaptığı açıklamada Türkiye ile göç antlaşması yapılmasının söz konusu olmadığını ancak insani konularda ellerinden gelen her şeyi yapacaklarını söylemekle yetinmiştir. Gerekçe olarak ise 1982 yılında iki ülke Cumhurbaşkanı arasında yapılan anlaşma sonucu eski göç antlaşmalarının sona ermesini ve yapılan antlaşmalarda "Türk azınlık" ifadesinin yer almamasını göstermiştir (Milliyet, 1988: 12).*

Görüldüğü gibi Türkiye, toplu göçün bir an önce gerçekleşmesini isterken Bulgaristan ise görünürde bu durumun karşısında yer alan bir politika izliyordu. Ancak bu politika çok da gerçekçi değildi. Çünkü Jivkov, 7 Haziran 1989 yılında siyasi elitlerle yapılan görüşmesinde şöyle demişti: "Size gizli tuttuğum bir şeyi söyleyeceğim. Bu nüfustan 200-300 bin kişiyi göndermezsek, 15 sene sonra Bulgaristan var olmayacak. Kıbrıs veya ona benzer bir şey haline gelecek" (Gruev/ Kalyonski'den akt. Hacısalihoğlu, 2012: 39). Jivkov bu ifadeleriyle aslında toplu göçü istediklerini itiraf etmiş ve gizli niyetini açıklamış oluyordu.

Jivkov rejimi toplu göç için şartların olgunlaştığını düşündüğü 1989 Mayıs ayında sınır kapılarını açtı ve neticede 345.960 kişi Türkiye'ye göç etti (Konukman, 1990: 61). Bu bağlamda Özal, sorunun çözümü adına Bulgaristan'a göç antlaşması teklifi yaparken neticede gerçekleşebilecek bir göçle Bulgaristan'dan ne kadar soydaşımızın geleceğini az çok tahmin ediyordu ve bu noktada herhangi bir korkusu da yoktu. 300 ile 500 bin arasında gerçekleşebileceği tahmin edilen göçün Türkiye ekonomisi için getireceği yükten daha ziyade, Özal, Türk milletine, onun milli ve manevi değerlere olan bağlılığına, misafirperverliğine güveniyordu. Daha önce de ifade edildiği gibi Özal bu konuda "Bizim insanımız güçlüdür. Bizim memleketimiz insanları bu gibi konular karşısında, imkânlar ne ise, her türlü yardımı yaparlar. Biz

*"Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in 1982 yılında Bulgaristan'ı ziyareti sonunda yayınlanan ortak bildiriye 'iki taraf kitlesel göçlere ilişkin olarak daha önce akdedilmiş olan anlaşmanın sona erdiğini müşahede ettikleri' ifadesi vardır. Lütem, a.g.e., C. I., s. 303."

bundan korkmayız. İsterlerse beş yüz bin değil daha fazla insan göndersinler, buyursunlar, kucağımızı açarız” (Cumhuriyet, 1985: 7) açıklamasını yaptı. Bu anlayışın bir sonucu olarak Özal, ülke genelinde yardım kampanyaları başlattı. Özellikle Cuma namazı çıkışında camilerden toplanan paralarla 1989 göçünün finansmanının büyük bir kısmı temin edildi (Güzel, 2014).

3.2.3.3. İslam Konferansı Örgütü – İslam İşbirliği Teşkilatı’nın Açıklamaları

Soydaşlarımıza yapılan baskılar karşısında Türkiye alternatif çözüm yolu arayışlarını sürdürmüş ve bu bağlamda İKÖ-İİT’nin konuyla ilgilenmesini istemiştir. Türkiye’nin bu girişimi özellikle İslam kardeşliği düşüncesinden hareketle uluslararası camiada Bulgaristan konusuna Müslüman ülkelerin sahip çıkmaları için atılmış bir adım olarak değerlendirilebilir. Atılan bu adımın neticesinde, İKÖ-İİT Genel Sekreteri Şerafettin Pirzade 6 Mart 1985 günü basına yaptığı açıklamada “İslâm âlemi, Bulgaristan’da yaşayan bir buçuk milyon Türk’ün haklarının gasp edilmesine göz yummayacaktır.” demiştir. Pirzade bu sözleriyle İslam dünyasının konuyla yakından ilgilenmesini istemiştir.*

Türkiye-Suudi Arabistan Dostluk ve Kültür Derneği tarafından İstanbul’da “Bulgaristan’daki Müslüman Türklerin Dramı” konulu bir toplantı yapılmıştır. Hükümet adına konuşan ANAP Genel Başkan Yardımcısı Halil Şıvgın: “...Olayı insan hakları açısından ele alıyor ve değerlendiriyoruz. Bulgaristan’da Müslüman Türklere yapılan baskılar, onların Müslüman oluşundan kaynaklanıyor. İslam dünyasının sessiz kalacağını zannetmiyoruz.” demiştir (Tercüman, 1985: 11). İKÖ-İİT’de en etkili ülkelerden biri olan Suudi Arabistan’ın bu toplantıyla desteği alınmaya çalışılmıştır.

*“Bulgar Zulmünü İslam Konferansı da Tel’in Etti”, Tercüman, 7 Mart 1985, s. 1ve 10. “Aynı tarihlerde merkezi Amman’da bulunan İslam Teşkilatları ve Cemiyetleri Konseyi’nden de bir heyet Bulgaristan Amman Büyükelçisini ziyaret etmiştir. Büyükelçi’den, Konsey’in bazı üyelerinin Bulgaristan’daki Müslümanlarla serbestçe görüşebilmeleri için izin verilmesi istenmiştir. Ayrıntılı bilgi için bakınız: İslam Konseyi Harekete Geçti, Milliyet, 8 Mart 1985, s. 11.”

Türk hükümeti yoğun girişimleri sonucu 6–11 Ocak 1986 tarihinde Fas’ın Fez şehrinde yapılan İslam Konferansı Dışişleri Bakanları toplantısının gündemine Bulgaristan’da Türk azınlığa yapılan asimilasyon uygulamalarını aldirmayı başarmıştır (Milliyet, 1986: 8). Konferans sonunda alınan kararda, Bulgaristan Türklerinin kendi kültürlerini, dini inançlarını, dil ve geleneklerini koruma hakkına sahip olmaları gerektiği belirtilmiş, ancak kınama kararı alınmamıştır. Buna rağmen üç kişilik bir temas grubu oluşturularak onlardan gelecek toplantılar için konuyla ilgili kapsamlı raporlar hazırlaması istenmiştir (Tercüman, 1986: 4).

Dünya İslam Gençliği Asamblesi tarafından Suudi Arabistan’ın başkenti Riyad’da yapılan “Dünya İslam Azınlıkları Konferansı’nda” Bulgaristan Türk azınlığa yaptığı baskılar nedeniyle kınama kararı alınmıştır (Tercüman, 1986: 3).

3.2.3.4. Türkiye Radyo ve Televizyonu’nun Faaliyetleri

Türkiye Radyo ve Televizyonu (TRT) Bulgaristan Türklerine yapılan baskıları dünyaya duyurmak ve Türkiye lehine kamuoyu oluşturmak maksadıyla asimilasyonun başından sonuna kadar aktif rol almıştır. 1985 yılı Mart ayından itibaren Bulgaristan’a yönelik deneme yayınları yapmıştır. Nisan ayı başlarından itibaren sabahları iki saat, akşamları dört saat olmak üzere kısa dalgadan yayınlar yapmıştır. Bu yayınlarda Türkiye’nin tarihi, ekonomisi ve askeri gücü hakkında bilgiler verilmiştir. Yabancı ülkelerin basınında Bulgaristan Türkleri ile ilgili çıkan haberlere yer verilerek Bulgar zulmü altında ezilen Türklerin psikolojik olarak güçlenmesi amaçlanmıştır (Lütem, 2000: 259).

TRT’nin yaptığı önemli çalışmalarından biri de Ertürk Yöndem, Sedat Gülkaya ve Mehmet Özçay’dan oluşan üç kişilik ekibin Bulgaristan’da gizlice çalışarak soydaşların acılarını “Haberden Habere” programında dile getirmeleri olmuştur (Milliyet, 1986: 9).

1987 yılında TRT tarafından Bulgaristan’da Türklere yapılan zulümleri anlatan her biri dört bölümden oluşan iki dizi hazırlanılarak yayınlanmıştır. Bunlardan birisi “Yeniden Doğmak” dizisidir. Dizide Özgür ailesinin Bulgaristan’da

kalan kızı Aysel'in durumunun anlatılmasının yanı sıra ailelerinden ayrı kalarak Bulgaristan'da kalan çocukların dramı da yansıtılmaya çalışılmıştır (Lütem, 2005: 364). Aysel'in hayat hikâyesi kısaca şu şekildedir: Aysel'in babası Salih, annesi Fatma ve erkek kardeşi Mehmet, 1983 yılı Mart ayında ziyaret maksadıyla Türkiye'ye gelmişlerdi. Ancak Bulgaristan'ın uyguladığı politikaya göre ailenin tamamı Türkiye'ye gidemiyor, asgari bir kişi, bir tür rehin olarak, Bulgaristan'da tutuluyordu. Bu sebeple bu ailenin kızı Aysel'de Bulgaristan'da kalmıştı. Ancak Aysel'in ailesi Bulgaristan'a geri dönmemiş ve Türkiye'ye yerleşerek "Özgür" soyadını almıştı. Bir süre sonra da resmi makamlar kanalıyla, kızları Aysel'i istemişler; ancak Bulgaristan yönetimi Aysel'i vermemişti. Bunun üzerine Özgür ailesi büyük uğraşlar vermiş özellikle Türk kamuoyunun dikkatini çekebilmek için uzun süren açlık grevi bile yapmışlardı (Lütem, 2005: 60). İşte "Yeniden Doğmak" isimli dizi Aysel'in başından geçen bu olayları anlatıyordu.

Dizi Bulgaristan'daki Türkler tarafından da izlendiğinden Bulgaristan tarafında büyük kaygı meydana getirdi. Bu kaygının neticesinde dönemin Sofya Büyükelçisi Ömer E. Lütem Dışişleri Bakanlığı'na çağrılarak uyarıldı. Dışişleri Bakanlığı 3. Daire Başkanı Lubomir Şopov tarafından yapılan uyarıda şu ifadeler yer almaktadır:

Aysel'in özgeçmiş hakkında yakında bir televizyon dizisi yayımlanacağını öğrendik. Esasen bu kız sebebiyle Türk basınında Bulgaristan'a hakaret eden çok sayıda yayın olduğunu biliyoruz. Bu konu Bulgar aleyhtarı propagandanın bir ögesi haline geldi. Ayrıca bu televizyon dizisi hakkında, birkaç güne kadar 16 yaşını doldurup reşit olacak bu kızın fikrinin alınmadığı için haklarımız çiğnendi. TRT'de bu dizinin yayımlanacak olmasını Türk hükümetinin bir kararı olarak görüyoruz. Bu gibi olaylar Helsinki Nihai Senedi'ne aykırıdır ve ilişkilerin normale dönmesine hiçbir şekilde yardım etmeyecektir. Dolayısıyla bu dizinin televizyonda gösterilmemesini talep ediyoruz. Aksi takdirde gereken sonuçları çıkarıp ona göre davranacağız. (Lütem, 2005: 323-324)

Şopov'un dizinin yayından kaldırılmasını istemesi Türkiye tarafından kabul edilmedi. Dizi 27 Aralık'ta yayınlanması planlanan üçüncü bölüme kadar devam etti. Bu arada Bulgar Dışişlerinden de herhangi bir tepki gelmedi. Ancak Türkiye'nin Aysel'i tekrar istemesi üzerine Bulgaristan iade için çeşitli şartlar ileri sürdü. Bulgaristan Dışişleri Bakan Yardımcısı Ivan Ganev, Büyükelçi Ömer E. Lütem'i makamına davet ederek isteklerini ilettiler. Bu konuda Ganev, "TV dizisinin son iki bölümünün yayımlanmamasını, Aysel'in adını taşıyan sokağın değiştirilmesini ve

Türk basın yayın organlarının bu konuyu istismar etmeyeceğinin kendilerine garanti edilmesini” istedi (Lütem, 2005: 365). Bunun üzerine Özal hükümeti, Ganev’in ilettiği şartları kabul etti ve dizi yayından kaldırıldı.

Dizinin ani olarak yayından kaldırılışı Türk kamuoyunda tepkiyle karşılanmıştır. Dizinin yayından kaldırılışı ile ilgili olarak Başbakan Özal “Film yayından kaldırılmadı. Teknik bir arıza olmuş.” derken TRT Basınla İlişkiler Protokol Müdürü Köksal Taştan da Özal’ın ifadesini tekrarlayarak teknik arıza giderilince dizinin yayınlanacağını söylemiştir (Lütem, 2005: 364). Ancak dizi, Aysel’in Türkiye’ye iadesi karşılığında Özal’ın talimatıyla yayından kaldırılmış ve neticede Aysel Türkiye’ye getirilmiştir. Aysel’in Türkiye’ye getirilmesi için Başbakan Özal çok gayret göstermişti. Bu gayretleri sonucunda Aysel, 30 Aralık 1987 günü Ankara’da bizzat Turgut Özal ve eşi Semra Hanım tarafından karşılanmış ve bir basın toplantısı düzenlenmişti. Basın toplantısında Özal şunları söylemişti: “Bir kere TRT’ye teşekkür ederim. Dizi gayesine vasil olmuş oldu. İkincisi Dışişlerindeki değerli arkadaşlarımıza teşekkür ederim (Lütem, 2005: 373).” Özal bu açıklamasıyla TRT’nin gördüğü fonksiyona teşekkür etmiş ve istenen sonuca ulaşılmış olduğunu ifade etmişti. Özal’ın uyguladığı bu politika neticesinde dört yıl süren ayrılık son bulurken aynı zamanda Aysel’in anavatana getirilmesiyle Türkiye uluslararası alanda prestij kazanmış oldu.

TRT tarafından yapılan diğer dizi ise “Belene” dizisidir. Senaryosu gazeteci Avni Özgürel tarafından yazılan dizi TRT’nin o güne kadar hazırladığı en pahalı yapım olmuştur. Görüldüğü üzere, soydaşlarımızın yaşadıkları işkenceyi dile getirmek için TRT hiçbir fedakârlıktan kaçınmamıştır. Dizinin çekimleri üç buçuk ay sürmüştür. “Yeniden Doğmak” adlı dizinin Aysel pazarlığı sonucu yayınlanmasının durdurulmasından sonra “Belene” dizisinin çekimlerine devam edilmiştir.

Dizide, Jivkov rejimi tarafından tehlikeli görülen bazı Türklerin Belene adasındaki baskılarla dolu geçen hapis hayatları anlatılmıştır. Ayrıca dizide, Bulgarlaşmayı reddeden Türklerin adaya götürülüşü ve “kendiliklerinden” ölmeleri için tüm şartların sağlandığı “Belene Temerküz Kampı” canlandırılmıştır (Tercüman, 1988: 6).

Belene adasında 18 ay hücre hayatı yaşayan gazeteci-yazar İslam Beytullah Erdi o günleri şöyle anlatmaktadır:

Belene'ye herkesi götürmediler. Doktorlar vardı, öğretmenler vardı, gazeteciler vardı. Yani oraya toplanan insanlar Bulgaristan Türklerini temsil eden, önde gelen entelektüel kimselerdi. Sıradan insanlar değildi. Bir başka ifadeyle Belene'ye Türklerin okuyan kesimini, insanları etkileyebilecek, yön verebilecek, kendi emellerine çomak sokabilecek kesimi değişik vehim ve isnatlarla topladılar. Bunları Türklerden uzak tutalım diye düşündüler. Bu sayede yaptığımız zulümlere ses çıkaran, tepki gösteren insanlar olmasın ve bu politika neticesinde Türkler kuzu kuzu isimlerini, kültürlerini değiştirmiş olsunlar. (Erdi, 2014)

Görüldüğü üzere Belene adası sıradan bir sürgün yeri değildir. Özellikle Belene, Türklerin elit denilebilecek kesiminin Türk toplumundan tecrit edildiği bir yer olma vasfı taşımaktadır. Bu anlayışla Jivkov, asimilasyon politikalarının sürdürülebilmesi adına stratejik açıdan önemli gördüğü ilim adamı, hoca, doktor, öğretmen, gazeteci ve yazarları Belene adasına topladı. Bu sayede Jivkov Türk toplumunun daha kolay ve hızlı bir şekilde dönüştürülebileceğine inanıyordu. Ancak durum hiç de Jivkov'un beklediği gibi olmadı. Bir taraftan Türkiye, soydaşları için Bulgaristan'ı sürekli bir şekilde sıkıştırırken diğer taraftan da Türkler isim değiştirme uygulamalarına karşı zorlu bir direniş göstererek kendi kimliklerini muhafaza etmeye çalıştılar.

TRT, yayınladığı “Belene” dizisiyle Türklerin yukarıda ifade edilen sıkıntılarını anlatmıştı. 1988 yılında yapımı tamamlanan dizi Bulgaristan ile yapılan anlaşma gereği bir süre yayınlanmamıştır. Ancak 1989 yılındaki göç esnasında Bulgaristan'ın Türkleri etkilemek için “Ayrılık Vakti” adlı bir diziyi yayınlaması üzerine Türk hükümeti de 10 Haziran 1989 günü bu dizinin TRT ekranlarında gösterimine özel bir kararla izin vermiştir (Milliyet, 1989: 15).

Bulgaristan'daki baskıları, TRT'nin hükümet destekli program ve dizilerle gözler önüne sermesi karşısında Bulgaristan yönetimi sessiz kalmamıştır. Bulgaristan Basın ve Enformasyon Bakanlığı, Balkanlar'da “Türk” olmadığı konusunu işleyen “Soy” isimli bir dizi hazırlayarak, bunu başta Fransa, Almanya ve Avusturya olmak üzere bütün dünya ülkelerine dağıtmıştır. Ne yazık ki, tarihi gerçekleri hiçe sayarak hazırlanan ve Bulgaristan'daki soydaşlarımızın “Osmanlılar tarafından

Türkleştirilmiş Bulgarlar” olduğu iddiasını ortaya atan film Fransız televizyonunda gösterilmiştir (Tercüman, 1988: 6).

Görüldüğü üzere Özal asimilasyon sürecinin başladığı 1985 yılından itibaren kendi fikri ürünü olan, TRT'nin yayınlarının Bulgaristan'daki Türklere ulaşmasına büyük önem vermiş ve bizzat takipçisi olmuştur (Lütem, 2000: 226). Bu sayede muhasara altında bulunan adeta dış dünyadan izole edilmiş çok zor şartlardan geçen (zorla isim değiştirme, Türkçe konuşma yasağı, giysi yasağı gibi) soydaşlarımızın kendi kimliklerini muhafazası adına önemli bir misyon yerine getirilmiştir. Bu noktada TRT, Bulgaristan Türklerinin sesini duyurabilmek için hiçbir masraftan kaçınmamış ve çekilen diziler TRT adına dönemin en pahalı yapımları olmuştur. Böylece Türkiye’de, Balkanlar’da ve Avrupa’da yaşayan Türklerin yaşanan olaylardan haberdar edilmesi sağlanmış ve ortak kimlik bilinci canlı tutulmuştur.

TRT'nin ekrana getirdiği dizi, haber ve belgesellerle Bulgaristan Türklerinin çektiği sıkıntıları ifade etmesi, Nicolas Onuf'un İnşacı yaklaşımındaki üç ön kabulünden ikincisiyle örtüşmektedir. İkinci ön kabulünde Onuf, “Dil ve onun türevleri (kurallar, kurumlar, politikalar vs.), toplumsal inşada araçtır. İnsan dil yoluyla aktör olur. Zira isteklerini dille ifade eder, onları dille amaca dönüştürür ve amaçları doğrultusundaki hareketlerini dille destekler” demektedir. TRT'nin yapmış olduğu bu yapımlar sayesinde Bulgaristan Türklerinin çektiği sıkıntıların Türk ve dünya kamuoyuna duyurulması amaçlandı ve bunda da başarılı olundu. Bu noktada en başarılı örnek olarak “Yeniden Doğmak” adlı dizi gösterilebilir. Dizinin yayınlanmasına kadar geçen süre içinde Aysel'in tüm iade taleplerini geri çeviren Jivkov rejimi, “Yeniden Doğmak” dizisinin yayınlanması sonucu bu durumdan rahatsız oldu ve dizinin yayından kaldırılması karşılığında Aysel'i Türkiye'ye göndermeyi kabul etti.

3.2.3.5. Naim Süleymanoğlu'nun Türkiye'ye İltica Etmesi

Turgut Özal döneminin önemli olaylarından birisi de hiç şüphesiz Naim Süleymanoğlu'nun Türkiye'ye iltica etmesidir. Naim Süleymanoğlu, isminin önce

Naim Süleymanov daha sonra da Naum Şalamanov olarak değiştirilmesinden sonra, Avustralya'nın Melbourne şehrinde düzenlenen dünya halter şampiyonası sırasında 07 Aralık 1986 Pazar günü takımından ayrılarak kaçtı. Bu kaçışında kendisine Melbourne'deki Türk arkadaşları yardım etti ve bir süre yanlarında kaldı (Hürriyet, 1986). 10 Aralık Çarşamba günü Türkiye'nin Melbourne Başkonsolos'u Sahir Armaoğlu'nun evine giden Naim Süleymanov, Türkiye'ye iltica etmek istediğini bildirdi. Armaoğlu usul gereği durumu polise bildirdi. Gelen polislere iltica talebini yineleyen Süleymanov, bu isteğini şu şekilde açıkladı:

Dini inançlarımızı, örf ve âdetlerimizi bir kenara iterek, zor ve baskı kullanarak, bizleri Bulgarlaştırmaya çalışıyorlar. Düne kadar Naim Süleymanov olan ismim bu kez Naum Şalamanov olarak değiştirildi. Bu olay bardağı taşıran son damla oldu. Daha Bulgaristan'dan ayrılmadan önce iltica etmeye karar vermiştim. Bulgaristan'da annem, babam, biri erkek diğeri kız iki kardeşim var. Ben bütün bu tehlikeleri göze alarak öz vatanım Türkiye'ye iltica etmek istiyorum. (Hürriyet, 1986: 1)

Polis iltica işlemlerine başladı ve Naim'i korumaya aldı. Naim Süleymanov'un Bulgar takımından kaçması ve Türkiye'ye iltica etmek istemesi Jivkov hükümetinde büyük sıkıntıya yol açtı. Zira ünlü bir sporcu olan Naim'in Türkiye'ye iltica etmek istemesinin, dünya kamuoyunda Türkiye lehine bir bakış açısını pekiştireceği muhakkaktı. Nitekim Bulgaristan Telgraf Ajansı 10 Aralık Çarşamba günü Naim'in kaybolduğu haberini verdi ve kaçması için kendisine baskı yapıldığı gibi bir iddiada bulundu. Ajans ertesi gün Naim'in dört günden beri ortada görünmemesini serbest olmamasına bağladı. Ayrıca "kötü niyetli güçlerin, uluslararası ilişkiler ve temel insan haklarının bütün kurallarını çiğneyerek, bir Bulgar vatandaşının, kendi iradesi dışında hareket etmesini sağlamak için kanun dışı davrandıklarını, onu baskı altına aldıklarını, muhtemelen şantaj yaptıklarını veya diğer yollarla etkilediklerini" yazdı (Lütem, 2005: 258).

Bulgaristan, Naim'in kendi iradesiyle Türkiye'ye iltica etmek istediğini çok iyi biliyordu. Bu yüzden yaşanan krizi en az hasarla atlatabilmenin derdine düştü. Çünkü Naim meselesi neticede Bulgaristan Türklerine bir umut ışığı olurken, Türkiye tarafında da Turgut Özal'ın bu konudaki politikalarının başarısı anlamına gelmekteydi. Ayrıca bu olay Türkiye'nin haklı davasına büyük fayda sağlayacaktı.

Bu açıdan Özal, Naim Süleymanov meselesiyle başından sonuna kadar ilgilendi ve süreci bizzat kendisi yönetti.

Naim önce Melbourn'den 12 Aralık'ta Londra'ya getirildi. Aynı gün Özal, kendi özel uçağını danışmanları Can Pulak ve Selim Egeli ile birlikte gizlice Londra'ya yolladı. Naim ertesi gün, 13 Aralık'ta, Londra'dan Ankara'ya getirildi. Ancak gazetecilere yakalanmamak için uçak Esenboğa yerine Mürted * askeri havalimanına iniş yaptı ve buradan hiç ara verilmeden Başbakanlığa gelindi. O sırada Özal, Başbakanlıkta bir basın toplantısı yapıyordu. Basın toplantısının bitiminde “size Türkiye'ye iltica eden 19 yaşındaki şampiyon halterci Naim Süleyman'ı tanıtmak istiyorum” diyerek, Naim'i gazetecilerin karşısına çıkardı (Şimşir, 2009: 418). Bu durum karşısında şaşkınlığını gizleyemeyen gazeteler günlerce Özal ve Naim'e birinci sayfalarında yer verdiler. Naim ise Türkiye'de hemen günün kahramanı oldu. Herkesten büyük sevgi ve ilgi gördü. Türkiye'ye geldiğinin ertesi günü Türk vatandaşlığına kabul edildi ve Süleymanoğlu soyadını aldı (Lütem, 2005: 259).

Naim Süleymanoğlu'nun Türkiye'ye getirilmesinde Özal'ın çok büyük gayret sarf ettiğini ve hiçbir masraftan kaçınmadığını dönemin Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanı olan Hasan Celal Güzel'de teyit etmektedir. Güzel, Naim Süleymanoğlu'nun Türkiye'ye getirilmesi meselesini şu şekilde anlatmaktadır:

Ben Milli Eğitim Bakanydım o dönemde. Turgut Bey, “bu Naim meselesini halledeceğiz” dedi, “Peki” dedim. O zamanlar Kemal Bey vardı Beden Terbiyesi Genel Müdürü. Kemal Bey'i Bulgaristan Halter Federasyonu Başkanlığı'na biraz da para vererek bu meseleyi görüşmesi için gönderdik. Görüşmeler neticesinde anlaşmaya varıldı. Örtülü ödenekten bir miktar para verilerek milli bir operasyonla Naim Avustralya'dan özel bir uçakla Türkiye'ye getirildi. Gerçi bir kısım adamlar devlet rüşvet verir mi diyerek havladılarsa da neticede biz Time dergisine kapak olduk ve Olimpiyatların yıldızı ülke konumuna geldik. (Güzel, 2014)

Naim Süleymanoğlu meselesinin Türkiye lehine sonuçlanmasında büyük gayret gösteren Özal, Jivkov rejiminin kabul etmediği kimlik problemini de bir bakıma çözmüş oldu. “Bulgaristan'da Türk yoktur” söylemini politikalarına basamak yapan Bulgaristan, Naim'in Türkiye'ye iltica etmek istemesi, Bulgarlaştırılmaya karşı çıkması, isminin değiştirildiğini ifade etmesi ve Türkiye'den bahsederken öz

* Şimdiki adı Akıncı hava üssüdür.

vatanım tabirini kullanması karşısında politikalarının ne kadar temelsiz olduğunu gördü. Diğer taraftan Özal'ın, Naim Süleymanoğlu'nu Türkiye'ye getirmesi özellikle dış basında geniş yankı buldu, Time dergisi konuyu kapağına taşıdı. Bu durum dış politikada Türkiye'nin elini güçlendirdi ve haklı davasına bir delil daha olmuş oldu. Böylece Başbakan Turgut Özal Türkiye'nin ve dolayısıyla şahsının itibarını bir kat daha artırmış oldu.

Sonuç olarak ifade edilecek olursa Özal, Bulgaristan Türklerinin yaşadığı problemleri çözme adına kendinden önceki devlet adamlarından daha aktif politikalar izlemiş bir lider portresi çizmektedir. Özal dış politikada attığı hem ekonomik hem de siyasi adımlarla Türkiye'yi içe kapalı bir durumdan dış dünyaya açmasını bilmişti. Bu aktif dış politika döneminden Bulgaristan Türkleri de payını almış ve Özal'ın yukarıda ifade edilen çözüm adımlarıyla kimliklerini kaybetmeden süreci atlatmışlardı. Özal dönemi politikaları incelendiğinde, ilk başlarda Özal'ın kişisel kimliğiyle bağlantılı olarak ortaya çıkan bu durum 1987 ve sonrasında Özal'ın ikinci Başbakanlık döneminde, ülke yönetiminde daha hâkim bir konuma gelmesine paralel olarak kurumsal bir kimliğe dönüşmüştür.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TODOR JIVKOV VE TURGUT ÖZAL'IN KİMLİK VE DIŞ POLİTİKA ÇERÇEVESİNDE SÖYLEM ANALİZİ

Üçüncü bölümde Turgut Özal'ın siyaset sahnesine çıkışı, kimlik, kültür kavramlarına bakışı incelendikten sonra dış politika anlayışı üzerinde durulmuştur. Bu bölümde ise dönemin iki önemli aktörü olan Todor Jivkov ile Turgut Özal'ın uygulama sahasına koydukları politikaları, düşünce ve söylemleri İnşacı yaklaşımın temel ilkeleri çerçevesinde kalitatif bir yöntemle analiz edilecektir. Bu sayede, Türkiye ile Bulgaristan arasında yaşanan diplomatik süreci yöneten aktörlerin söylemleri karşılaştırmalı bir analize tabi tutulacak ve sürecin nasıl neticelendiği bu perspektifle ortaya çıkmış olacaktır.

4.1. Todor Jivkov'un Kimlik ve Dış Politika Çerçevesinde Söylem Analizi

Todor Jivkov, 1956-1989 yılları arasında totaliter rejime sahip Bulgaristan'ı adeta tek adam olarak idare etmiş bir liderdir. İktidarda olduğu 33 yıllık zaman diliminde genel olarak Türkler en sıkıntılı dönemini yaşamış ve baskılardan kurtulamamışlardır.

Jivkov döneminde ilk sıkıntı 1963 senesinde yaşandı. Türk okullarının kapatılması, Türkçenin eğitim müfredatından çıkarılması, ateist felsefenin öğretilmeye çalışılması ve diğer ayrımcı davranışlardan bunalan Türkler, Türkiye Büyükelçiliklerine ve Konsolosluklarına göç için dilekçe vermeye başladılar. Normalde böyle bir dilekçeyle başvuruda bulunmak suçtu. Bulgaristan Türklerin böyle bir suçu göze alarak Türk makamlarını adeta dilekçe yağmuruna tutması, içinde buldukları durumu göstermesi adına önemli bir adımdır.

Jivkov bu konuyla bizzat kendisi ilgilendi. Türklerin göç etme isteğine karşı üç farklı politika izlenmesine karar verildi. Bu politikalar şu şekildeydi (Lütem, 2000: 78):

- Göçe kesinlikle izin verilmeyecek ve Türkiye’yi kötüleyen kampanyalara devam edilecek.
- Göç etmek isteyenler cezalandırılacak.
- Türkiye ile iyi ilişkiler kurulacak.

Jivkov’un ortaya koyduğu bu söylemlerini inceleyecek olursak, ilk olarak Jivkov göçe izin verilmeyeceğini ifade ediyor. Öncelikle şunun tespitinin iyi yapılması gerekir: Türkler neden göç etmek istiyor? Türklerin göç etmek istemesinin en önemli sebebi Bulgaristan’daki koşullardır. Jivkov’un şahsında merkezileşen tek uluslu bir Bulgaristan oluşturma düşüncesi, milliyetçilik duygularıyla birleşince ortaya “Bulgaristan’da Türk yoktur” anlayışı çıkmaktadır. Jivkov’un tip kimliğinin ve kişisel kimliğinin belirlendiği 1930’lu yılların faşizmle, 1940’lı yılların ise komünizmle yoğrulduğu düşünülecek olursa bu anlayışın kimlik kodları kendiliğinden ortaya çıkacaktır. Bu bağlamda 1950’li yılların sonuna denk gelen Jivkov döneminde Türk okullarının kapatılması, Türkçenin aşamalı olarak müfredattan çıkarılması, okullarda ateist felsefenin okutulması, büyük çoğunluğu kırsal kesimde yaşayan Türklerin tarlalarının ellerinden alınarak kooperatifleştirilmesi gibi uygulamalar asimilasyonun ulaştığı noktayı gösterme adına önemli uygulamalardır. Bu uygulamalarla Türklerin dilinin, kimliğinin, dini değerlerinin aşındırılması ve böylelikle asimile edilmeleri hedeflenmektedir.

Jivkov’un bir başka söylemi şöyleydi. Bulgaristan’da 1984 yılının sonlarına doğru isim değiştirme faaliyetlerinin hız kazandığıyla ilgili haberler artmaya başladı. Bunun üzerine Kenan Evren, Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Sedat Güneral’ı bir mektupla Bulgaristan’a gönderdi. 11 Ocak 1985 günü gerçekleşen görüşmede Güneral, Evren’in isim değiştirmelerle ilgili şikâyet mesajını Jivkov’a ilettili. Jivkov’da Evren’e şöyle bir cevap verdi:

Türklerin Bulgaristan’da yaşamalarının tarihi bir olgu olduğunu ancak bu kişilerin Türk ulusunun değil Bulgar ulusunun bir parçası olduğunu ve kaderlerinin Bulgar halkının

kaderine bağılı bulunduğunu, Bulgaristan'da her isteyen ismini değiştirebileceğini, Müslüman Bulgar vatandaşlarının isimlerinin değiştirilmesinde bazı aşırı davranışların olduğunu, isim değiştirmenin din değiştirmek anlamına gelmediğini, karma ailelerin çocuklarının Bulgar sayıldığını belirtti. (Lütem, 2000, 179)

Bu düşünceleriyle Jivkov, Bulgaristan Türklerinin varlığını kabul etmektedir*. Ancak Jivkov, Türklerin artık Bulgar ulusunun bir parçası olduğunu dolayısıyla aidiyetlerinin Bulgaristan olduğunu söyleyerek, eğer ortada bir problem varsa bu problemin çözüm yerinin, muhatabının Bulgaristan olduğunu ifade etmektedir. Jivkov'un tek uluslu bir Bulgaristan meydana getirme hayalinin olduğu bilinmektedir (Özlem, 2013: 183) ve bu bağlamda kapsamlı bir Bulgarlaştırma politikası izleyen Jivkov, asimilasyon politikalarının uygulamasına geçmiştir.

İsim değiştirme politikasının zorla yapılmadığını ifade eden Jivkov, "isim değiştirmenin din değiştirmek olmadığını" ifade etmektedir. Hâlbuki isim bir insanın hangi etnik kimliğe ait olduğunu ifade eden en temel göstergedir. Jivkov'un ifade ettiği gibi "isim değiştirmek din değiştirmek değildir" ama ismi değiştirilen kişinin zamanla asimile olması daha kolay hale gelmektedir. İsim bir aidiyettir, kültürel mirastır, genetik koddur. Dolayısıyla isim değiştirme sadece harflerin yer değiştirmesi değil tarihi sıfırlama, nesiller arasındaki bağı koparma, kültürel mirasın aktarılmasını önleme, toplumsal hafızayı bitirme ve belli bir süre geçtikten sonra kişisel/kurumsal kimliğin, tip kimliğin de değişmesi anlamına gelmektedir. Bunu çok iyi bilen Jivkov, Pomaklar ve Çingenerler üzerinde başarılı olduğu bu uygulamayı savunurken çok yumuşak bir üslup kullanmakta ve sonucu zaman kazanarak almak istemektedir. Türklerin, Bulgar vatandaşlığı üst kimliğine sahip olduklarını ifade ederek adeta yeni bir kişisel kimlik inşasına kalkışmakta, bu noktadaki eleştirileri kendi içişlerine müdahale olarak görmektedir. Ancak Türklere karşı yapılan insanlık dışı uygulamalar Türkler arasındaki etnik kimlik bilincini daha da güçlendirmiştir (Mahon'dan akt. Özlem, 2013).

Jivkov, Kenan Evren'in gönderdiği mektubun devamında şunları ifade etmiştir:

*Daha sonraki süreçte Bulgaristan'da Türk yoktur anlayışını benimsemiştir.

Şimdi göç meselesine gelmek istiyorum. Ben başkan olmadan önce işbaşındaki Bulgar yönetimi Türkiye'ye göçe karşı idi. İşbaşına geldikten 2-3 sene sonra bir değerlendirme yaptım ve bu tutumun doğru olmadığını gördüm. Bizzat biz size teklif ettik ve dedik ki, Bulgar Türkleri içerisinde Türkiye'ye göç etmek isteyenler varsa biz buna müsaade ederiz. Sonunda ettik de. Süleyman Demirel ve Bülent Ecevit ile görüşmelerimizde her zaman kendilerine şunu söyledim: Diğerleri de göç etmek istiyorlarsa onu da sağlarız. Her iki lideriniz de bunu arzu etmediler. Aynı konuyu Sayın Evren ile de görüşüm ve kendileri de buna benzer bir karşılık verdiler. Nitekim göçün bittiğine dair bir hüküm Sayın Evren ile yaptığımız görüşme sonunda yayınlanan ortak bildiride yer almaktadır. Biz sizin bu tutumunuzu anlıyoruz ve kabul de ettik. (Lütem, 2000, 179)

Jivkov bu son sözleriyle göç konusunu ele almaktadır. Bu konuyu dile getirirken bulduğu çözüm yolunun, Bulgaristan Türklerinin Türkiye'ye göç etmesi olduğunu ifade etmektedir. Yalnız bu noktada Jivkov'un ifade ettiği, "biz Türklerin göç etmesine izin verdik siz almadınız" şeklindeki yaklaşımı tarihi gerçeklerle örtüşmeyen bir tezatlık içermektedir. Jivkov'un isimlerini verdiği Türk Devlet adamlarının dönemleri incelendiğinde gerçekler daha net bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Süleyman Demirel (1965-1971) dönemine bakıldığında, bu dönemde 1968 tarihli "Yakın Akraba Göçü" diye bilinen göç olayının meydana geldiği görülmektedir. 1968 göçü, 1950-1951 göçünün bir neticesiydi. 1968 yılına kadar geçen 17 senelik süreçte Türkler birçok kez göç için başvurular ancak bu talep Bulgar makamlarınca kabul edilmedi. Hatta "göç" kelimesi adeta yasaklandı. Göçmenlikten söz etmek isteyen Türklere vatan haini gözüyle bakılmaya başlandı. Jivkov rejimine göre, Bulgaristan Türklerinin vatani sosyalist Bulgaristan idi. Göç konusunu kapitalist ajanlar körüklüyordu (Şimşir, 2009: 338-339). Bu söylemlerden Jivkov'un Türklerin göç etmesini istemediği sonucu çıkmaktadır.

1962 yılında Todor Jivkov bir Türk köyünde: "Bulgaristan Cumhuriyeti artık çok milletli bir devlet değildir" demiştir (Atay'dan akt. Şimşir, 2009). Bu ifadesiyle Jivkov, Bulgar ulusu inşasının bittiğini ifade ederek, Türklere artık başka bir seçeneklerinin olmadığını, Bulgar ulusunun bir parçası olduklarını, bunu böylece kabul etmeleri gerektiğini ifade etmiş ve artık Türkiye'den ümidinizi kesin anlamına gelen bir ifade kullanmıştır. Ayrıca yukarıda da bahsedildiği üzere 1963 yılında Türk makamlarına ulaşan binlerce göç dilekçesinin ardından Jivkov'un yaptığı "Türkiye'ye göç için kesinlikle izin verilmeyecektir" açıklaması göstermektedir ki aslında Jivkov, Türk göçünü istememektedir.

Bulgaristan'ın göçü istememesinin çeşitli sebepleri vardı. Bu sebepler arasında iş gücü kaybı, ekonomik zarar, özellikle tarım sektörünün zarar görmesi gelmekteydi. Toplu göçün Bulgaristan ekonomisini sarsacağıyla alakalı dış dünyadan da çeşitli görüşler ileri sürüldü. 27 Şubat 1985 tarihinde Tercüman gazetesinde çıkan bir haberde ABD Başkanı'nın eski güvenlik danışmanı Paul Henze, "geniş kapsamlı bir göçün Bulgar ekonomisini sarsacağını" söyledi (Tercüman, 27.02.1985). Durum böyle olduğu halde Bulgar propagandası üste çıkıyordu. Türklere, "Türkiye sizi istemiyor", "Türkiye sizi sattı, Ankara Hükümeti sizi sattı", "Bulgaristan gönderiyor, Türkiye almıyor" deniyordu (Şimşir, 2009: 347).

Görülüyor ki Jivkov, Türk yetkililerle başka konuşurken içeride başka konuşmaktadır. Bu da Jivkov'un iç ve dış politikada pragmatist kişiliğinden ileri gelmektedir. Ayrıca yapılan propagandalarla Bulgaristan Türklerinin göç ümitlerini kırarak, Türkiye'ye olan güven duygularını zedeleyerek asimilasyon politikalarının daha hızlı netice vermesini istemektedir.

2 Haziran 1987 tarihinde Jivkov, Federal Almanya'yı ziyaretinden bir gün önce Die Welt gazetesine bir mülakat verdi. Gazetenin "Uzun süredir Batıda Türk azınlığın Bulgarlaştırılmasından söz ediliyor. Bu konudaki gerçek nedir?" sorusuna şu yanıtı verdi:

Son zamanlarda bu konu Türkiye'de ve Batıda fazlasıyla istismar edilmektedir. İki komşu arasında gerginlik yaratmaya ilgi duyan çevreler olduğu açıktır. Bulgar-Türk ilişkilerinin karmaşık bir geçmişi vardır. Son on yıllardaki başarılarına sevindiğimiz Bulgaristan-Türkiye iyi komşuluk ilişkilerinin tesisi ve trajik mirasın silinmesi, büyük çabalar, iyi niyet ve gerçekçilik gerektirmiştir. Şimdi mevcut olmayan sorunları yaratmak ve saçma talepler ileri sürmek tarihi gerçeklerle yüz yüze gelmekten kaçınmak demektir.

Her halkın kendi kaderini tayin etmek gibi bir hakkı vardır ve hiçbir egemen devlet buna dışarıdan müdahale edilmesine izin veremez. Müslüman bir insanın mutlaka Türk olması gerektiğini düşünmek tuhaftır. Halkımız Bulgar Müslümanlarının soyundan gelenleri Türk azınlığı gibi takdim etme teşebbüslerini reddetmektedir. Bu tür iddiaların ülkelerimiz arasındaki ilişkilerin ne günümüzdeki ne de gelecekteki gelişmesine faydası vardır. (Lütem, 2005: 76)

Jivkov'un sözlerine "İki komşu arasında gerginlik yaratmaya ilgi duyan çevreler" şeklinde başlaması ilginçtir. Çünkü bu çevrelerin özellikle ABD olduğu açıktır. Mülakatın verildiği 1987 yılı, Soğuk Savaş'ın sona ermek üzere olduğu, Gorbaçov'un Glasnost ve Perestroyka politikalarını uygulayarak Doğu Blok'u

Ülkelerini dış politika uygulamalarında serbest bıraktığı bir döneme denk gelmektedir. Yoksa Jivkov'un böyle bir açıklama yapması beklenilmez. Ayrıca bu ifadesiyle Jivkov Bulgaristan'ın tip kimlik olarak Doğu Blok'u bir lke, Türkiye'nin Batı Blok'u bir ülke olması sebebiyle böyle bir sorunun özellikle istismar edildiğini ve bir Blok çatışması çıkarılmak istendiğini ifade etmeye çalışmaktadır. Bu dış politika söylemiyle Doğu Blok'u ülkelerini yanına çekmek istemektedir.

Jivkov'un bu mülakatta değindiği diğer bir nokta ise "tirajik mirasın silinmesidir" söylemidir. Bu söylemle Jivkov, Osmanlı döneminde zorla Türkleştirilen Bulgarların "Yeniden Soya Dönüş" politikalarıyla asıl kimliklerine geri döndüklerini kastetmektedir. Arkasından gelen "mevcut olmayan sorunlar" ifadesiyle de Bulgarlaştırma sürecinin bittiği, bundan geri dönüş olmayacağı, kısaca artık ortada mevcut sorun bulunmadığıdır (Lütem, 2005: 77).

Jivkov mülakatın bir yerinde "her halkın kendi kaderini tayin etmek gibi bir hakkı vardır" demektedir. Bu ifadeyi ne maksatla söylediği anlaşılmamaktadır. Uluslararası hukukta "self-determination" şeklinde geçen bu deyim her halkın kendi bağımsızlığına kendisinin karar vermesi demektir. Eğer Bulgaristan Türkleri kendilerine böyle bir fırsat verilseydi elbette bunu kullanmak isterdi. Ancak Jivkov bu söylemiyle kendi kendini tekzip etmektedir.

Sonuç olarak Türkler Jivkov döneminde çok büyük sıkıntılar yaşadılar. Jivkov'un tek uluslu bir Bulgaristan meydana getirme düşüncesinin etkisiyle asimilasyon politikalarına maruz bırakıldılar. Türk okullarının kapatılması, Türkçenin kademeli olarak müfredattan çıkarılması, ateist, sosyalist felsefenin öğretilmeye çalışılması, isim değiştirme, Türkçe konuşma yasağı, müzik yasağı, kılık-kıyafet yasağı, sünnet yasağı gibi yasaklarla kimliklerini kaybetme noktasına gelen Türkler çareyi g etmekte buldular. Gerçi Jivkov'un, Bulgaristan Türklerinin göç etmesine karşı olduğu bilinmektedir. Türklerin göç etme isteğini kırmak için çeşitli yollar denemiştir ancak sonuçta 89 G olarak bilinen büyük g olayı yaşanmış ve yaklaşık 350.000 Türk Türkiye'ye göç etmiştir.

4.2. Türkiye'nin Bulgaristan Türkleri Politikası Kapsamında Turgut Özal'ın Kimlik ve Dış Politika Söylemi

Turgut Özal, Bulgaristan Türklerinin yaşadığı asimilasyon sürecine en başından itibaren aktif bir şekilde müdahil oldu. Bu problemle ilgili görüşlerini ifade ederken dış politikanın gerektirdiği hassasiyeti olayların başlangıcında korurken, ilerleyen zamanlarda Bulgaristan'ın tutumunda bir değişiklik olmaması üzerine söylemlerinin dozunu giderek artıran Özal, tip ve kişisel kimliği bağlamında hareket ederek dış politikada hem Türkiye'yi hem de Bulgaristan'ı bağlayıcı açıklamalarda bulunmuştur. Bu noktada Özal'ın Bulgaristan Dışişleri Bakanı ile yaptığı görüşme meseleye ışık tutar mahiyettedir.

Bulgaristan Dışişleri Bakanı Petar Mladenov 12-13 Temmuz 1984 yılında Türkiye'yi ziyaret etti. Özal'la yaptığı ikili görüşmede aralarında soydaşlarımızla ilgili bir konuşma geçti. Bu konuşma aynen şu şekildeydi:

Turgut Özal: Bulgaristan ile çok eski tarihi ilişkilerimiz var. Türkiye'de Bulgaristan'dan gelen çok göçmen mevcuttur. Halen Bursa'da, Trakya'da, İstanbul'da ve Batı Anadolu'da milyonlarca insan Rumeli'den gelenlerin çocukları veya torunlarıdır. Bu ilişkilerimize başka bir veçhe vermektedir. Aileler arasında ilişkiler devam ediyor. Bazı ufak tefek bize intikal eden problemler var. Bir, iki olsa söylemem. Ancak çok şikâyet almaya başladık. Ülkeler arasında sıkıntı olmaması için söylüyorum. Bir de Türkiye'de evlenmek isteyen Leyla Mahmutova var. Bu işi hallederseniz sevap işlemiş olursunuz.

Mladenov: Mahmutova meselesi halledilmiştir. Sevgililer birbirine kavuşacaklardır. Bulgaristan'daki Türk asıllı kişilerin durumlarını devlet başkanlarımız da görüşmüştür. Bulgaristan'da hiçbir zorlama vakası olmamıştır. Türkiye ile dostluk politikası yürütüyoruz. (Lütem, 2000: 166)

Turgut Özal'la Mladenov arasında geçen bu konuşmada Özal iki ülke arasındaki ilişkilerin çok köklü olduğunu, yıllar içinde Türkiye'ye göç edenlerle kimliklerini ve kültürlerini kaybetmeden Bulgaristan'da kalanların akrabalık ilişkilerinin devam ettiğini, dolayısıyla soydaşlarımızın meselesinin Türkiye'yi bizzat ilgilendirdiğini ve bu meselenin bu yönüyle hassasiyet kazandığını Mladenov'a veciz bir şekilde ifade etmiştir. Ayrıca Özal, diplomatik nezaket çerçevesi içinde Bulgaristan'la ilgili isim değiştirme şikâyetlerinin arttığını belirterek konudan haberdar olduklarını Mladenov'a hissettirmiş ve uyarmıştır. Bu arada görüşmede Leyla Mahmutova meselesi de gündeme gelmiş ve Özal, Mladenov'dan bu konunun

çözülmesini istemiştir. Leyla, Bulgaristan'da yaşayan bir Türk kızıdır ve Bursa'da yaşayan bir göçmen genciyle evlenmek istemiştir. Ancak Bulgaristan, Leyla'nın Türkiye'ye gitmesine engel olmuş, Leyla'nın ismini değiştirmesi şartıyla Türkiye'ye gidebileceğini söylemiştir. Bu konuyla Özal bizzat ilgilenmiş ve meseleyi çözmüştür (Lütem, 2000: 166). Özal'ın Mladenov'la görüşmesinde Leyla Mahmutova meselesinin gündeme gelmesi ve Turgut Özal'ın bu problemle bizzat ilgilenmesi üzerinde durulması gereken bir durumdur. Çünkü mesele tekil bir konu gibi görünse de Naim Süleymanoğlu örneğinde görüldüğü gibi psikolojik etkisi yüksek bir atraksiyondur. Özal'ın problemle yakından ilgilenmesi ve meseleyi Türkiye lehine çözmesi Bulgaristan Türklerine moral olmuş ve Türkiye'nin kurumsal ve rol kimliğine katkı sağlamıştır.

Özal'ın Mladenov'la görüşmesinden sonra Bulgaristan'da yaşayan Türkler tarafından gelen şikâyetlerin sayısında önemli ölçüde azalma görülmüştür. Ancak yaklaşık 5 ay sonra Bulgaristan'da asimilasyon politikaları tekrar hız kazanmıştır. 12-16 Ocak tarihleri arasında yaşanan olaylar Türk gazetelerinde geniş yankı bulmuştur. Bu tarihler arasında Türk gazetelerinde çıkan bazı haberler şu şekildedir:

- Bulgaristan'da Türkleri Bulgarlaştırma hareketi şiddetlendi. (Hürriyet, 12 Ocak 1985)
- Bulgaristan'da Türklerin isimleri değiştiriliyor. (Milliyet, 14 Ocak 1985)
- Bulgaristan'da 40 Türk öldü. (Güneş, 14 Ocak 1985)
- Bulgaristan'daki soydaşlarımız için üst düzeyde girişim: Evren Jivkov'dan "çözüm" istedi. (Cumhuriyet, 16 Ocak 1985)
- 2 milyon Türk silah zoruyla Bulgarlaştırılıyor. Öldürülen Türklerin sayısı 880'e yükseldi. (Tercüman, 15 Ocak 1985)

O tarihlerde yabancı basında da Bulgaristan'da yaşanan olaylarla ilgili haberler yapılmaya başladı. 17 Ocak 1985'te gerek Reuters, gerek Associated Press, Sofya'da diplomatik kaynaklara göre, zorla isim değiştirmeler sırasında ölenlerin sayısının 40'a ulaştığını yazdı (Lütem, 2000: 174-176).

Bu haberler üzerine Başbakan Özal 23 Ocak 1985 günü partisinin grup toplantısından çıkarken gazetecilerin sorularına cevaben, “Konu üzerinde çok dikkatli olmalıyız. Durumu bilmiyorum. Dikkatli olmamız lazım. Önce herhangi bir şeyin olup olmadığını, durumun abartılıp abartılmadığını araştırıyoruz. Şimdilik bunu söyleyebilirim” diyordu (Milliyet, 1985). Görüldüğü üzere Özal meseleye yine soğukkanlılıkla yaklaşmaktadır. Bunun sebebi olarak şunları ifade edebiliriz: Birinci olarak Özal meselenin tam olarak vuzuha kavuşmadan söylenebilecek yanlış bir ifadenin daha kötü neticeler doğuracağını, ikinci olarak gazetecilerin söyleyeceği en ufak bir imayı dahi farklı yönler çekebileceğini, üçüncü olarak Bulgaristan’da yaşayan Türkleri düşünerek, meseleyi hamasetle değil diyalogla çözmeyi düşünüyor olabilir.

Başbakan Turgut Özal, Gökova termik santrali ile ilgili incelemelerde bulunmak üzere Marmaris’e giderken konuyla ilgili olarak bir gazetecinin sorduğu soruya “Biz meseleyi daha ziyade diyalogla, münasebetlerimizi bozmadan çözmeye çalıştık. Cumhurbaşkanının fikri de odur. Hadise birden alevlenmiştir. Dikkatli olmak mecburiyetindeyiz.” sözleriyle cevap vermiştir. Özal, terör ve Ağca olaylarıyla imajı bozulan Bulgaristan’ın böyle bir olay ile tekrar imajlarını bozmalarının mantıklı olamayacağını savunmuştur. Özal, haberlerin doğruluğunun Bulgaristan’daki Türk görevlilerince bizzat tespit edilmediğini beyan ederek; Yunanistan’la devam eden sorunlara bir yenisinin eklenmek istenebileceği ihtimali üzerinde şüpheleri olduğunu söylemiştir (Tercüman, 1985). Özal’ın dikkatli olunması ve başka güçlerin hadiseleri itebileceğine dair şüphesi Türk basınının bazı kalemlerince de paylaşılmıştır (Lütem, 2000: 189-190).

Profesör Fahir Armaoğlu, “Türk hükümetinin soğukkanlı tutumu ise takdire şayandır. Türk hükümeti gerekli ve yeterli bilgileri almadan herhangi bir tepki yoluna girmemiştir. Bu arada Avrupa basınında çıkan haber ve yazıların “kışkırtıcı” amaçlarını gözden uzak tutmamak gerekir. Çünkü Türkiye’nin “Doğu’ya açılma” politikasının Batı Avrupa’nın birçok başkentini rahatsız ettiği unutulmamalıdır” diye yazmıştır (Tercüman, 10.02.1985).

Özal'ın bu soğukkanlı açıklamaları ve dönemin önde gelen bazı gazetecilerin Özal'ın bu açıklamalarını desteklemesi elbette tesadüf değildi. Güneyinde İran-Irak savaşı; Suriye ve ayrılıkçı güçlerin faaliyetleri... Ermeni terörü... Kıbrıs... Sürekli silahlanarak Ege'de gerginliği tehlikeli biçimde tırmandıran Papandreu... Sovyetlerden doğal gaz almaya ve dış ticaret hacmini artırmaya yönelik, Sovyetlerden ve Bulgaristan'dan elektrik alan bir Türkiye, böyle bir konjonktürde bu sorunu kamuoyunda alevlendirerek çözüm aramaya ne diye kalkışındı (Cumhuriyet, 1985). İşte Özal bunu yapıyordu. Ancak Özal'ın bu politikası Bulgaristan'daki Türklerin dertlerinin ihmal edileceği anlamına gelmemektedir. Nitekim Özal uyguladığı resmi ya da gayri resmi politikalarla Bulgaristan Türklerine sahip çıkmıştır.

Hadiselerin yavaş yavaş ortaya çıkmasına paralel olarak Özal'ın söylem dozu da artmaya başlamıştır. 14 Şubat 1985'te yapılan Bakanlar Kurulu'nun çıkışında Özal gazetecilere şöyle demiştir. "Hükümet olmanın sorumluluğunu müdrik olarak fevri hareketler yerine akılcı hareketlerle meseleyi çözmenin hem Türkiye hem de orada yaşayan soydaşlarımız için daha doğru olduğu kanaatindeyiz. Ümit ediyorum ki Türkiye hadiseleri çözmek için her türlü yaklaşımı yapacaktır. Yaklaşımdan kastım her türlü tedbiri almaktan kaçınmayacağımızdır" (Lütem, 2000: 221).

Bu tedbirlerin başında göç antlaşması vardır. Özal çeşitli açıklamalarında Türkiye'nin soydaşlarının gerekirse hepsini alabileceğini ifade etmiştir. Ayrıca "Bizim insanımız güçlüdür. Bizim memleketimiz insanları bu gibi konular karşısında, imkânlar ne ise, her türlü yardımı yaparlar. Biz bundan korkmayız. İsterlerse beş yüz bin değil daha fazla insan göndersinler, buyursunlar, kucağımızı açarız" demektedir (Cumhuriyet, 1985). Görüldüğü üzere Turgut Özal Türkiye'nin sahip olduğu milli ve manevi değerleri çok iyi bilmekte ve söylemini bu çerçevede seslendirmektedir. Özal'ın bu konudaki söylemi babacan ve şefkatli olarak da nitelenebilir. Aynı zamanda kullandığı üslubu, Türk Devleti'nin himayesini hissettirmesi ve güven vermesi bakımından da önemlidir.

Özal, 1985 yılının Mart ayı sonunda Amerika'ya gitti. Bu gezisinde de sık sık Bulgaristan meselesini gündeme getirdi. New York'ta Türk topluluğu temsilcileriyle

bir araya geldi. Bu birliktelikte Özal şunları söyledi. “Bulgarlar göz göre göre Türk soydaşlarımızın isimlerini değiştiriyorlar. Eğer bu zulmü durdurmazlarsa dünyanın her yerinde nümayiş ve yürüyüşler yaparız. Bugüne kadar çok şey yaptık. Bundan sonra da çok şey yaparız. Burada Birleşmiş Milletler (BM)var. İşte gidin siz de BM binasının önünde gösteri yapın” (Lütem, 2000: 262). Özal’ın özellikle bir yurt dışı gezisinde yapmış olduğu bu konuşma çok önemlidir. Birinci olarak bu konuşmanın muhatapları Amerika’da yaşayan Türklere, Özal Amerika’da yaşayan Türklere Bulgaristan’daki soydaşlarınıza sahip çıkın diyerek onlara hem bir nevi ortak kimlik, kültür bilinci aşılama hem de yarın sizin başınıza da bir şey gelse size de sahip çıkarız söylemini ifade etmektedir. İkinci olarak da Özal nerede Türk yaşıyorsa bulunduğu ülkenin şartlarına göre seslerini duyurarak uluslararası arenada bir kamuoyu oluşturmayı ve bu şekilde Bulgaristan probleminin çözümünü beklemektedir.

1986 yılına gelindiğinde Türk hükümeti soydaşlarımıza sahip çıkmak için kararlı olduğunu bir kez daha göstermiştir. Ankara Üniversitesi tarafından yapılan “Bulgaristan’da Türkler” konulu seminerden sonra açılan “Bulgaristan’da Türk Varlığı ve Türk Kültürü” sergisinin açılışında Özal “Bulgarların boğazlarını sıkımsa devam edeceğiz.” sözüyle tepkisini dile getirmiştir (Tercüman, 1986). Bu sözleriyle Özal Bulgaristan’da yaşanan asimilasyon politikalarını takip ettiklerini, gerekli çalışmaları planlayıp yaptıklarını ve işin takibini asla bırakmayacaklarını ifade etmiştir.

Özal bu konuyla ilgili son söylemini 17 Ağustos 1987 yılı Bursa mitinginde ifade etmiştir. Özal’ın konuşmasının ilgili bölümü şöyledir:

Maalesef Bulgaristan oradaki soydaşlarımızın isimlerini değiştirme hikâyesine girdi. Arkasından Sayın Cumhurbaşkanımız özel bir temsilci yolladı. ‘Nedir bu olanlar’ dedik. Bunun üzerine adam şöyle bir şey söyledi. Dedi ki ‘Zaten siz bunları istemiyorsunuz ki’. Ben bunun üzerine hemen haber yolladım. ‘İki milyon ise iki milyonu da alırız. Veriyor musunuz?’ dedim. Aynen böyledir. Bunların vermeye niyeti yok. Açık söyleyeyim, anlaşıldı ki bunlar oradaki Türklerin sayısının artmasından ürküyorlar ve bütün etütler de bunu gösteriyor; ama şunu söyleyeyim ki peşlerini bırakmayacağız. Bu mümkün değil. Onları devamlı sıkıştırarak, bu meseleyi eninde sonunda bir hâl yoluna sokacağız. Kıbrıs’la yaptığımız gibi. Merak etmeyiniz. Bakınız eski Kıbrıs’ın ateşi kaldı mı? Hatta Yunanlıların da fazla ateşi kalmadı. Ege meselesinde bir şey demiyorlar, artık. Şimdilik karşılıklı mesajla idare ediyoruz. Bütün mesele nedir? Ben ta başından beri söyledim. Türkiye’nin güçlü

olmasıdır. Türkiye bugün 52 milyon. Güçlü bir ülke ama iktisaden güçlü olması lazım; ama Silahlı Kuvvetlerin de güçlü olması lazım, değil mi? (Lütem, 2005: 141)

Özal'ın bu ifadeleriyle söylem dozunun doruk noktaya ulaştığı görülmektedir. Rol kimlik açısından böyle bir ton yakalamış olan Özal, meselenin çözümsüzlük noktasına geldiğini, isim değiştirme faaliyetlerinin bitmediğini ve bir şey yapılmazsa Bulgaristan Türklerinin kimliklerini kaybedeceklerini ifade etmektedir. Ayrıca Jivkov'un, olayların başladığı 1985 yılı başındaki görüşmede ifade ettiği “biz gönderiyoruz ama siz almıyorsunuz” şeklindeki konuşmasının gerçeği yansıtmadığını iyi bilen Özal, bu blöfe rol kimlik çerçevesinde, “o zaman iki milyon gönderin hepsini alınız” diyerek adeta meydan okumaktadır.

Özal'ın bu açıklamasında “bu meseleyi eninde sonunda bir hâl yoluna sokacağız. Kıbrıs'la yaptığımız gibi” demesi Bulgaristan tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Bulgaristan Dışişleri Balkan Dairesi Başkanı Şopov, 21 Eylül 1987 tarihinde yapmış olduğu basın toplantısında sert bir üslupla konuşmuş, Bulgaristan'ın izlediği politikardan vazgeçmeyeceğini ifade etmiştir. Yine Bulgaristan'da Türk olmadığı şeklindeki klasik Bulgar rol kimliği söylemini tekrar etmiştir. Ayrıca Özal'ın konuşmasında “Kıbrıs gibi hallederiz” demesini Şopov apaçık bir tehdit olarak algılamış ve Bulgaristan'ın içişlerine müdahale şeklinde yorumlamıştır (Lütem, 2005: 145). Özal'ın sözlerine Şopov'un böyle bir tepki vermesi Özal'ın amacına ulaştığının bir göstergesidir.

Sonuç olarak Turgut Özal bu problemin çözümünde baştan sona doğru dozajını artıran bir söylem içinde bulunmuştur. Hatta ilk başlarda meseleye pragmatist yaklaşmıştır. Çünkü Bulgaristan'ın asimilasyon politikalarını uyguladığı dönem 1984 yılının sonu ile 1985 yılının başını kapsayan dönem olmuştur. Bu dönemin Türkiye'sine bakıldığında Özal iktidarı daha yeni iş başına gelmiş, ülke idaresinde ve dış politikada farklı bir yönetim tarzı ortaya koymuştur. Yapılan ekonomik ve liberal kanunlarla Türkiye ekonomisi büyümeye başlamıştır. Dış politikada içine kapalı bir modelden bütün komşularıyla ilişkiler kuran ekonomi ağırlıklı dış politika modeline geçilmiştir. Böyle bir ortamda iş başında olan Özal başlangıçta meseleye ihtiyatlı yaklaşmış ancak isim değiştirme faaliyetlerinin nihai

bir Bulgarlaştırma operasyonu olduğuna inandıktan sonra da söylem dozunu giderek artırmıştır. Bu noktada Özal, Bulgaristan'a yapılan bütün tekliflerin reddedilmesi karşısında "bugün gönlümüzün arzu ettiği tedbirleri alamıyoruz ama 15 yıl sonra 70 milyonluk Türkiye var, bugün olmazsa 10 yıl sonra yaparız, ama bütün bunları unutmayız" demiştir (Cumhuriyet, 1985).

Problemin çözümsüzlük ekseninde yol almasının temel sebebi de probleme iki ülkenin yaklaşımındaki farklılıklar sebep olmuştur. Tip kimlik, kişisel kimlik ve rol kimlik bağlamında Bulgaristan ve Türkiye'nin meseleye yaklaşım farklılığı problemin özünü teşkil etmiştir. Jivkov "Bulgaristan'da Türk yoktur ve işçilerimize müdahale ediliyor" söyleminin arkasında politika üretirken; Özal ise "Bulgaristan'da Türk vardır ve Türkler insan hakları ihlallerine ve asimilasyon politikalarına maruz bırakılmışlardır" söylemini ifade etmiştir.

SONUÇ

Bu çalışmada, Konstrüktivist (İnşacı yaklaşım) bir bakış açısıyla “Turgut Özal Döneminde Bulgaristan Türkleri Politikası” değerlendirilmiştir. Özellikle asimilasyon süreci ve göç olayı ile ilgili 1984–1989 yılları arasındaki dönem ayrıntılı bir şekilde incelenmeye çalışılmıştır. 1300’lü yılların sonunda Anadolu’dan Balkanlar’a göç eden Türklerinin Bulgaristan’daki varlığı, tarihi metodolojiyle verilmeye çalışılmış ve bu bağlamda Turgut Özal dönemi, kimlik, kültür ve dış politika ekseninde incelenerek, İnşacı yaklaşımın temel yaklaşımları ortaya konulmuştur.

İnşacı yaklaşım, Soğuk Savaş’ın bittiği bir dönemde, yeni dünya düzenini açıklama arayışın bir neticesi olarak ortaya çıkmıştır. 2. Dünya Savaşı’nın sona ermesinden Soğuk Savaş’ın bitimine kadar geçen yaklaşık 45 yıllık bir zaman diliminde dünya özellikle ABD ve SSCB eksenli iki kutuplu bir yapıda yer almış ve sözü edilen iki devletin ulusal, bölgesel ve uluslararası ölçekte mücadelesine sahne olmuştur. Bunun yanında yine bu dönemde dünya iki uluslararası ilişkiler teorisinin çarpışmasına da şahit olmuştur. Realizm ve İdealizm ekseninde yaşanan teorik savaş Realizmin galibiyetiyle neticelenmiş ve Soğuk Savaş’ın bitimine kadar dünyada Realizm dalgası esmiştir. Realizmin dünya siyasasında sadece maddi yapılara atıfta bulunması, askeri gücün temel unsur olduğuna vurgu yapması zamanla uluslararası ilişkilerde farklı bir yönelimi beraberinde getirmiş ve sadece maddi yapılardan ziyade uluslararası ilişkileri sosyal ilişkiler düzeyinde (kimlik, kültür, norm gibi) açıklamaya çalışan yeni bir anlayış gelişmeye başlamıştır. İşte bu anlayış neticesinde, özellikle 1990’lardan itibaren dünyada kendisini Konstrüktivizm adıyla tanıtan yeni bir yaklaşım ortaya çıkmıştır. Konstrüktivizm, uluslararası ilişkilerde sadece maddi yapıların değil aynı zamanda ilişkide bulunan devletlerin tarihi gelişimini, devleti oluşturan etnik unsurları, kimlik yapısını, kültürel zenginliğini ve kodlarını da hesaba katarak bir yaklaşım sergilenmesi gerektiğini ifade etmektedir. Bu çalışmada Turgut Özal’ın, Bulgaristan’da asimilasyona maruz kalan Türklere yönelik politikaları Konstrüktivizm bağlamında açıklanmaya çalışılmıştır.

Bulgaristan'da özellikle 1984-1989 yılları arasında Todor Jivkov hükümeti döneminde, Bulgar ulusu inşasının bir enstrümanı olarak planlanan asimilasyon politikaları uygulama sahasına konulmuştur. Asimilasyon politikalarının temel sebebi olarak özellikle artan Türk nüfusu gösterilebilir. Jivkov düzenli bir şekilde nüfus sayımı yaptırarak durumu incelemeye almış ve neticede Türklerin nüfusunun sürekli bir biçimde arttığını görmüştür. Artan Türk nüfusunun zamanla Bulgaristan için ikinci bir Kıbrıs olacağını öngören Jivkov (Demirtaş, 2001), politikalarını bu anlayış çerçevesinde belirlemiştir. Bu bağlamda artan Türk nüfusunun ancak Türkiye'ye göç ettirilerek azaltılabileceğini düşünen Jivkov, asimilasyon politikalarına 1984 yılının sonlarına doğru başlamıştır. Hızlı bir şekilde uygulama sahasına konulan asimilasyon politikaları 1985 yılının ortalarına gelindiğinde doruk noktasına ulaşmıştır.

Artan Türk nüfusunu tehlike olarak görüp, Türklerin ancak Türkiye'ye göç etmesiyle bu “sorunun” üstesinden gelebileceğini düşünen Jivkov'un, bu noktada söylemleriyle uygulamalarının birbiriyle örtüşmediği görülmektedir. Bir taraftan göçü tek çare olarak gören Jivkov, diğer taraftan da Türkiye'nin göç antlaşması imzalama teklifine sürekli karşı çıkmıştır. Bu durum karşısında Özal, Jivkov rejimine yönelik söylem dozunu zaman içerisinde artırmış, sert eleştirilerde bulunmuş ve sorunun çözümü için Bulgaristan'ı sürekli sıkıştırmıştır (Tercüman, 1986: 3).

Asimilasyon politikalarının uygulanmaya başlamasıyla beraber, özellikle 1985-1989 yılları arasında yaşanan olaylara bütüncül bir nazarla bakıldığında dönemin Başbakanı Turgut Özal'ın yaşanan sürece adeta damgasını vurduğunu görmekteyiz. Özal döneminin karakteristik bir özelliği olan aktif dış politika anlayışının ve dış politikada pragmatik yaklaşımın, Bulgaristan Türkleri politikasında da kendini gösterdiğini görüyoruz. Daha olayların yeni yeni duyulduğu 1984 yılının ortaları ile 1985 yılının başlarında Özal'ın söylemleri pragmatik yaklaşımın örnekleridir. Özal Bulgaristan'dan gelen haberlere ilk önce ihtiyatlı yaklaşmış ve ortamı gerecek, diyalog ve masa başı seçeneklerini askıya alabilecek açıklamalardan özenle kaçınmıştır. Özal'ın 23 Ocak 1985 tarihinde yaptığı “Konu üzerinde çok dikkatli olmalıyız. Durumu bilmiyorum. Dikkatli olmamız lazım. Önce herhangi bir

şeyin olup olmadığını, durumun abartılıp abartılmadığını araştırıyoruz. Şimdilik bunu söyleyebilirim” açıklaması bu yaklaşımın tipik bir örneğidir. Ancak bu yaklaşım yanlış anlaşılmalıdır. Özal’ın konuyu bu şekilde yumuşak bir bakış açısıyla ele alması onun Bulgaristan’da yaşanan olayları görmezden geldiği anlamına gelmemektedir. Aksine çok yönlü olan bir meselede konuyu iyice araştırmadan, delilleriyle ortaya koymadan atılacak yanlış bir adım telafisi mümkün olmayacak çok vahim neticeler doğurabilir. İşte Özal’ın yapmak istediği de budur. Bununla beraber olayların seyri ilerledikçe Özal’ın söylemleri de gelişen hadiselerle göre değişmeye başlamıştır.

Bir diğer örnek ise şöyledir. 14 Şubat 1985’te yapılan Bakanlar Kurulu’nun çıkışında Özal gazetecilere “Hükümet olmanın sorumluluğunu müdrük olarak fevri hareketler yerine akılcı hareketlerle meseleyi çözenin hem Türkiye hem de orada yaşayan soydaşlarımız için daha doğru olduğu kanaatindeyiz. Ümit ediyorum ki Türkiye hadiseleri çözmek için her türlü yaklaşımı yapacaktır. Yaklaşımdan kastım her türlü tedbiri almaktan kaçınmayacağımızdır” şeklinde bir açıklama yapmıştır. Bu açıklamasıyla Özal, söylemini biraz daha sertleştirmiş ve geliştirmiş, Bulgaristan’da yaşayan Türklerden soydaşlarımız olarak bahsederek kimlik kavramına vurgu yapmış ve her türlü tedbirin alınacağı üzerinde durarak sözlerine kuvvet kazandırmaya çalışmıştır. Bir diğer örnekte ise Turgut Özal şunları söylemektedir: “Bizim insanımız güçlüdür. Bizim memleketimiz insanları bu gibi konular karşısında, imkânlar ne ise, her türlü yardımı yaparlar. Biz bundan korkmayız. İsterlerse beş yüz bin değil daha fazla insan göndersinler, buyursunlar, kucağımızı açarız”. Bu açıklamasıyla da Özal, Türk insanının yardım severliği, civanmertliği üzerinde durmaktadır. Türk insanının kendisi ne kadar muhtaç olursa olsun darda kalan kardeşlerine kucağını açacağını çok iyi bilen Özal, Jivkov hükümetine adeta gözdağı vererek göçü bir koz olarak kullanmasına itibar etmemiştir.

Bulgaristan’da yaşanan asimilasyon politikalarına karşı Turgut Özal işi sadece düşünce ve fikir planında bırakmamış, aktif dış politika anlayışının gereğini de ortaya koymuştur. Almaya çalıştığı önlemlerle Bulgaristan Türklerinin kimliklerini, kültür ve değerlerini yitirmeden süreci en az kayıpla atlattıklarını

sağlamıştır. Bu minvalde alınan tedbirlere bakıldığında şunlar görülebilir: TRT'nin yayın alanını genişleterek Bulgaristan'ın tamamını içine alması, TRT tarafından “Belene Kampı”, “Yeniden Doğmak” gibi dizilerin çekilmesi, AGİT, AK, BM, Helsinki İzleme Komitesi, Uluslararası Af Örgütü ve özellikle İKÖ-İİT nezdinde yapılan diplomatik girişimler ve Bulgaristan Hükümetine karşı yapılan göç antlaşması teklifi.

Bulgaristan'a baştan itibaren yapılan göç antlaşması teklifi için son noktasında kabul edilerek 345.960 soydaşımız Türkiye'ye göç etmiştir. Yaklaşık dört sene boyunca gerek Bulgaristan gerekse uluslararası platformda yapılan girişimler neticesini vermiş, SSCB'nin de bu süreçte Doğu Blok'u ülkelerini yalnız bırakması ve kendi içişleriyle uğraşması sebebiyle, göç olayından hemen sonra Jivkov, yönetimi devretmiştir. 10 Kasım 1989 tarihinde işbaşına gelen Petar Mladenov, ilk iş olarak Bulgaristan'ın demokrasiye geçiş yapacağını ifade etmiş ve Müslüman azınlığının haklarına saygı gösterileceğini kamuoyuna duyurmuştur.

Turgut Özal, ifade edildiği gibi, Bulgaristan Türklerine yönelik aktif bir dış politika izlemiş ve gerekli tüm önlemleri almaya çalışmıştı. Ancak dış politika anlayışı ve söylemleri kendi dönemine kadar işbaşına gelen devlet adamlarından farklılık arz ediyordu. Bu özelliğiyle Özal, Türk kamuoyu tarafından eleştirilmekten kurtulamadı. Ayrıca Özal, dış politikada devletlerarası ilişkilere hep ekonomi öncelikli baktığı için İran, Irak, Yunanistan ve SSCB gibi Türkiye'nin siyasi açıdan fazla yakın olmadığı ve hatta siyasi-ideolojik problemleri olması nedeniyle soğuk bakıldığı komşularıyla ekonomik ilişki kurmaktan hiç çekinmedi. Özal, bu anlayışı sebebiyle de statüko yanlıları tarafından dış politikayı anlamadığı, tecrübesinin olmadığı, Türk dış politikasının geleneksel tercihleri konusunda hassas olmadığı gerekçesiyle eleştirildi (Ulman, 1988: 10).

Özal'a yöneltilen eleştirilerden birisi de Türkiye'ye uzun uğraşlar sonucu getirilen ve etki kapasitesi yüksek olan göçmenlerle basının karşısına geçerek adeta gövde gösterisi yapması olmuştur. Özellikle Naim Süleymanoğlu ile basının karşısına çıkması ve olayı bir galibiyet edasıyla ele alması sebebiyle kendisine muhalif kesimlerce eleştirilmekten kurtulamamıştır. Bu kesimler Özal'ı şov

yapmakla suçlamış ve Naim'in Türkiye'ye getirilişini kendi siyasi emellerine alet etmek şeklinde yorumlamışlardır. Ancak, milli ve manevi duyguları yoğun yaşayan bir karaktere sahip olan Özal'ın Naim olayını bir şov malzemesi olarak kullanması pek akla yakın gelmemektedir. Bu olay vesilesiyle Özal'ın, bir kez daha dünya kamuoyunda Türkiye'nin haklılığını duyurmak istediği ve Bulgaristan Türklerine kimlik bilinci çerçevesinde çekilen sıkıntıların üstesinden gelinebileceği mesajı verdiği söylenebilir.

89 Göçüyle Türkiye'ye gelen 345.960 göçmen için Türkiye elinden gelen tedbirleri almaya çalıştı ve bu süreci başından sonuna kadar takip etmesi için bizzat Özal tarafından Prof. Dr. Ercüment Konukman görevlendirildi. Konukman, göçmenlerin Türkiye'ye sorunsuz bir şekilde girişi, barınma, entegrasyon ve işsizlik sorunu gibi karşılaşılabilecek problemlerin çözümü adına çeşitli adımlar attı. Bu bağlamda karşılaşılan ilk problem göçmenlerin Türkiye'ye girişinde yaşandı. Bulgaristan'ın Türkleri göçe zorlamasının ardından göçmenler her gün Kapıkule sınır kapısına gelen "Utaç Treni" ile Türkiye sınırında yığılmaya başladılar. Sorunun kangren haline geldiğini gören Türkiye vize uygulamasını 2 Haziran 1989 tarihinde kaldırdı. Vize uygulamasının kaldırıldığı Haziran ayından tekrar vize uygulamasına geçildiği Ağustos ayına kadar 311.862 kişi Türkiye'ye giriş yaptı. Vize uygulamasının başladığı Ağustos ayından Mayıs 1990 tarihine kadar göç edenlerin sayısı 34.098 kişi oldu. Toplamda göç eden 345.960 kişi çok zor şartlar altında göç etmiş oldular. Bu kadar büyük bir göç hareketinin büyük bir kısmının üç ay gibi kısa bir sürede gerçekleşmesi karşısında Türkiye hazırlıksız yakalandı. İlk başlarda Türkiye'ye giriş yapan göçmenlerin kaç kişi geldikleri, nereye gittikleri gibi konularda problemler yaşandı. Bu plansız ve dağınık durum çeşitli kesimlerce eleştirildi ve bu durumun da etkisiyle bir değerlendirme toplantısında Özal'ın, "Türkiye'ye kaç göçmen giriş yaptı?", "Nereye yerleştirildiler?" tarzı soruları karşısında net cevap veremeyen Konukman'a Özal kızgınlığını ifade etti (Güzel, 2014) ve süreci daha yakından takip etmeye başladı. Bu aşamadan sonra göç olayı daha planlı ve kontrollü bir şekilde takip edildi.

Göçmenlerin Türkiye'ye girişi tamamlandıktan sonra karşılaşılan diğer bir probleme barınma problemi oldu. Bu problem için ilk olarak Edirne ve Kırklareli'nde çadırkentler kuruldu, arkasından da İstanbul, Tekirdağ, Kırklareli ve Bursa gibi şehirlerde yapılan kalıcı konutlarla barınma problemi çözülmeye çalışıldı ve kalıcı konutların tamamlanmasına kadar geçen sürede ise göçmenlere aylık 300.000 TL kira yardımı yapıldı. Ancak barınma problemi kısa vadede çözülemediği için, Hasan Celal Güzel'in ifadesiyle Ercüment Konukman eleştirilerden kendisini kurtaramadı. Süreci iyi yönetemediği yargısıyla eleştirildi.

Özal hükümeti tarafından Bulgaristan Türklerinin iş bulma sorunuyla ilgili istihdama yönelik adımlar da atıldı. Bu bağlamda, Üniversite mezunu olan göçmenlerin diploma denklikleri hızlı bir şekilde tamamlanarak devlet kadrolarında branşlarına göre vazifelendirilmeleri sağlandı. Bunun dışında göçmenlerin çoğu Bulgaristan'da teknik okullardan mezun oldukları için fabrikalarda iş buldu ve fabrikaların ara eleman açığını kapattı. Ancak göçmenlerin büyük bir kısmının akrabasının Bursa'da olmasından dolayı Bursa ilinde göçmen nüfusu daha fazla yoğunlaştı. Bu durumun etkisiyle Bursa'ya yerleşen göçmenler diğer illerde yaşayan göçmenlere göre daha fazla işsizlik sorunu yaşadılar. Dolayısıyla yaşanan bu durum Özal hükümetinin eleştirilmesine sebep olan faktörlerden bir diğeri oldu.

Büyük göçün ardından 133.272 kişi Bulgaristan'a geri döndü. Bu geriye dönüşün en önemli sebebi Bulgaristan'ın göçmenlere yönelik politikası oldu. Bu noktada Bulgaristan, Türklerin evini, tarlasını satmasına ve eşyasının çoğunu götürmesine izin vermedi. Ayrıca altı ay içinde geri dönmeyen Türklerin gayrimenkulleri üzerinde hiçbir hak iddia edemeyeceğini ve emeklilik hakkından mahrum kalacaklarını söyledi. Bu durum göçmenlerin Bulgaristan'a geri dönmesindeki en büyük sebebi teşkil etmektedir.

89 Göçünden hemen sonra, Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle beraber dünyada, özellikle Varşova Paktıyla SSCB'nin güdümüne giren Doğu Blok'u ülkelerinde demokrasi havası esmeye başlamıştır. Komünizmi birer birer terk eden bu ülkeler arasına Bulgaristan'da katılmış ve ülke komünizmi bırakarak demokrasiye kademeli bir geçiş yapmıştır. Sonuçta, Bulgaristan AB'ye katılarak Batı'nın bir parçası haline

gelmiştir. Bu süreçte Türkler demokrasinin nimetlerinden istifade etmişler, asimilasyon sürecinde yaşanan sıkıntılardan tamamen kurtulmuşlar, kendi partilerini kurabilmişler, parlamentoya milletvekili bile sokmuşlardır. Son olarak 2012 yılında Bulgaristan Meclisi, Jivkov döneminde devlet politikası haline getirilen asimilasyon sürecini kınayan yasa tasarısını meclisten geçirerek tarihi bir karara imza atmıştır.

1984-1989 yılları arasında yaşanan asimilasyon sürecinde Jivkov'un politikalarına karşılık Turgut Özal'ın geliştirdiği söylemler ve politikalar o dönemde belki de çok iyi anlaşılammıştır. Ancak zaman en büyük müfessir olma özelliğini ortaya koymuş ve 2012 yılında asimilasyon sürecinin Bulgaristan Meclisi tarafından kınanması Turgut Özal'ın politikalarında ne kadar haklı olduğunu ortaya koymuştur.

Sonuç olarak, Bulgaristan Türklerinin tarihte eşine çok az veya hiç rastlanmayan bir göç olayıyla karşılaştığı unutulmamalıdır. Bu kadar büyük çaplı bir göç hadisesinde çeşitli sıkıntıların yaşanması kaçınılmazdır. Bununla beraber Türkiye'nin Bulgaristan Türklerini kendi sorunlarıyla uğraşmasının da bir sonucu olarak arzu edilen ölçüde destekleyemediği de bir gerçektir. 89 Göçüne gelinceye kadar yaşanan süreçte Türkiye genellikle sıkıntılı dönemlerde Bulgaristan Türkleriyle ilgilenmiş, bunun dışındaki zaman dilimlerinde ise Türkleri kendi haline bırakmıştır. Hâlbuki Türklerin Bulgaristan'daki statüsü, toplumsal hayata katılımı, azınlık haklarının iyileştirilmesiyle ilgili çalışmalar daha önceden yapılabilseydi yaşanan sıkıntılar biraz daha minimize edilebilirdi.

Bunun yanında, Özal döneminin ilk yıllarına rastlayan asimilasyon politikaları dönemsel açıdan da ayrı bir talihsizlik olarak değerlendirilebilir. Çünkü bu dönemde Türkiye askeri darbe döneminin olumsuzluklarını üzerinden yeni yeni atmaya çalışan bir pozisyondaydı. Ayrıca Özal'ın ekonomi politikaları daha meyvesini vermediği için dış politikada arzu edilen hamleleri yapmak için zamana ihtiyaç vardı. Bu durumun etkisiyle 1984 sonunda hızlı bir şekilde başlayan asimilasyon politikalarına karşı Türkiye'nin tepkisi gecikti. Yaklaşık altı ay yoğun bir şekilde süren isim değiştirme sürecinde Türkiye ilk tepkisini ancak üç ay sonra 22 Şubat 1985 tarihinde gösterdiği için eleştirilerden kurtulamadı. Bunun dışında Türkiye'nin sesini uluslararası platformlarda duyuramaması da başka bir eksiklik

olarak kayda geçti. Konuyla ilgili bir başka problem de Özal'ın basına verdiği bir röportajda elimizden fazla bir şeyin gelmediğini ifade etmesi oldu. Bu ifadeleriyle Özal, Jivkov rejimine cesaret vermekle ve acziyet ifade etmekle eleştirildi. 1987 ve sonrasında ise Özal'ın söylem dozu artmaya başladı. Özellikle sembol isimlerin Türkiye'ye getirilmesi ve uluslararası kuruluşların devreye sokulması Türkiye'nin elini güçlendirdi. Bulgaristan uluslararası arenada insan haklarını çiğneyen bir devlet olarak görülmeye ve kınanmaya başladı. Sürecin sonunda Gorbaçov'un da Balkanlardan elini çekmesi ve Bulgaristan'ı yalnız bırakmasıyla Jivkov rejimi yıkılmış oldu.

KAYNAKÇA

- Acaroğlu, M. Türker, (2007). *Bulgaristan Türkleri Üzerine Araştırmalar I*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Ağanoğlu, H.Yıldırım, (2001). *Osmanlı'dan Cumhuriyete Balkanların Makûs Talihi: Göç*, İstanbul: İz Yayıncılık.
- Aktan, Coşkun Can, (1996). "Özal'ın Değişim Modeli ve Değişime Karşı Direnen Güçlerin Tahlili", *Türkiye Günlüğü Dergisi* (40), Mayıs-Haziran Sayısı, s. 15-31.
- Alkin, Erdoğan, (1993). "Özal Gerçek Bir Devrimciydi", *Ekonomik Trend*, 1(3), s. 29.
- Anavatan Partisi (1983). "Anavatan Partisi Genel Başkanı Turgut Özal'ın 06 Kasım 1983 Seçimi Öncesi Basın Mensuplarıyla 25 Ekim 1983 Tarihinde TRT'de Yaptığı Açık Oturum", ANAP Basın Yayın ve Halkla İlişkiler Başkanlığı Yayını.
- Anavatan Partisi (1989). "Anavatan Partisi Genel Başkanı ve Başbakan Sayın Turgut Özal'ın Konuşmaları", 16-31 Ekim 1989. ANAP Basın Yayın ve Halkla İlişkiler Başkanlığı Yayını.
- Arı, Tayyar, (2011). *Uluslararası İlişkiler Teorileri; Çatışma, Hegemonya, İşbirliği*, Bursa: MKM Yayıncılık.
- Armaoğlu, Fahir, (1985). "Dur Demenin Zamanı Geldi", *Tercüman*, 10 Şubat 1985, s. 4.
- Armaoğlu, Fahir, (1988). "Başbakan ve Dış Politika", *Tercüman*, 05 Haziran 1988, s. 4.
- Ataman, Muhittin (2000). "Özalizm: Türkiye'de Yeniden Yapılanma Teşebbüsü", *Liberal Düşünce* (19): s. 53-63.
- Ataman, Muhittin (1999). *An Integrated Approach to Foreign Policy Change: Explaining Changes in Turkish Foreign Policy in the 1980s*. Kentucky, ABD: Yayımlanmamış Doktora Tezi, Kentucky Üniversitesi.
- Atasoy, Emin, (2011). *Bizden Olan Ötekiler Asimilasyon Kısılcacında Bulgaristan Türkleri*, (Ed.) İbrahim Atalay, Kenan Mortan, Metin Ayışığı, Bursa: MKM Yayınları.

- Ateş, Davut, (2008). “Uluslararası İlişkilerde Konstrüktivizm: Orta yol Yaklaşımının Epistemolojik Çerçevesi”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 10, Sayı 1, s. 213-235.
- Belgenet, (2012). “Anavatan Partisi Kuruluş İlkeleri” s.1, <http://www.belgenet.com/parti/program/anap-2.html> (Erişim Tarihi: 14.11.2012)
- Binark, İsmet, (2008). *Bu Dünyadan Bir Turgut Özal Geçti*, Ankara: Turgut Özal Düşünce ve Hamle Derneği Yayınları.
- Bora, Tanıl (1995). *Milliyetçiliğin Kara Baharı*, İstanbul: Birikim Yayınları.
- Brown, Chris; Ainley, Kirsten, (2008). *Uluslararası İlişkileri Anlamak*. çev. Arzu Oyacıoğlu, İstanbul: Yayınodası Yayınları.
- Cemal, Hasan, (1995). *Özal Hikâyesi*, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Cemal, Hasan, (1985). “Madalyonun İki Yüzü”, *Cumhuriyet*, 31 Ocak 1985, s. 1, 8.
- Cumhuriyet, (1985). “Bulgaristan’daki Soydaşlarımız İçin Üst Düzeyde Girişim: Evren Jivkov’dan “Çözüm” İstediyi”, 16 Ocak 1985, s. 1, 8.
- Cumhuriyet, (1985). “Başbakan: Yapılanları Unutmuyoruz”, 22 Şubat 1985, s.11.
- Cumhuriyet, (1985). “Özal: Değil Beş yüz Bin Daha Fazla Göndersinler Hepsini Alırız”, 28 Şubat 1985, s. 7.
- Cumhuriyet, (1985). “Sofya’dan Soğuk Bir Yanıt”, 02 Mart 1985, s. 1, 8.
- Cumhuriyet, (1989). “Müslümanlara Saygı”, 06 Aralık 1989, s. 1.
- Çağlar, Mevlüt, (1964). “Konvertibilite ve Liberalizasyon I: 1945-1964 Döneminde Konvertibilite”, *Erciyes Üniversitesi SBE Dergisi*, sayı 1, s. 22. http://www.sbe.erciyes.edu.tr/dergi/sayi_1.pdf (Erişim Tarihi: 04.05.2014)
- Demiray, Muhittin, (2002). “Özal Dönemi Türk Dış Politikasının Temel Anlayışları”, *Türkler Ansiklopedisi*, c. 17, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Demirtaş, Birgül, (2012). “Türkiye’nin Bosna ve Kosova’ya Yönelik Politikaları: İnşacı Kuram Açısından Bir İnceleme”, Tayyar Arı (Der.), *Uluslararası İlişkilerde Postmodern Analizler-1 Kimlik, Kültür, Güvenlik ve Dış Politika*, Bursa: MKM Yayıncılık.
- Demirtaş-Coşkun, Birgül, (2001). *Bulgaristan’la Yeni Dönem*, Ankara: ASAM Yayınları.
- Donat, Yavuz, (1987). *Yavuz Donat’ın Vitrininden Özal’lı Yıllar(1983-1987)*, Ankara: Bilgi Yayınevi.

- Erdi, İslam Beytullah, (2009). *Sınırlar Ötesinde Türk Kalmak*, Ankara: Berikan Yayınevi.
- Fukuyama, Francis, (2012). *Ulus İnşası*, Çev. Hasan Kaya, İstanbul: Profil Yayıncılık.
- Gökdağ, Bilgehan A. ve Karatay, Osman, (2013). *Balkanlar El Kitabı Cilt 2: Çağdaş Balkanlar*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Göze, Ergün, (1985). "Bulgar Zulmünün Aynasında", Tercüman, 11 Şubat 1985, s. 6.
- Gözen, Ramazan, (2000). *Amerikan Kısılcığında Dış Politika: Körfez Savaşı, Turgut Özal ve Sonrası*, Ankara: Liberte Yayınları.
- Güneş, (1985). "Bulgaristan'da 40 Türk Öldü", 14 Ocak 1985, s. 8.
- Hacısalihioğlu, Mehmet, (2012). "89 Göçü İle İlgili Tarih Yazımı ve Kamuoyu Algıları", Neriman Ersoy-Hacısalihioğlu, Mehmet Hacısalihioğlu (Ed.), *89 Göçü Bulgaristan'da 1984-1989 Azınlık Politikaları ve Türkiye'ye Zorunlu Göç*, İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Basım Yayın Merkezi.
- Halaçoğlu, Ahmet, (1995). *Balkan Harbi Sırasında Rumeli'den Türk Göçleri (1912-1913)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Hürriyet, (1985). "Bulgaristan'da Türkleri Bulgarlaştırma Hareketi Şiddetlendi", 12 Ocak 1985, s 1, 13.
- Hürriyet, (1986). "Şampiyon Halterci Bize Sığındı", 11 Aralık 1986, s. 1.
- Hürriyet, (1986). "...Ve Süleymanov Özgürlüğe Uçtu", 12 Aralık 1986, s. 1.
- Işık, Mevlüt, (1985). "Türk Bölgeleriyle İrtibatı Kestik", Tercüman, 24 Şubat 1985, s. 10.
- İnalcık, Halil, (2001). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi Cilt 1/ 1300-1600*, İstanbul: Eren Yayıncılık.
- İnalcık, Halil, (1993). *Türkler ve Balkanlar*, İstanbul: Eren Yayıncılık.
- Kaleshi, Hasan, (1980). "Türklerin Balkanlar'a Girişi ve İslamlaştırma", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, sayı 10-11, s. 190-192.
- Karacasulu, Nilüfer, (2012). "Uluslararası İlişkilerde İnşaacılık Yaklaşımları", Tayyar Arı (Der.), *Uluslararası İlişkilerde Postmodern Analizler-1 Kimlik, Kültür, Güvenlik ve Dış Politika*, Bursa: MKM Yayıncılık.
- Kaya, Sezgin, (2009). "Uluslararası İlişkilerde Konstrüktivist Yaklaşımlar", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 63, Sayı 3, s. 84-111.

- Konukman, Ercüment, (1990). *Tarihi Belgeler Işığında Büyük Göç ve Anavatan*, Ankara: Türk Basın Birliği Yayınları.
- Kutlay, Muzaffer, (2012). “Bulgaristan Meclisi’nden Tarihi Karar: Asimilasyon Süreci Kınandı” (16.01. 2012), <http://www.usak.org.tr/print.php?id=330&z=2> (Erişim Tarihi: 15.04.2013)
- Küçük, Mustafa, (2009). "Uluslararası İlişkilerde Kuramında 'Konstrüktivist Dönüşü' Anlamak", *Ege Akademik Bakış*, Cilt 2, Sayı 9, s. 771-795.
- Lütem, Ömer E., (2000). *Türk-Bulgar İlişkileri 1983-1989, Cilt I, 1983-1985*, Ankara: ASAM Yayınları,
- Lütem, Ömer E., (2005). *Türk-Bulgar İlişkileri 1983–1989, Cilt II, 1986-1987*, Ankara: ASAM Yayınları.
- McCarthy, Justin, (1998). *Ölüm ve Sürgün*, Çev. Bilge Umar, İstanbul: İnkılâp Yayınevi.
- Mercan, Faruk, (2001). *Korkut Özal: ‘Bir Güzel İnsan’ Turgut Özal: Biyografi – Bir Dönemin Hikâyesi*, İstanbul: Feza Gazetecilik A.Ş.
- Milliyet, (1985). “Bulgaristan’da Türklerin İsimleri Değiştiriliyor”, 14 Ocak 1985, s. 10.
- Milliyet, (1985). “Sofya’ya Nota Verdik”, 23 Şubat 1985, s.1.
- Milliyet, (1985). “İslam Konseyi Harekete Geçti”, 08 Mart 1985, s. 11.
- Milliyet, (1986). “Bulgar Zulmü İslam Konferansında”, 10 Ocak 1986, s. 8.
- Milliyet, (1986). “TV’de Bulgar Zulmü”, 20 Mayıs 1986, s. 9.
- Milliyet, (1988). “Sofya’dan Göçe Yine Hayır”, 27 Şubat 1988, s. 12.
- Milliyet, (1989). “İşte Bulgar Zulmü”, 10 Haziran 1989, s. 15.
- Öcalan, Hasan Basri, (2002). *Balkanlar’daki Türk Kültürünün dünü-bugünü-yarını*, Bursa: Uludağ Üniversitesi Yayınları.
- Özcan, Gencer, (1994). “Türkiye’de Siyasal Rejim ve Dış Politika 1983-1993”, Faruk Sönmezoğlu (der.), *Türk Dış Politikasının Analizi*, İstanbul: Der Yayınları.
- Özgür, Nurcan, (1999). *Etnik Sorunların Çözümünde Hak ve Özgürlükler Hareketi*, İstanbul: Der Yayınları.

- Özlem, Kader, (2013). “Bulgaristan Türklerinin Tarihsel Süreç İçerisinde Dönüşümü, AB Üyelik Süreci ve Türk Azınlığa Etkileri”, Yeliz Okay (Ed.), *Türk-Bulgar İlişkileri Üzerine Makaleler*, İstanbul: Doğu Kitabevi.
- Rukancı, Fatih, (2013). “Ulusal Kültürümüzün Yaşam Kaynağı Arşivlerimiz”, http://www.turkoloji.cu.edu.tr/GENEL/rukanci_arsiv.pdf (Erişim tarihi: 14.10.2013)
- Sabev, Orlin, (2012). “Osmanlı Sonrası Bulgaristan’da ‘Yeniden Doğuş’ Süreçleri”, Neriman Ersoy-Hacısalıhoğlu, Mehmet Hacısalıhoğlu (Ed.), *89 Göçü Bulgaristan’da 1984-1989 Azınlık Politikaları ve Türkiye’ye Zorunlu Göç*, İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Basım Yayın Merkezi.
- Şenyurt, Hasan, (1985). “Bulgaristan Türklerinin Dramı, Bulgarların Hedefi Türkleri Eritmekti”, *Milliyet*, 21 Şubat 1985, s. 9.
- Şimşir, Bilal N. (1986). “Bulgaristan Türkleri”, *Türk Kültürü Dergisi*, Bulgaristan Türkleri Özel Sayısı, Sayı: 263, Yıl: 18, C. 23, Ankara: Türk Kültürü Enstitüsü Yayınları.
- Şimşir, Bilal N., (2009). *Bulgaristan Türkleri*, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Tercüman, (1985). “2 Milyon Türk Silah Zoruyla Bulgarlaştırılıyor. Öldürülen Türklerin Sayısı 880’e Yükseldi”, 15 Ocak 1985, s. 5.
- Tercüman, (1985). “Paul Henze, Geniş Kapsamlı Bir Göç Bulgar Ekonomisini Sarsar”, 27 Şubat 1985, s. 4.
- Tercüman, (1985). “Bulgar Zulmünü İslam Konferansı da Tel’in Etti”, 07 Mart 1985, s. 1 ve 10.
- Tercüman, (1985). “İslam Âlemi Bulgar Zulmü Karşısında Sessiz Kalmayacak”, 17 Mart 1985, s. 11.
- Tercüman, (1986). “Bulgar Zulmü Karşısında İslam Dünyası Bütünleşti”, 11 Ocak 1986, s. 4.
- Tercüman, (1986). “Bulgaristan’a Karşı İslam Âleminde Tam Destek”, 16 Mart 1986, s. 3.
- Tercüman, (1986). “Özal: Bulgarların Boğazını Sıkmaya Devam Edeceğiz”, 21 Mart 1986, s. 3.
- Tercüman, (1988). “Bulgar Yüzsüzlüğü”, “TV’de İkinci Hamlemiz Belene”, 05 Ocak 1988, s. 6.
- Türbedar, Erhan, (2003). *Balkan Türkleri: Balkanlar’da Türk Varlığı*, Ankara: ASAM Yayınları.

- Ulman, Haluk, (1988). “Özal ve Dış Politika”, Hürriyet, 01 Mart 1988, s. 10.
- Uzgel, İlhan, (2013). “Balkanlarla İlişkiler Türkiye-Bulgaristan İlişkileri ve Türk Azınlık Sorunu”, (Ed.) Baskın Oran, *Türk Dış Politikası Cilt II (1980-2001)*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yalçın, Emruhan, (2012). “100. Yılında Askeri Açısından Balkan Savaşları”, *21. Yüzyıl Dergisi*, Yıl 6, Sayı 48, Aralık 2012, s. 6.
- Yavuz, Turgay, (2013). *Anılarıyla Ekrem Pakdemirli Özal’ın Mirası*, İstanbul: Ufuk Yayınları.
- WALT, Stephan M. (1998). “*Uluslararası İlişkiler: Bir Dünya Binbir Kuram,*” *Foreign Policy: Bilginin Ufukları*, İstanbul: Bilgi Üni. Yayınları, Çev.: Başak Çalı.
- Wendt, Alexander, (2012). *Uluslararası Siyasetin Sosyal Teorisi*, Çev. Helin Sarı Ertem, Suna Gülfer İhlamur Öner, İstanbul: Küre Yayınları.

MÜLAKATLAR

1. Güzel, Hasan Celal, (05.02.2014), Eski Milli Eğitim Bakanı, Ankara.
2. Lütem, Ömer Engin, (06.01.2014), Eski Sofya Büyükelçisi, Ankara.
3. Şimşir, Bilal N., (04.01.2014), Emekli Büyükelçi ve yazar, Ankara.
4. Demirtaş, Birgül, (26.12.2013), Akademisyen, Ankara.
5. Progonati, Erjada, (15.10.2013), Akademisyen, Ankara.
6. Erdi, İslam Beytullah, (13.12.2013), Gazeteci ve yazar, Ankara.
7. Zafer, Mehmet, (09.10.2013), BAHAD Başkan Yardımcısı, Bursa.
8. Dağlıoğlu, Emine, (18.10.2013), 1950 Bulgaristan göçmeni, İstanbul.

EKLER- Turgut Özal Dönemi Bulgaristan Türkleri Politikası Hakkında Yapılan Mülakatlar

EK 1: Hasan Celal Güzel'le Yapılan Mülakat

(Turgut Özal Dönemi Başbakanlık Müsteşarı (1983-1987), ANAP Malatya Milletvekili (1986), Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanı ve 1994'ten bu yana Yeni Türkiye Dergisi Genel Yayın Yönetmeni olan Hasan Celal Güzel'le yapılan mülakat)

- **Turgut Özal'ın dış politika perspektifini kısaca değerlendirir misiniz?**

Tabii bu soru uzun bir cevabı iktiza eder. Ancak şu kadarını söyleyeyim: Turgut Özal klasik, içine kapanık, pasif, misak-ı milli ilkesine sığınan bunu da yanlış anlayan (misak-ı milli bu sınırlardan daha geriye gitmeyiz demek, bunlar yanlış anlamış bu sınırlardan daha ileri gitmeyiz şeklinde anlamışlardır) klasik, Atatürk ve İnönü'den beri devam eden bizim dışişleri politikasından nefret ederdi. Hep mümkün olduğu kadar çatlatmak isterdi. Bunu yaparken de bazen aslında dış politikadaki çok genel esaslara mesela mütekabiliyet şartlarına fazla aldırmadan yapmak isterdi. Çok fazla üzerine gidiyorsunuz derdi Hariciyecilere. Ben Başbakanlık Müsteşarıydım daha sonra da Bakanlıklarım sırasında da daimi vekildim Dışişleri Bakanlarının. Onun için dış politikayı takip ettim. Tabii bu zihniyetin değişmesi kolay kolay mümkün değil. Şu an aynı konudan Başbakan Recep Tayyip Erdoğan ve Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu da şikâyetçi. O zaman da bu klasik bakış tarzı şikâyet konusu oluyordu.

Aslında bazılarının bildiği gibi benim de zaman zaman kendilerine takıldığım gibi Hariciye, milliyetsiz bir monşer grubu değildir. Devletin en iyi elemanlarıdır. Fevkalade vatanseverdirler. Bizim anladığımız manada milliyetçilik anlayışları yoksa da bir patriotizm vardır muhakkak ve iyi yetişmiş geleneği olan bir Hariciye Bakanlığıdır. Dışarıda da Türk diplomatları saygı görür bu yüzden. Fakat dış politikada eğri bir bakış vardır. Ben de sizin gibi gençken bunların bu pasifliğine sempatik bakmazdım. Yine de bu pasifliğe sempatik bakmıyorum. Mesela rahmetli

Özal bir darbe döneminden sonra, 12 Eylül'den sonra seçildi geldi. O zaman Avrupa Parlamentosu'nun dışındaydık. Çünkü darbeci bir ülkeyi istememişlerdi, atılmışlardı açıkçası. Bunun üzerine biz gelir gelmez rahmetli Özal AP' ye tekrar müracaat edelim dedi. Bunun üzerine Hariciyeciler hemen itiraz ettiler. Daha yeni ilişkiler gerildi, tekrar reddedilirse, refüze olursak iyi olmaz gelecek bakımından dediler. Fakat Turgut Bey tarttı, ölçtü, biçti, bizimle istişare etti ve hayır riskse risk, ben bu riski göze alıyorum dedi ve AP' ye müracaat ettik. Hariciyecilerin şaşkın bakışları arasında müracaatımız kabul edildi, hiç de problem çıkmadı.

Diğer bir konu da Yunanistan örneğidir. Özal, Yunanistan'la tek taraflı olarak vizeyi kaldırdı. Buna ben de karşı çıkmıştım. "Efendim" dedim, "karşılıklılık diye bilinen mütekabiliyet esası var. Siz şimdi tek taraflı kaldırıyorsunuz. Üstelik Yunanistan'la aramız iyi değil. O yüzden bu uygun değil" falan dedim. Fakat Turgut Bey bir yandan da ta 24 Ocak 1980'den beri o korumalı, fanus gibi kapalı ekonomiyi kaldırmış ihracata dayalı açık ekonomiye geçmişti. O zaman da ben ihracatın başındaydım. Daha sonra da ilk çıkardığımız kanun Aralık 1983'te Türk parasının korunması kanununun değiştirilmesi, kaldırılması olmuştur. Dolayısıyla bir zihniyet değişimi vardı. Dolayısıyla bizim bu uygulamadan istifade edeceğimizi düşünüyordu. Herkes ortaya çıktı, işte muz gibi lüks tüketim mamulleri, lüzumsuz yere pahalıya gelir, ortalık bunlarla dolar, bizim dövizimiz gider gibi ilk bakışta haklı gibi gelen, yerli malı yurdun malı kullanmalı gibi kapalı belki de ilkel bir anlayış vardı. Turgut Bey aldırmadı ve doğru yaptı. Benim mütekabiliyet laflarımı da bir kenara bıraktı ve vizeyi tek taraflı kaldırdı.

Yunanistan vizenin kaldırılmasına çok şaşırdı. Yunanistan'da o zamanlar muz ithalatı yasakmış. Ne yaptılar biliyor musunuz? Otobüslerle muz seferlerine başladılar. Edirne'deki muzları bitirdiler. Türkiye'de muz ucuz olduğu için hatta çuvallarla muz götürdüler. Sadece mesele muzla kalmadı, bu sayede turizm de gelişmiş oldu. En önemlisi, Yunanlılar Türk halkının kendilerine düşman olduklarını düşünüyordular fakat dostane bir yaklaşım görünce iyice düşünceleri değişti. Yani rahmetli Turgut Özal doğru bir şey yaptı açıkçası, ayaklarını alıştırırdı.

Diğer taraftan dış Türkler konusundaki klasik politikaya Özal'da uydu. Haklıydı, doğrudu. Yani mümkün olduğu kadar Türkiye Cumhuriyeti sınırları dışındaki Türklerin orada kalmasını sağlamak, politika özetle bu şekildeydi. Ama ne yazık ki birçok bakımdan benim hayran olduğum, sevdiğim rahmetli şehit Menderes döneminde bile bu politika doğru dürüst uygulanamadı. Mesela 1950 yıllarının başında Makedonya'nın önemli bir kısmı Türk'tü. Yine aynı şekilde diğer Balkan ülkelerinde de Bulgaristan'da da durum böyleydi. Bir tek Yunanistan'da durum farklıydı. O da İstiklal Savaşı sonrasında Lozan'da alınan kararlar neticesinde mübadele gerçekleşmiş ve Yunanistan'daki Türk sayısı neredeyse sıfırlanmıştı.

Neticede biz hem kendi azınlıklarımızı elimizde tutmak istedik, bazılarının iddia ettikleri gibi çekin gidin falan demedik, bunun bir zenginlik olduğunu biliyorduk, rahmetli Özal'da biliyordu, hem de başta Bulgaristan Türkleri olmak üzere dış Türkleri buldukları ülkelerde muhafaza etmek istedik. Fakat Bulgaristan'da o zaman Jivkov yönetimi vardı ve Türklere karşı çok acımasızca davrandılar. Benim 21 ciltlik Türkler diye bir eserim vardır. Orada ben özellikle Bulgar profesörlere, ilim adamlarına Bulgarların menşei konusunu yazdırdım. Hepsi de müşterek olarak Bulgarların Türk olduklarını kabul ettiler. Hatta bu konu Bulgaristan'da bir hafta tartışıldı, buraya pek yansımada ama çünkü gerçekten öyle. 10. asra kadar isimleri Han, Han diye gitmiş ve Müslümanlar. İslamiyet'i seçen ilk Türkler Bulgar Türkleridir sonra Karahanlılar 30 yıl sonra Müslüman oluyolar. Bulgar diye bir şehir vardır Karadeniz'in, Kafkasya'nın kuzeyinde Volga Bulgarlarının şehri var. Fakat Türklüğün muhafazası için Müslümanlık şarttır. Gagavuzlar dışında bunun bir istisnasını gösteremezsiniz. Ne yazık ki Bulgarlar da Slavlaştılar ve isimleri Han, Han diye giderken Çar, Çar diye gitmeye başladılar. Daha sonradan Müslüman'ı hiç kalmadı hatta Türklerin de düşmanı oldular, çok büyük mezalim yaptılar. Belene adasında Türklere eziyet ettiler, hepimizin bildiği bir kızımız vardı Aysel diye. Ben o dönem Milli Eğitim Bakanıydım. Aysel'i Türkiye'ye getirttik, okuttuk, yardım ettik, bir sembol olarak kullandık, diziler yapıldı o zaman ama bunlar yapılan bu şeylerden dolayı hiç tınmadılar ve Türklere her türlü mezalimi, öldürme, katliam, soykırım dâhil hepsini uyguladılar.

Neticede Turgut Bey hiç istemediği halde bu manzarayı görünce kapıları açtı. Çünkü bir yandan onların kalmasıyla bizim Türk varlığının dışarıda devam etmesi gibi uzun vadede doğru bir politika vardı ama bir taraftan da soydaşlarımızın, dindaşlarımızın her türlü mezalime maruz kalıp canlarını kaybetmesi gibi bir durum vardı. Başka çaremiz yoktu.

- **Turgut Özal’ın toplu bir göçü istemediğini biliyoruz. Ancak yine süreç içerisindeki açıklamalarına baktığımızda “Bulgarlar ne kadar gönderirse göndersinler biz hepsini alırız” gibi açıklamaları da var. Bu açıklamalarını nasıl değerlendirirsiniz?**

Turgut Özal’ın bu açıklamaları ifade ettiği yıllar iş işten geçtiği, bizim soydaşlarımıza sahip çıkma zamanının geldiği ve halkın da bu duygularla dolduğu bir dönemdi ve hakikaten öyle yaptı. Öyle yaptı ama bu konuda kendisini görevlendirdiği benim de dostum Prof. Dr. Ercüment Konukman diye son derece milliyetçi, vatansever fakat çok teorik son derece plansız programsız bir zatı bu işin başına koydu. Bu uygulama yanlıştı. Ya Dışişleri Bakanı ağır yüküne rağmen alıp bu konuyu götürecekti -o zaman Dışişleri Bakanı Mesut Yılmaz’dı. Mesut Yılmaz’ın bu gibi meselelerle fazla bir ilgisi olmamıştır- ya da bizim gibi bunlara yakınlık duyan, kan bağı olan kimseleri bulacaktı, vardı da öyle kişiler. Sadece ben değil benim dışımda bir sürü kimse vardı. Fakat Ercüment Hocayı da milliyetçi diye seçti. Ercüment Hoca iyi niyetiyle elinden geleni yaptı. Ama bu gibi hassas konularda iyi niyet kâfi gelmiyordu.

İstanbul’da yaşadığımız bir enstantaneyi size anlatayım. Zaten bu konuda bildiğim en önemli kısım da burasıdır. 1989 yılında İstanbul’da toplantı yapıyoruz. Ben de 1989 yılında Milli Eğitim Bakanım. Turgut Bey, Ercüment Hocaya, “Ne kadar göç oldu” falan diye sordu. Ben de dedim ki: “Bakınız efendim size saygım sonsuz, Ercüment Beyi de severim fakat bu kadar düzensiz bir göç olamaz” dedim. Ercüment Hoca cevap olarak: “Ne yapalım sınırdan giriyorlar, kamyonun arkasına koyuyoruz yolda atlayıp gidiyorlar”, “Nereye gidiyorlar”, “Nereye gittikleri belli değil”. “Böyle bir şey olamaz efendim” dedim. Türkiye maalesef diğer ülkelerden otoriter değildir, bu bir disiplin meselesidir farklı olarak. Adam kalkıyor gidiyor

Marmaris'ten Meis'e. Ne giriş var ne çıkış var ne olduğu belli değil. Böyle bir şey olabilir mi? Üstelik terör var. Üstelik komünist bir devlet, her türlü melaneti yapabilir. Turgut Bey çok sinirlendi, bana da hak verdi bir şey demedi. Ercüment Bey'e sordu: "Kardeşim şimdiye kadar kaç kişi geldi", hık mık dediler, hiç kimse doğru dürüst cevap veremedi. Sonra Turgut Bey, "Peki nasıl alıp nasıl götürdünüz" diye sordu. "Efendim biz Bursa'ya götürmek istedik, orada yerler hazırladık, kamplar hazırladık" dedi. Hiçbir şey yapmamış değil adamcağız. Bir sürü evler yapmış, bir sürü paralar çıkarılmış ama "Yolda atlıyorlar onun için biz ne kadar Türkün giriş yaptığını bilmiyoruz" dedi. Turgut Bey de "şimdi biz ne kadar Türkün giriş yaptığını bilmiyor muyuz?", "Bilmiyoruz" cevabını alınca müthiş kızdı. Konuyu ben açmıştım ve artık diğerlerinin de azar işitmesini istemediğim için konuşmayı kestim. Zaten çok zeki bir insandı rahmetli, anladı ne demek istediğimi. Sonra toplantıdan sonra benimle birebir görüştü, "sen bunları biliyordun da önceden bana niye söylemedin" dedi. Ben de: "Efendim, siz çok zeki bir insansınız, size bir sürü malumat geliyordu, MİT size bağlıdır falan, ben biliyordum da siz niye bilmiyorsunuz, baksanıza adamlar karpuz gibi atlıyorlar, in midir? cin midir?, hırlı mıdır? hırsız mıdır?, Çingene midir?, Türk müdür?, casus mudur?, böyle bir politika olur mu?" filan dedim. "Tamamen haklısın" dedi bana. "Ben bundan sonra bizzat meşgul olacağım" dedi, "sen de dikkat et" dedi ve gerçekten sıcak bir şekilde karşıladı onları, Türk devletinin desteği oldu. Zaten camilerde paralar toplandı, devlete bile lüzum kalmadı. Sadece Rumeli Türkleri değil bütün bir Anadolu Bulgaristan Türklerine sahip çıktı. Bir de bir dizi oynandı TRT'de Aysel diye. O da çok tesirli oldu, herkes ağlayarak seyretti. Sonra biz Aysel'i alıp getirdik o da çok hoşlarına gitti. Böyle bir hatıram var.

- **Turgut Özal'ın Bulgaristan Türklerine dönük politikalarını doğru buluyor musunuz?**

Doğru buluyorum ancak şu bakımdan doğru bulmuyorum: Neticede kendisi Başbakan olduğu için bu düzensizlikten nihai olarak o soruluydu. Onun için düzensizlik noktasında başarılı bulmuyorum. Bunu da zaten yüzüne karşı da söyledim, yazdım da, çizdim de. Üzülürü ama esas mesele onun görevlendirdiği

kişiler. Ama gerçekten samimiydi. İlk politikası da doğrudu. Biz eski Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan vatandaşlarımızın yerlerinde kalmalarını istiyoruz. Şu anda da öyle istiyoruz. Mesela Suriye Türkmenleri, Irak Türkmenleri gibi Ortadoğu'da yaklaşık on milyon Türkmen var. İran'da Osmanlı vatandaşı değil ama Türk asıllı kişilerin sayısı İran nüfusunun yarısından fazladır. Özellikle eski Osmanlı vatandaşlarını mutlaka kendi kanadımızın altına almamız lazım. Buna dikkat edin, kendi kanadımızın altına almak istiyoruz ama orayı bir hinterlant olarak görüp bunu da herhangi bir sınır değişikliği şeklinde ortaya koymuyoruz. Esasen imzalanan antlaşmalar neticesinde dünyada sınır değişikliği o kadar kolay bir iş değildir. Fakat bu göçlerden önceki durum gibi, Türk sayısı Bulgaristan nüfusunun yarısından fazla olsaydı elbette Bulgaristan konusunda yaklaşımımız daha farklı olurdu. Makedonya %80'i Türk olan bir ülkeydi şimdi %5'e düştü. Türbeşler biliyorsunuz kendilerinin Türk olduklarını söylüyorlar Türkçe bilmemelerine rağmen, onlarla beraber bu oran %10'un üzerine çıkıyor.

Bu bağlamda ben Turgut Özal'ın başlangıçta dış Türklerle ilgili politikalarını doğru buluyorum. Ancak diğer klasik dışişleri takımından, monşer takımından çok farklı olarak ona klasik bir diplomasinin mekanikliği değil ona sevgi ve muhabbet eklemiştir. Turgut Bey bir gönül adamıydı, derviş meşrep bir insandı, dervişti daha doğrusu ve özellikle ölümünden önce gittiği Balkan gezisinden çok memnun bir şekilde geri dönmüştü. Yani bir sevgi vardı işin içinde, evlad-ı fatihan düşüncesi vardı. Mesela hepimizin çok sevdiği Esad Coşan Hoca Bulgaristan göçmenidir. Yine pek çoğumuzun çok sevdiği Nakşibendi Şeyhi Süleyman Hilmi Tunahan Bulgaristan'ın Silistre şehrinde doğmuştur. Rumeli Türkleri arasında solcular, komünistler çıkmıştır ancak hiçbir zaman vatan haini çıkmamıştır. Bu çok önemli bir göstergedir, naçizane kanaatim bu yöndedir. O yüzden ben evlad-ı fatihan hayranıyım. Bu noktada Arnavutlara çok kızarım daha doğrusu Arnavut asıllı Türklere. Sorarsan ben Arnavut'um der, Arnavutluk'un neresindensin diye sorunca biz aslında Karaman civarından buralara gelmişiz der. Peki o zaman oğlum, kızım ne diye ben Arnavut'um diye söylüyorsun. Yani tamam Arnavut da başımın tacı ama ben ırkçı değilim. Sen Osmanlının Arnavut parçasının bir ferdi değil, evlad-ı fatihanın bir parçasısın.

Son olarak şunu söyleyeyim: bu en son 1989 göçü sırasında artık Turgut Bey insani duygularla son çare olarak sınırı açtı. Aksi takdirde ülke olarak itibarımız kalmayacaktı. Bir yandan Belene adasındaki kepezeliğin dizisini çekip ağlayacaksın, yüreğin parçalanacak diğer yandan insanların ismi değiştirilecek, erkek çocukların sünnet edilmesi yasaklanacak, insanlar zindanlarda çürüyecek sen de oturup seyredeceksin. Bu olamazdı olmadı da zaten. Rahmetli Menderes'in de yufka bir kalbi vardı. O zamanlar da böyle bir problem olunca Menderes'te kapıları açmıştı. Turgut Bey'de kapıları sonuna kadar açtı. Bu konuda Turgut Bey öyle büyük kalpli bir insandı ki sadece bizim soydaşlarımıza değil o dönemde Halepçe saldırısından kaçan Kürtlere, içlerinde büyük bir kısmı Türkmen'di zaten kapıları açtı ve hepsini ülkeye aldı. Senelerce baktık. Şimdi de 2,5 milyar dolar Suriyeli mültecilere harcanmış. Hele bu Bulgaristan konusu çok önemliydi. Sonuna kadar kapıları açtı, en güzel yerleri yaptı, en iyi şekilde yerleştirdi. Hata var mıydı? Dediğim gibi düzensiz, disiplinsiz bir göç olduğu için hata vardı.

Bu arada Naim Süleymanoğlu meselesi vardı. Ben Milli Eğitim Bakanıydım o dönemde. O zamanlar benim oğlum Naim'e benzerdi. Naim, bir hastalıktan dolayı kısa kalmıştı, yüzü de benzerdi. Turgut Bey, "bu Naim meselesini halledeceğiz" dedi, Peki dedim. O zamanlar Kemal Bey vardı Beden Terbiyesi Genel Müdürü. Kemal Bey'i Bulgaristan Halter Federasyonu Başkanlığı'na biraz da para vererek bu meseleyi görüşmesi için gönderdik. Görüşmeler neticesinde anlaşmaya varıldı. Örtülü ödenekten bir miktar para verilerek milli bir operasyonla Naim Avustralya'dan özel bir uçakla Türkiye'ye getirildi. Gerçi bir kısım adamlar devlet rüşvet verir mi diyerek havladılarsa da neticede biz Time dergisine kapak olduk ve Olimpiyatların yıldızı ülke konumuna geldik. Sonra Özal, Naim'i bana emanet etti.

EK 2: Ömer Engin Lütem'le Yapılan Mülakat

(Dönemin Sofya Büyükelçisi, Türk-Bulgar İlişkileri I-II kitabının yazarı ve halen AVİM (Avrasya İncelemeler Merkezi) Başkanı olan Ömer E. Lütem'le yapılan mülakat)

- **Siz o dönem Sofya Büyükelçisiydiniz. 1989 göçüyle neticelenen sürece doğrudan müdahale imkânı bulabildiniz mi? Yaşanan bu süreçle ilgili ne tür önlemler alabildiniz?**

Şimdi bildiğiniz gibi Bulgaristan'da yaşanan bu süreç insan haklarına karşı işlenmiş bir suç mahiyetinde fakat aynı zamanda Bulgaristan'ın bir iç işi. Normal koşullarda diplomaside bulunulan ülkenin içişlerine müdahale edilmez. Ama burada soydaşlarımız söz konusu olduğu için müdahale edebildiğimiz kadar ettik. Ne yapabilirsiniz bu konuda, Bulgarlarla gidiyorsunuz, konuşuyorsunuz, dile getiriyorsunuz. Ben bunu birçok kez yaptım ama her seferinde verilen cevap aynı olmuştur; bir kere Bulgaristan'da Türk yoktur diye cevap veriliyor. Çünkü bizim müdahale etmemiz bir bakıma içişlerine müdahaledir fakat Türk olduğu için müdahale ediyoruz. Söylediğimiz vakit, geldik buraya konuşmak istiyoruz çünkü söylediğimiz kişiler Türklerdir. Öbür türlü hakikaten Bulgaristan'ın içişlerine müdahale olmuş olur. Böyle söyleyince Bulgaristan'da Türk yoktur deniyor. Ondan sonra Türk vardır yoktur münakaşası yaşanıyor.

Türklerin zorla Bulgarlaştırılması, isimlerinin değiştirilmesi meselesi esasında Bulgaristan'daki Türkleri zaman içinde eritme meselesidir. Kişilerin elinden kimliklerini alıyor, çünkü isim çok mühimdir, aidiyeti belirtir. Bunun yerine Bulgar isimleri koyuyor; iki sene, üç sene, beş senede etkili olmaz belki ama bir 15-20 sene sonra etkisini gösterir. Dediğim gibi çok müdahale ettik ancak fazla bir etkisi olmadı. Kendilerince bir hesap yapmışlar o da Türkiye'nin bu sürece fazla ses çıkarmayacağı hesabını yapmışlar. Tabi bunu bana kimse söylemedi ancak çıkardığım sonuç budur. Pekiyi bu nereden ileri geliyor işte orası biraz karanlık. Benim tahminim, bütün tarihi araştırmalarda bir olayı inceliyorsanız o olayın geçmiş olduğu zamanı da incelemeniz lazım. Olayın sadece kendisinin incelenmesi yetmez. Olayımız nedir? Bulgaristan

Türklerinin zorla Bulgarlaştırılması, bunu inceliyorsunuz fakat sebeplerini anlamak için o döneme de bakmak lazım. Diyorum ki Bulgaristan Türkiye'nin fazla tepki göstermeyeceğini hesap etti. Bu nereden geliyor muhtemelen:

12 Eylül askeri darbesi Türkiye'de çok iyi karşılandı, bunda şüphe yok. Fakat dışarıda çok kötü karşılandı. Gerek ABD gerek AB başka bir alternatif olmadığı için askerler tarafından kurulan o günkü Türk Hükümeti'ni kabul etmek mecburiyetinde kaldılar. Ama bu durum gerek ABD gerekse AB kamuoyunda çok kötü karşılandı ve Türkiye bir süreliğine izole bir duruma düşmüş oldu. Bunun neticesinde Türkiye'nin Amerika ve Avrupa ülkeleriyle ilişkileri belirli bir süre zayıf kaldı. Bu arada Türkiye'deki askeri darbenin Bulgaristan'ı çok etkilemiş olduğunu görüyorum. Kenan Evren'i Bulgaristan'a davet ettiler ertesi sene de Jivkov Türkiye'ye geldi. Gerek Kenan Evren'in Bulgaristan'ı ziyaretinin gerekse Jivkov'un Türkiye ziyaretinin iyi geçtiğini ben zabıtlardan gördüm. Bulgarların aklında doğan imaj şu: Türkiye askeri darbeyi yaptı ve bu darbeyi yaptığı için Avrupa ve Amerika'dan bir tepki gördü onun için şimdi bize dönüyorlar yani Bulgaristan Türkiye'ye öyle bir tepki göstermiyor. Yani şöyle bir imaj doğmuş olabilir bu anlattığım çerçevede, Türkiye Bulgaristan'a muhtaç çünkü yalnız. Muhtaç olduğu için de bizim Türklerin isimlerini değiştirmemize fazla bir tepki göstermez. Tabi bunu hiçbir yerde bulamazsınız. Bu benim bir görüşüm. Bir büyükelçi olarak ben çok düşündüm, düşünmek de mecburiyetindeyim. Böyle bir kanı edindim. Sonra bu kanım doğrulandı. Çünkü bu olaylar olup bittikten sonra biz biraz geç tepki gösterdik yani olaylar 1984 Aralığında başladı bizim tepki göstermemiz 1985 Şubatını buldu. Sonra biz tepki gösterdik ve tepkimizdeki kararlılığımızı devam ettirdik. Buna müthiş şaşırdılar. Ben bu noktadan hareketle dedim ki bunlar vakti zamanında yapmış oldukları hesaplarda Türkiye'nin proforma bir tepki göstereceğini ve bir müddet sonra susacağını düşündüler. Hâlbuki Türkiye'nin tepkileri çok sert oldu.

- **Bu tepkilerde Turgut Özal'ın bir etkisi var mıydı?**

Tabi ki vardı. O zaman Turgut Özal Başbakan'dı. Bir tereddüdü oldu Özal'ın. O'da olaya teşhis koymakta gecikmesi oldu. Hatta birisini çok sonradan duydum acaba Türkiye birşey mi hazırlıyor, Amerika'nın bir oyunu mu moyunu mu? Bu

yüzden bir tepki göstermemiş ancak sonradan işin öyle olmadığını, Bulgarların o işi aşağı yukarı Rusların dörtte bir onayını aldıktan sonra bu işi yalnız başına yaptıklarını görür görmez tepki gösterdi. Başbakan olarak da bu tepkiler sonuna kadar sürdü. Ama sonuna kadar da hiçbir şey değişmedi. 1989 yılında bu iş bağlandığında Başbakan'dan hep tepki gördü. Sonra Bulgarlar Turgut Özal'dan nefret ettiler. Onu size söyleyeyim. Bu nefret Bulgaristan basınında açıkça görülür. Yaptığımız özel konuşmalarımızda da Turgut Özal'dan çok şikâyetçi görünüyorlardı. Ben de diyordum ki ama özel konuşmalarda, resmi konuşmalarda bu olmaz. Çünkü komünist sistemde öyle çok fazla konuşma da yapamazsınız. Başbakanınız bu işi azdırıyor, Başbakanınız bu işi takip ediyor, başka kimse Başbakanınız kadar bu işle ilgilenmiyor gibi laflar ediyorlardı bana. Çok da sık değil arada sırada samimi olduğumuz ortamlarda söylüyorlardı.

Turgut Özal, Bulgaristan Hükümeti hangi uygulamayı yapsa hepsine tepki gösteriyordu. Başbakan'a duyulan bu tepkinin sebebi esasında Turgut Özal'ın zaman zaman söylediği çok sert sözlerdi. Bulgarlara karşı gayet sert konuşurdu. Hatta bir keresinde Amerika'da yaşayan Türklere, "Bayraklarınızı alın gidin, Birleşmiş Milletler(BM) önünde nümayiş yapın" diyordu. Bu öyle bir şeydi ki Bulgarların aklının alamayacağı bir şeydi. Yani Başbakan çıkıyor güçlü de bir Başbakan, Bulgaristan aleyhine çok açık sözler söylüyor. Bu akıllarının alabileceği bir şey değil. Çünkü onların sistemi öyle yürümez. Birisi aleyhine bir şey söyleyecekleri zaman kelimeler cümle içerisinde erir böyle direkt ifade edilmez. Ama Özal böyle yapmaya mecbur çünkü halka hitap ediyor. Özal'ın bu problemin çözümüne katkısı çok fazla ama nede olsa bir siyaset adamı bu yüzden kamuoyunun tepkilerini yansıtıyor. Yani kamuoyundan yukarıya doğru böyle bir talep var o da o tepkileri alıyor kamuoyuna söylüyor. Böylelikle siyaset adamı kamuoyunu da kendi tarafına çekmiş oluyor. Yani bu olaylardan bir tanesi Aysel'in Türkiye'ye gelmesi hikâyesidir. Kitabımın ikinci cildinde de bulabilirsiniz. Ben getirdim Aysel'i Türkiye'ye. Bana öyle talimat verdiler. Aslında Aysel'i Türkiye'ye getirmem gerekmezdi. Aysel uçağa bindi, geldi. Ama büyükelçiyle beraber gelmesi istendi.

Bulgarlarla Rusların arası bu konu münasebetiyle hayli açıldı. Çünkü Bulgaristan'ın böyle bir adımı Moskova'ya sormadan atması düşünülemezdi.

- **Sovyetlerin Türkiye'nin izlediği politikalarından rahatsız olduğu için Türkiye'ye Bulgaristan eliyle ceza veriyor diyenler de oldu. Siz bu konuyla alakalı ne düşünüyorsunuz?**

Bu konuyla ilgili tabii duyular var. O zamanlar Türkiye'de de bir kısım rivayetler de çıkmıştı. SSCB'nin kendi toprakları üzerinde yaşayan Müslümanları asimile edeceği ve bu politikayı ilk olarak Bulgaristan'da uygulamaya soktuğu kamuoyunda tartışma konusuydu. Şimdi Ruslarla ilgili durum şudur: bir kere Bulgaristan'ın böyle önemli bir olayı Ruslara sormadan yapması düşünülemez ve yine anladığımız kadarıyla başka bir yerde okumadım ama belki Ruslara bir bahsetmiştik. Ben bunu zamanın Yugoslav Büyükelçisi'nden duymuştum. Bahsettiği kişi Gorbaçov'dan önceki Rus Komünist Partisi Genel Sekreteri Çernenkov'du. Çernenkov'un sağlık sorunları vardı zaten 12-13 ay sonra vefat etmişti. Rivayet odur ki onun seçildikten sonra Bulgaristan'a düzenlediği bir gezisi var. Ben de ordaydım o zaman, 1984 yılı olabilir tabii ne yaptılar ne ettiler bilmiyoruz. Kendisine bu gezi sırasında bu olaylardan biraz bahsetmişler, Çernenkov'da fazla bir tepki göstermemiş. Belki de yaşlı ve hasta olduğu için tam kavrayamadı yani gülerken bir cevap vermiş. Yüzde yüz tasvip ettiği şeklinde değil de ama karşı çıkmadığı da kesin. Bir diğer taraftan da Çernenkov'a öyle bir protokol uyguladılar ki adamın adeta başı döndü. Sonra, Çernenkov gittikten sonra Bulgaristan yönetimi icazet aldık diye bu işe giriştiler. 1985'lerin başında Çernenkov öldüğünde bu iş devam ediyordu. Fakat Gorbaçov başa geldiği andan itibaren bu işten hiç hazzetmemiş. Onu daha iyi biliyorum, çünkü neden? Bakıyor Gorbaçov –tabii onlara göre çok genç 55, 56 yaşlarında- Bulgaristan'ın Türklere karşı yaptıklarının Sovyetlere bir yararı var mı? Hayır. Peki bu yaptıklarının komünist âleme bir yararı var mı? Hayır. Hatta dış dünyada Bulgaristan'a olan tepkiler artmaya başladı. Yani bakıyor bu durum insan hakları çerçevesinde tenkit ediliyor, AGİT içerisinde yapılan toplantılarda tenkit ediliyor vs. ve yavaş yavaş Sovyetlerin bu işten sıkıntı duydukları ortaya çıkmaya başladı. Aynı zamanda başka bir şey daha vardı. O da Gorbaçov'un uygulamaya

koyduğu Glasnost ve Perestroyka'ya Bulgarlar hemen uyum sağlayamadılar. Bu durum da Jivkov'dan ileri geliyor gibi. Çünkü önemli değişimler içeriyordu bu Glasnost bildiğiniz gibi saydamlık, şeffaflık, Perestroyka ise yeniden yapılanma ve örgütlenme anlamına geliyor. Her iki politika da Jivkov'un kurmuş olduğu idareye çok ters gelmişti. Ama bu politikaları uygulamaya sonradan kısmen mecbur oldu. Bu da iki ülkenin arasını biraz açtı. Sonra öyle bir noktaya gelindi ki Bulgaristan'ın yaptığı asimilasyon politikalarını kimse tasvip etmiyor, bazıları açıkça tepki veriyor ki Amerika bunların arasında. Bulgaristan şunu diyebilir: Amerika benim tarafım değil, ben komünist âlemi içindeyim diyebilir. Peki, komünist âlemin içinden destek var mı? O da yok. Ama komünist âlem içinden yaşanan olaylara tenkit de yok. Aslında tenkit olmaması normal bir durum. Alışmış oldukları düzen içinde komünist ülkeler birbirlerini eleştirmez. Sistem izin vermez buna. Ancak kapalı kapılar arkasında konuşabilirler fakat kesinlikle bunu dışarıya sızdırmazlar. Bir tek Doğu Almanya'da bir gazetede o da olayların başladığı 1985 yılında bir yazı yazıldı sonra o da yazıları kesti.

Bulgaristan'da bulunduğum süre içinde diğer büyükelçilerle de ilişkilerimiz, dostluklarımız vardı. İlişki kurmak da zorundasınız. Yani mesela Macarlar bu meseleyi konuşuyor, Romenler konuşuyordu. Bu konuyu açtığım zaman Romanya büyükelçisi biraz tereddüt etti. “Yani işte biliyorsunuz Bulgarlarla çok yakın ilişkilerimiz var falan filan” dedi. Ama zamanla samimi olduktan sonra “Bulgaristan'ın yaptıkları skandal” dedi. “Biz diğer Varşova Paktı ülkelerin işlerine karışmayız, bizim hükümetimiz de karışmaz ancak Bükreş'te hiç kimse bu işten hoşlanmıyor, ne gerek var” dedi. Macar Büyükelçisi ise o daha açık sözlüydü. “Çok rahatsız oluyorum, başına iş çıkarıyor, çok gereksiz buluyorum. Buradaki Türklerin günahı ne” diyordu. Tabi bu konuşmalarımız tamamen gayri resmi ortamlarda, sohbetler esnasında söylenmiş sözler yoksa resmi ortamlarda kesinlikle bu şekilde konuşmazlar. Gerçekten de Türkler çok munis bir azınlıktı. İçlerine atar sonra da bu birikimin neticesinde Türkiye'ye göç ederlerdi. 1950'de böyle oldu, 1968'de ve son olarak 1989'da böyle olmuştur. Dediğim gibi Bulgaristan uyguladığı politikalar neticesinde tamamen yalnızlık içine girdi. Yugoslav Büyükelçi vardı o bana dedi ki “Ruslar bizi zaman zaman çağırıyorlar, her sene Doğu Blok'u ülkelerle yapılacak

politikaları konuşuyorlar. Bu politikaya itiraz ettim ve bana müthiş kızdılar. Bulgaristan'da Türk yok dediler” diyor. Tabi Yugoslavya'nın bu şekilde konuşması normal çünkü Varşova Paktı ülkelerin arasında yer almıyordu. Duyumlarımız böyleydi.

- **Turgut Özal'ın Bulgaristan'da yaşanan asimilasyon politikalarını (örneğin sünnet yasağı gibi) delme adına attığı somut adımlar nelerdir? Mesela ekonomik destek sağlayarak Türklere yardım göndermiş midir?**

Hayır hayır. Öyle ekonomik yardım gibi para yardımı gibi şeylere Bulgaristan müsaade etmez. Bu konuyla ilgili en ayrıntılı eser yazan birisi olarak söylüyorum olması mümkün değil. Eğer öyle bir imkân olsaydı Turgut Bey o yolu muhakkak kullanırdı.

- **Türkler son yüz yıl içinde hep sıkıntı yaşamışlar. Ama özellikle Jivkov döneminde bu sıkıntılar doruk noktaya ulaşmış. Ya asimile olursunuz ya asimile olursunuz anlayışı var ve başka hiçbir alternatifiniz yok deniyor. Yapılan bu uygulamalar komünist ideolojiyle örtüşüyor mu?**

Komünist ideolojiyle uyuşan bir durum değil. Çünkü bu politikanın ilerisi ırkçılığa, ayrımcılığa giriyor. Komünist ideolojide kesinlikle böyle birşey yok. Komünist ideoloji ilk çıktığı zamanlarda kişilerin, sınıfların eşitliği üzerine kurulmuştur. Hatta Sovyetlerde Stalin bir Gürcü'dür. Gürcistan küçük ülkelerden biridir. Sovyetlerde genelde böyledir. Rusya'dan, Beyaz Rusya'dan, Ukrayna'dan fazla birilerin olmaması, bunların dışından birisinin devlet içinde en üst kademelere gelmesi o ilk yıllarda iyi bakılırdı. Ama Sovyetlerde başka bir şey vardı; mesela Ermeniler ondan çok istifade ettiler. Baştan beri Sovyetlerin, Müslüman halklarına karşı aşırı bir güvensizliği vardı ve bunda da haklı olduklarını görüyoruz. Çünkü 2. Dünya Savaşı yıllarında Müslümanların bir kısmı Almanların tarafına geçtiler. Böyle bir ayrımcılık oldu ama onun dışında hiç Sovyetlerin kabul edebileceği bir şey değildi. Çünkü SSCB'nin kendisi 41,5 milletten oluşuyor. Böyle bir politikayı nasıl uygular, nasıl yapar. Ama alttan alta Rus dilini hâkim kılma anlayışı vardı, ancak

kesinlikle bir zorlama yoktu. Rus dilini zorlamakla amaç herkesin tek dili olsun ama kendi dilini de öğrensin anlayışı vardı.

- **Turgut Özal’ın Bulgaristan’da yaşanan asimilasyon politikalarına karşı geç adım attığı söyleniyor. Türkiye bu süreci iyi yönetebilmiş midir?**

Türkiye, o günkü koşullar itibariyle bu süreci bence iyi idare etmiştir. Türkiye çok uğraştı, özellikle Avrupalıların bu konuya dikkatlerini çekmek için çok uğraştı. Avrupalılardan maalesef yeterince destek gelmedi. Bunun sebebi de şu: 1986 yılından itibaren belirli bir süre sonra komünist âlemin yavaş yavaş çökeceğine dair kanaatler gelişmeye başladı. O zaman konuşuyorduk yabancı büyükelçilerle, niye bu işin üzerine daha fazla gitmiyorsunuz diyordum. Söyledikleri şey şuydu: “yani biz gideriz de bunlar kendi kendilerine dağılıyor biraz daha vakti var” diyorlar. “Kendi kendilerine dağılıyor, şimdi biz bunların üzerine fazla gidersek ters tepki yapar. Yani kendiliğinden oluşan bir süreç, dağılma sürecini komünist dayanışmasına döndürür”. Ben de diyordum ki sizin bu söylediğiniz tamamen spekülatif bir şey. Unutuyorsunuz ama bu bir insan hakları ihlali. Siz başınıza böyle bir şey gelsin ister misiniz? Kendinizi bizim yerimize koyun, sizin isminizi değiştirsin, milli kıyafetinizi yasaklasın, dilinizi konuşmanıza müsaade etmesin, konuşanlarda 20 Leva para cezası alsın. Zaten adamın maaşı 60-70 Leva. O zaman böyle söyleyince hık diye susuyorlardı. O insan hakları şampiyonu ülkeler, bu hususta üzerlerine çok gittiğim için beni idare etmeye çalışıyorlardı. Zaman ilerledikçe genelde AGİT çerçevesinde çok aktif olmasalar bile mesela 1988’de 1985’e nazaran daha aktif olmaya başladılar. Amerikalılar bu işte hiç tereddüt etmediler. Amerika, Bulgaristan’ı çok açık bir şekilde tenkit etti. O zaman Başkan Reagan’dı. Reagan, bilerek ve isteyerek Komünist Blok’la uğraşıyordu.

Fransa Cumhurbaşkanı Mitterand 1988’de Bulgaristan’ı ziyaret etti ama ben konuyu Mitterand’a açtıramadım. Fransa Büyükelçisi’ne söyledim aynı zamanda Paris Büyükelçiliğimizle de baskı kurduk ama bu konuyu açmadı. Alman Cumhurbaşkanı da geldi. Alman Büyükelçisi de çok iyi dostumdu. Bu konuyu açmadı. Ama Mitterand Büyükelçilikte, o zaman Bulgaristan’da yeni yeni filizlenmeye başlayan bir sendika hareketi vardı. Ama yasal olmayan bu sendika

hareketinin başındaki kişi Jelyu Jelev'dir. Daha sonradan da Cumhurbaşkanı olmuştur. İşte Mitterand 1988 yılında Bulgaristan'a yaptığı bu ziyarette Jelev'i yedi, sekiz kişiyle birlikte Fransa Büyükelçiliği'nde kabul etti. Birkaç tane de Türk kabul et, yok ayrımcılık vardı. Yani onları bir muhalefet hareketi olarak görüyor ama bu adamların isimleri değiştirilmedi, bir sıkıntıya girdikleri yoktu. Yani Bulgaristan'da bir milyon insan var, onlara hiç bakmıyorsun. Alman Cumhurbaşkanı da aynı şeyi yaptı. Alman Büyükelçisi beni Cumhurbaşkanıyla tanıştırdı. Kendisinin az bir İngilizcesi vardı. Ona da söyledim, bu iş için ilgi göstereceğinizden eminim dedim. Çok şaşırıldı.

EK 3: Bilal Şimşir'le Yapılan Mülakat

(“Bulgaristan Türkleri” ve “Rumeli’den Türkiye’ye Göçler” kitabının yazarı emekli Büyükelçi, tarihçi-yazar Bilal N. Şimşir’le yapılan mülakat)

- **Efendim, Bulgaristan’da özellikle komünist idare 1944 yılında iktidara geldikten sonra Türk okulları devletleştirildi. Bu süreçte Türkleri asimile etmek için okullarda komünist ideoloji ve Darwinizm öğretilmeye çalışıldı. Bulgaristan Türkleri bu olumsuz şartlar altında kimliklerini muhafaza edebilmiş midir? Ve bu vetire 1984 yılında yapılan asimilasyon sürecini nasıl etkilemiştir?**

Bu süreçte Bulgaristan Türkleri asimile olmamışlardır. Faşizm döneminde de komünizm döneminde de fark etmez anlayış değişmedi. Bizim zamanımızda (1940’lı yılları kastediyor) biz Türkiye’deki Mehmet Akif gibi şairlerin şiirlerini ezberledik ve Yahya Kemal gibi edebiyatçıların yazılarını okurduk. Ben Mehmet Akif’in Çanakkale Mahşerini ilkokulda ezberledim. Bir şekilde bu eserler Bulgaristan’a getirilir ve bizim ders kitaplarına, müfredata konurdu. Biz Türk okullarında okuduk ve derslerimiz de Türkçeydi. Bundan dolayı Bulgarca’yı çok fazla öğrenme ve konuşma gereği duymadık. Bizim dönemlerin çoğunluğu Bulgarca’yı bilmez. Bu sebeple kendi kültür ve kimliğimizi korumamız çok da zor olmadı. İstiklal Marşı’nın bütün kıtalarını ezberlemiştik. Azınlık olmanın getirdiği psikolojiden ve başka bir ülke yönetimi altında yaşıyor olmamızdan dolayı, “Ben ezelden beridir hür yaşadım, hür yaşarım; Hangi çılgın bana zincir vuracakmış şaşarım” mısrasını söylerken çılgınca, bangır bangır bağırarak söyledik.

1944 yılından sonra okulların devletleştirilmesi süreci yaşandı. Bağımsız bir şekilde kendi müfredatını uygulayan Türk okullarının özerklikleri ellerinden alındı. Bundan sonraki süreçten kısmen de olsa çeşitli problemler yaşanmaya başladı. Okullarda ilk değişiklik müzik dersleriyle başladı. Müzik dersi insanlar tarafından önemsiz bir ders olarak görüldüğü için çok fazla bu ders önemsenmedi. Ancak bu derste Türk çocuklarına Bulgarca marşlar ve şarkılar ezberletildi. Türk aileler müzik dersi çok önemli bir ders değil gibi yanlış bir anlayışa sahipti ancak müzikle Türk

öğrencilerin şuuraltına indiler ve kimliğini, kültürünü, değerlerini aşındırmaya çalıştılar. Fakat tabii ki bunda başarılı olamadılar. Çünkü Türklerin gözü hep Anadolu topraklarındaydı. Sürekli olarak itildiler, kakıldılar, mallarına mülklerine el konuldu ve devlet politikası olarak fakirleştirildiler. Bu politikaların bir neticesi olarak Türklerde aidiyet duyguları hep canlılığını muhafaza etti. Hatta en zayıf karakterli bir Bulgaristan Türkünde bile Türkiye’de yaşayan bir Türk’ten daha fazla milliyetçilik duygusu meydana getirdi. Bunun yanında Türklere ait okullara, vakıflara ve eserlere el koydular. Zorla, yok pahasına mallarını ellerinden aldılar. %300-400 vergi uygulamasına gittiler. İşte hep bu uygulamalar milliyetçilik duygularını canlı tuttu.

Bulgaristan’da menfi uygulamalar belli aralıklarla devam etti. Bunun neticesinde Türklerin başı sıkıştıklarında ilk önce akıllarına Türkiye geldi ve çözüm olarak hep Türkiye’ye göç etmeyi düşündüler. Bu düşünce bir bakıma doğrudur ancak bir bakımdan da yanlıştır. Çünkü Türkler Bulgaristan’da hep kapalı bir toplum olarak mevcudiyetlerini devam ettirdiler. Bütün ilişkileri, ticaretleri hep kendi aralarında oldu. Daha önce de ifade ettiğim gibi doğru düzgün Bulgarca’yı bile öğrenemediler. Dolayısıyla ne devlet dairelerinde ne de resmi kurumlarda hiçbir memuriyete gelemeler. Sadece beden gücü gerektiren işlerde yani çiftçilikle, işçilikle ve hamallıkla uğraştılar. Bunun neticesinde kendilerini savunacak, haklılıklarını ifade edecek bir pozisyon elde edemediler. Belki bu durum Türklerin Bulgar okullarında eğitim görmeye başlamasıyla değişmeye başladı. Eskiden Bulgar’ca bilmeyen Türkler Bulgar’ca öğrenmeye başladılar. Belki de Türk okullarının devletleştirilmesinin tek faydalı tarafı bu olmuştur denilebilir. Bunun neticesinde Türkler memur olmaya, bürokrat olmaya, milletvekili olmaya başladılar. Ancak 1980’li yıllara geldiğimizde artan nitelikli ve sayısal Türk nüfusunun tehlikeli boyutlara ulaştığı düşüncesiyle Türklerin yaşadığı sıkıntılar da artmaya başladı. Bunun neticesinde asimilasyon politikaları uygulandı ve 1989 göçü meydana geldi.

- **Bulgaristan'ın 'Yeniden Soya Dönüş' politikasının temel dayanağı Bulgaristan'da Türk yoktur, bunun yerine Osmanlı'nın zorla Türkleştirdiği Bulgarlar vardır tezidir. Siz bu anlayışla ilgili ne dersiniz?**

Böyle bir şey kesinlikle yoktur. Bulgarların tarihine baktığımızda ta Orta Asya'dan Balkanlar'a göç eden kavimlerden olduğunu görmekteyiz. Hatta Bulgaristan'da Omurtag diye bir yer vardır. Omurtag Bulgarların Orta Asya'dan geldiği Türk kavminin adıdır. Ancak zamanla Bulgarlar kimliklerini kaybederek Slavlaşmışlardır.

Balkanların fethi Osmanlı döneminde gerçekleşmiştir. Bu fetihler neticesinde ayrı bir iskân politikası uygulanarak Anadolu'dan özellikle Konya yöresinden Türkler Balkanlar'a yerleştirilmiştir. Dolayısıyla Bulgaristan'ın bu politikası tamamen asılsızdır.

Osmanlı Devleti zayıflama döneminin sonunda en son kaybettiği yerlerden birisi Bulgaristan'dır. Bulgaristan'da Osmanlı'nın iki önemli merkezi vardı. Bunlardan birisi Şumnu'da diğeri ise Rodoplar Bölgesi'dir. Şumnu Osmanlı Devleti'nin 3. Ordu merkezidir. Bu sebepten dolayı Şumnu bölgesinde yoğun olarak Türk yaşar. 3. Ordu merkezi olduğu için Sovyetler bu bölgeye çok saldırmıştır ancak bu bölgeyi aşamamıştır. Bugün bile hala Türklerin yoğun olarak yaşadığı bir yerdir. Ayrıca Rodoplar Bölgesi de (Kırcaali, Mestanlı gibi) Sovyetlere geçit vermemiştir.

EK4: Birgöl Demirtaş'la Yapılan Mülakat

(TOBB Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi Doç. Dr. Birgöl Demirtaş ile yapılan mülakat)

- **Turgut Özal'ın darbe dönemi Türkiye'sinde Başbakan olduğunu biliyoruz. O dönemlerde kendi problemleriyle uğraşan, içine kapanmış bir Türkiye'yi dış dünyaya açmaya çalışan bir Özal vardı karşımızda. Özal'ın Başbakan olduğu dönemde nasıl bir dış politika anlayışı vardı? Bu bağlamda Bulgaristan Türklerinin yaşadıkları problemlerle ilgili izlediği politikaları izah eder misiniz?**

Turgut Özal, dış politika uygulamaları noktasında çok aktif bir lider portresi çiziyor. Şöyle bir anlayışı var Özal'ın, dış politika çerçevesinde: Türkiye çaba sarf ederse, komşularıyla olan ikili ilişkilerini çözüme kavuşturabilir. Turgut Özal bu bağlamda ekonominin rolüne çok güveniyor. Ekonomik ilişkilerin gelişmesiyle beraber özellikle Suriye ve Yunanistan'la olan ilişkilerimizin düzelebileceğini düşünüyor ve bu noktada inisiyatif alarak çeşitli adımlar atıyor. Tam da böyle bir dönemde, Yunanistan kadar bir problem yaşamadığımız Bulgaristan'la diğer komşularımızla yaşadığımız sıkıntıları unutturacak kadar büyük ve bir o kadar da çaplı olan asimilasyon politikası sorunu ortaya çıkıyor. Aslında o dönemde Bulgaristan'la ilişkilerimiz fena değildi. Cumhurbaşkanı Kenan Evren Bulgaristan'ı ziyaret ediyor arkasından yanlış hatırlamıyorsam Todor Jivkov iade-i ziyarette bulunuyor. Ayrıca Türkiye Bulgaristan'dan elektrik alan bir ülke konumunda bulunuyor.

Bulgaristan'la yaşanan problem ilk ortaya çıktığı zaman, basına yansıdığı kadarıyla asimilasyonla ilgili Sami Kohen gibi bir isim bile, basında yer alan haberlerin Türk-Bulgar ilişkilerinin bozulmak için ortaya çıkarıldığını düşünüyor. Bulgaristan'ın böyle bir politika izleyebileceğine inanmak istemiyorlar. Daha sonraki yaşanan süreçte, yabancı gazetecilerin Bulgaristan'la ilgili yaptıkları araştırma ve haberlerden sonra Türk kamuoyu da Bulgaristan'da yaşananları kabullenmek durumunda kaldılar.

Bu konuyla ilgili Özal'ın uyguladığı politikalara gelecek olursak, bir kere Özal bu sıkıntıyla çok ilgilendi. Buna ilave olarak Mesut Yılmaz'ın da Dışişleri Bakanı olarak çabaları görmezden gelinemez. Muhalefetin çok sert eleştirilerine rağmen Özal, bu problemi mümkün olduğunca çok boyutlu dış politika bağlamında çözmeye çalışıyor. Yani Türkiye, BM, AGİT ve İKÖ gibi uluslararası kurumlara başvuruyor. Özal, Bulgaristan'la yaşanan problemle ilgili bu kurumların aktif olmalarını istiyor. Türkiye'nin çok ses çıkarması veya müdahale etmesi değil ama doğrudan uluslararası kuruluşların yardımıyla Bulgaristan'ın mümkün olduğunca sıkıştırılmasını ve baskı altına alınmasını istiyor. Turgut Özal'ın bu dönemdeki dış politika anlayışının benim görebildiğim kadarıyla temel hedeflerinden birisi buydu.

- **Sizin de dediğiniz gibi hocam, o dönemde Turgut Özal'ın politikalarını eleştirenler de var. Bulgaristan'da yaşanan olaylar patlak verdiğinde Türkiye tepkisini ortaya koymada gecikti diyenler var. Siz bu durumu nasıl değerlendirirsiniz?**

Tabi bu durumu o dönemin koşulları içinde değerlendirmek gerekir. Benim o dönemle ilgili görebildiğim kadarıyla Türkiye, ilk başta bu olayın bu kadar kapsamlı bir politika olduğunun farkında değildi. Günümüze baktığımızda kitle iletişim araçları çok gelişmiş bir durumda. Dünyanın neresinde bir hadise olursa hemen haber alabiliyoruz. İnternet var, twitter var, facebook var, sosyal medya üzerinden çok renkli bir şekilde haber alabiliyoruz. Ama o dönem (1980'li yıllar) soğuk savaş dönemi yılları ve kapalı bir kutu olan Bulgaristan Doğu Bloğu ülkelerle beraber SSCB'nin yanında yer almaktadır. Biliyorsunuz, o dönemde sağlıklı haber alma imkânları çok kısıtlı. Hatta Bulgaristan Türklerinin Büyükelçilikle temasları bile çok sınırlı bir hale getirilmiş, sürekli bir takip var. Kim, nerede ne yapıyor, çarşıda pazarda kiminle konuşuyor, telefonlar dinleniyor v.s. İletişim imkânlarının sınırlı olduğu bir dönemden bahsediyoruz. Bence Türkiye ilk önce gerçekten Bulgaristan tarafından bir asimilasyon kampanyası yapılıyor mu yapılmıyor mu, işte bu noktada bir belirsizlik oldu ve Özal bu noktada emin olmak istedi. Emin olduktan sonra da bu meselenin üzerine eğildi. Tabi hiçbir zaman güç tehdidi, güç kullanımı gibi

uygulamalar olmadı ama dediğim gibi dış politikada çok boyutluluk ilkesi çerçevesinde Turgut Özal politikalarını belirlemeye çalıştı.

- **Hocam, Türkiye'nin Bulgaristan'da yaşanan asimilasyon politikalarından emin olması için önceki dönemlerde yaşanan asimilasyon politikaları bir ölçü birimi değil miydi? Prenslik dönemi, Balkan Savaşları, Krallık dönemi ve son olarak Komünizm dönemi incelendiğinde Türklere karşı uygulanan 'Yeniden Soya Dönüş' adı altındaki asimilasyon politikaları nedeniyle Bulgaristan'ın sicili adeta kabarıktı. Sizce Özal bu durumu göz ardı mı etti?**

Tabi dediğim gibi sosyalist, dışa karşı kapalı ve Moskova'nın çizdiği rotanın dışına çıkmayan bir ülkeden bahsediyoruz. Türkler elbette ciddi sıkıntılar yaşadılar. Hatta ben şunu hatırlıyorum. İzmit'te tanıdıklarımız vardı. Çocuk evlendikten sonra Türkiye'ye göç etmiş, anne ve babası Bulgaristan'da kalmış. Telefonla bile ulaşmakta sıkıntılar yaşıyordu. Yani 1983'te başlayan süreç önceki asimilasyon uygulamalarına göre çok farklı bir boyuttu. Doğrudan insanların isimlerini değiştirmeye çalışmak, ibadetlerine yasak koymak, sünnet yasağı gibi yasaklar başka bir boyuttu. Özal, Bulgaristan'da yaşananların elbette farkındaydı ama o dönemin koşullarında yapabilecekleri sınırlıydı. Sonra bu problem başka bir boyuta taşınınca tırnak içinde söylüyorum 'Yeniden Doğuş Süreci' başlayınca –ki benim anladığım kadarıyla emin olmak istedi Türkiye- yani Türklerin önceki yaşanan sıkıntılarının ötesinde daha kapsamlı bir asimilasyon politikası vardı. Bu noktada bir tereddüt meydana geldi. Benim anladığım, Bulgaristan'ın izlediği bu politika hiçbir kimseye rasyonel gelmedi. Daha önce de söylediğim gibi o dönem Türkiye-Bulgaristan ilişkileri gayet iyiydi. Karşılıklı ziyaretler gerçekleşiyordu ve ticari ilişkilerde bir sıkıntı görünmüyordu. Her şeyin böylesine normal yürüdüğü bir dönemde Bulgaristan'ın Türklere karşı baskıcı politikalar izlemesi ilk başta rasyonel gözükmedi. Bu durum belki de Özal'ın atmayı planladığı adımların gecikmesine sebep olmuştur denilebilir.

Bulgaristan Türklerine uygulanan asimilasyon sürecinin aslında asimilasyonda en son halka olduğu da bir gerçektir. Yani bu politikanın bir öncesi var. İlk olarak Bulgaristan Romanlara ve Pomaklara yönelik bir asimilasyon süreci başlatıyor. Bunun sonucunda bu iki etnik yapıyı asimile etmeyi bitirdikten sonra sıra Türklere geliyor. Aslında bu asimilasyon politikasında gerçekten de bir mantık silsilesi var görünüyor. Küçük dilimlerden başlanarak sonrasında en büyük dilim olan Türklere doğru uzanan bir asimilasyon politikası izleniyor.

- **Turgut Özal'ın Bulgaristan Türklerine yönelik uyguladığı politikalar proaktif ve pragmatist bir yaklaşım olarak görülebilir mi? Özal'ın Türklere yönelik bu politikaları daha sonraki dönemde KEİ'nin kuruluşu gibi, dış politika enstrümanı olarak attığı adımlarla örtüşüyor mu?**

Bence örtüşüyor. Turgut Özal şöyle düşünüyor. Bir defa Türkiye dış politikada aktif bir ülke olmalı. Sadece olan bitene tepki veren, cevap yetiştiren bir ülke değil; kendisini ilgilendiren konularda hadiseleri yönlendiren bir ülke olmalıyız anlayışı var Özal'ın. Bu dış politika anlayışı önceki dönemlerle kıyaslandığında gerçekten bir farklılık oluşturmaktadır. Yeni Türk dış politikası, Özal'la birlikte ivmesi hep yukarı çıkan bir görünüm kazanıyor. Yani benim anladığım kadarıyla Özal şöyle düşünüyor: Yunanistan başta olmak üzere bazı komşularımızla ciddi problemler var. Ama eğer biz Türkiye olarak inisiyatif alırsak bu sorunları çözebiliriz. Nasıl çözebiliriz? Bu ülkelerle ilişkilerimizi artıralım, ekonomik ilişkilerimizi geliştirelim. Bu sayede temel sorunlarımızı çözmeye çalışalım ve biz bu ülkelere kapımızın açık olduğunu gösterelim.

Bir büyükelçinin anılarında da var, Yunanistan'la ilgili olarak Özal Dışişlerine bir talimat veriyor. Konu Yunanistan'la aramızdaki vizelerin kaldırılması. Başbakanlığı döneminde gerçekleşen bu olayla ilgili Özal şöyle düşünüyor, Yunanistan'la aramızdaki vizeleri kaldırırsak bu durum iki ülke ilişkilerine olumlu yansır. İki ülke bürokratları bu konu üzerinde çalışmaya başlıyor. Vizeleri kaldırsak nasıl olur, iyi mi olur kötü mü olur diye çalışmalar yürütülüyor. Ondan sonra bir gün

basından öğreniyorlar ki Türkiye, Yunanistan'a vize uygulamasını kaldırmış. Özal, bir şeyi kafasına koydu mu bunu uygulayan bir liderdi. Tabi burada Özal'ın devlet teamüllerine ters gibi gelen bu tutumunu eleştirenler çok oldu. Ancak Özal, ağır işleyen bürokrasiyi bazen böyle by-pass eden kararlar almaktan çekinmemiştir. Özal'ın bu vize muafiyetiyle ilgili şöyle bir düşüncesi de var, biz Yunan vatandaşlarına vize uygulamasını kaldırırsak bu durum Yunanistan'la olan ilişkilerimize olumlu yansır. Ayrıca Yunan turistleri Türkiye'ye daha çok gelirler, Türkiye'yi daha yakından tanıma imkânı bulurlar ve bu durum ilişkilerimizi olumlu etkiler.

Bu konuyla ilgili başka bir başka örnek de Suriye ile yaşanan problemi çözmeye Özal'ın attığı adımlardır. 1987 yılında Özal, Suriye'yi ziyaret ediyor. Bu ziyarette Özal, direkt olarak su meselesiyle ilgili Türkiye'yi bağlayacak bir kısım taahhütlerde bulunuyor. Bu noktada Özal şunu düşünüyor, Türkiye ile Suriye arasında temel mesele su meselesidir. Bu noktadan hareketle Özal, Fırat ve Dicle suyuyla ilgili bir garanti vererek Suriye problemini çözmeye çalışıyor. Tabi bu noktada Turgut Özal, Türkiye'nin attığı bu olumlu adımlar karşı tarafta karşılık bulacak varsayımıyla hareket ediyor. Yani biz inisiyatif göstereceğiz ve karşı taraf ta bunun neticesinde olumlu karşılık verecek. Özal'ın bu yaklaşımı pek gerçekleşmiyor aslında. Suriye PKK'yı desteklemeye devam ediyor, Yunanistan'la da yaşanan problemler bitmiyor. Bence düşünce açısından Özal'ın yaklaşımı doğru bir yaklaşımdı. Tabi ki Türkiye inisiyatif almalı, adım atmalıydı ancak bir iki adımla komşularımızla yaşadığımız problemlerin kökünden çözüleceğini düşünmek çok gerçekçi bir düzleme oturamadı. Türk kamuoyunda bu politikalar tepki çekti. Özal'ın Suriye'ye verdiği taahhüt çok tartışıldı.

- **Todor Jivkov döneminde gerçekleşen asimilasyon politikaları, sosyalist ideolojiyle örtüşen bir yaklaşım mıdır? Bu politikalar üzerinde SSCB'nin de etkisinin olduğu, Türkiye'nin dış politikada attığı bazı adımlardan rahatsız olup tepkisini Bulgaristan üzerinden uygulama sahasına soktuğu söyleniyor. Bu konuda neler söylersiniz.**

Bu çok güzel bir araştırma konusu aslında. Şu ana kadar bu sorunun cevabını bilimsel olarak verecek bilimsel bir araştırmaya ulaşamadım. Rusça veya Bulgarca kaynaklar var mı bu konuyla ilgili bilmiyorum. Ama önemli bir soru bu. Jivkov'un 1983 yılında sistemli bir şekilde uygulama sahasına koyduğu politikaları kendi politikası mıdır? Yoksa Sovyetlerin etkisiyle mi bu adımlar atılmıştır, onu tam bilemiyorum. Ben, bu konuyla ilgili çalışan arkadaşlarıma sordum. Onlar şöyle dediler, ilk başta Sovyetler yıkıldığı zaman devlet arşivleri halka açılmış ancak sonra tekrar kapatmışlar. Hala o dönemle ilgili arşivlere ulaşmanın zorluğundan bahsettiler. Türk basınında çıkan haberlere göre Bulgaristan'ın Türklere dönük politikalarının arkasında Sovyetler var diyor ama bu noktada arşiv belgelerine ulaşmak lazım. Yani SSCB Komünist Partisi Bulgaristan'a ne gönderdi, nasıl yazışmalar oldu, nasıl telefonlaşmalar oldu bunları bilmek lazım. Mesela 1985'te Gorbaçov başa geliyor ve Gorbaçov'un dış politika uygulamalarıyla çok uyuşan bir durum değil bu durum. Gorbaçov, Bulgaristan, Polonya, Macaristan ve Romanya gibi Doğu Blok'u ülkelerinin kendi politikalarını kendilerinin üretmesi gerektiğini söylüyor. Ancak bu işin arkasında SSCB var mı? , yoksa biraz da yumuşama dönemi var o dönemde Bulgaristan kendi politikalarını oluşturmada konjonktür itibariyle biraz daha serbest davranıyor. Jivkov'un Bulgar milliyetçiliğini artırmak için attığı bir adım olabilir. Bir de burada bu asimilasyon politikası sosyalist anlayışa uygun mudur değil midir sorusuna gelecek olursak tabi bu algılamaya bağlı olarak değişir. Çünkü bir tek sosyalizmden bahsedemeyiz. Farklı sosyalizm çeşitleri var. Marks'ın o tahayyül ettiği sosyalizme uyan bir politika değil Bulgaristan'da yaşanan asimilasyon politikaları. Çünkü orada milliyetçilik yok, onun yerine evrensel bir proletarya sınıfı var, işçi sınıfının kardeşliği var. Ama Jivkov Bulgaristan'da doğrudan doğruya politikalarını milliyetçilik üzerinden uyguluyor. Bu noktada şu çok ilginç,

Bulgaristan'da 2. Dünya Savaşından sonra sosyalist rejim ilk kurulduğu zaman ilk başta Türklere karşı gayet ılımlı bir politika izleniyor. Sonra birdenbire işler tersine dönüyor. Burada ilginç olan nokta, başka araştırmalarda ele alınan bir konudur bu aslında, nasıl olur da evrenselliği savunan bir ideoloji bu kadar milliyetçilikle bağlantılı hale gelebiliyor.

- **Hocam, Jivkov hükümeti ilk başta toplu bir göçü isteyen bir yaklaşıma sahip değildi. Bulgaristan öncelikli olarak çok hızlı bir şekilde asimilasyon faaliyetlerini yönetti yani başka hiçbir alternatif ortaya koymadan Türkleri eritmeye çalıştı. Ancak belli bir süre sonra toplu bir göçü kabul etmek durumunda kaldı. Bununla ilgili düşünceleriniz nedir?**

Bulgaristan'ın şöyle bir tezi vardı. Bulgaristan'da Türk diye bir ırk yoktur, bunun yerine zorla Türkleştirilmiş, Müslümanlaştırılmış Bulgarlar vardır anlayışı. Bu argüman çok da Bulgaristan'a has bir argüman değil. O coğrafyadaki ülkelerde böyle argümanlar vardır. Mesela Bosna Hersek'te yani eski Yugoslavya'da Boşnaklara sizler Slav kökenlisiniz, Hıristiyan'dınız sonradan zorla Müslümanlaştırıldınız. Kosova'daki Arnavutlar da bunu Türklere söylüyorlar. Siz aslında Arnavutsunuz, sonradan Türkler geldi, siz kendinizi Türk zannediyorsunuz ama siz aslında Arnavutsunuz diyorlar. Yani Müslüman gruplar bile birbirlerine bunu söyleyebiliyorlar. Dolayısıyla böyle argümanlar Balkanlarda çoğu ülkede var. Bu önemli unsurlardan bir tanesi çünkü bu ülkeler Osmanlı'dan ayrıldıktan sonra kendi ulusal kimliklerini oluştururken, bir etnisite inşa ediyorlar. Bulgar ulusu inşa edeceksiniz, Sırp, Arnavut ulusu inşa edeceksiniz. Burada en büyük öteki Osmanlı geçmiştir. Bu noktada Osmanlı buraya geldi, bizi böldü, parçaladı ve biz o dönemdeki tüm gelişmeleri kaçırdık, Rönesans, reform gibi hepsini kaçırdık Osmanlı yüzünden işte bize zorla Müslüman halklar gönderdi, zorla dinimizi değiştirdi gibi bir argüman var. Balkanların genelinde ulus devlet inşa edilirken ve devam ettirilen bir argüman bu eğitim yoluyla. Bulgaristan'da yaşanan da bunun devamı aslında. Öyle bakmak gerekir. Asimilasyon politikalarıyla nasıl bağdaşıyor dersek aslında bu politika 1950'deki politikaların bir devamı aslında. Burada yaşayan ve %10'u aşan bir Türk nüfusu bizim için potansiyel bir tehlikedir aslında deniliyor. Türkiye bu

halkı bize karşı kullanmak isteyebilir. Bir de 1974 Kıbrıs Barış Harekâtından çok etkileniyorlar ve panikliyorlar acaba Bulgaristan'da yaşayan Türkler ikinci bir Kıbrıs olabilir mi diye. O zaman ne yapmak lazım buradaki Türk nüfusu azaltmak lazım diyorlar. Yaklaşık 350.000 Türkü Türkiye'ye gönderiyorlar. Bu çok büyük bir rakam yani oradaki Türklerin üçte biri neredeyse, böyle nüfus azalınca Türkleri asimile etmek daha kolay olur diye düşünüyorlar. Yani 1950-1951 politikasının devamı yani belli dönemlerde nüfusu dengeleyerek asimile etme, edemediklerini gönderebilme politikası uygulanıyor. Ama şunu hesap edemiyorlar ekonomileri büyük zarar görüyor. Çünkü Türkler tarım kesiminde verimli topraklarda çalışıyor ve bu politika rejimin sonunu getirmiş oluyor.

EK 5: Erjada Progonati'yle Yapılan Mülakat

(Hitit Üniversitesi Öğretim Üyesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü Balkanlar Uzmanı Dr. Erjada Progonati ile yapılan mülakat)

- **1984-1989 yılları arasında doruk noktaya ulaşan asimilasyon sürecinin nedenleri sizce nelerdir?**

Ulus inşa sürecinde ulusal kimlik yaratmak için farklı kimlikler baskılanıp sistem dışına itilir. Sistem dışına itilmenin üç yolu vardır: Hedef grubu terörize etmek, hedef grubun elitlerini ekonomik anlamda bağımlılaştırmak ve asimilasyon.

Bulgaristan'da ulusal kimliğin korunması ve ulus inşasının sorunsuz bir şekilde tamamlanması için Türklerin asimilasyonu amaçlanmıştır. Bu konuyla ilgili Fukuyama'nın 'Ulus İnşası' ve 'Büyük Çözülme' isimli kitapları önemli kaynaklar arasında gösterilebilir.

- **Asimilasyon sürecini Türkiye doğru yönetebildi mi? Aktif bir politika izlenmiş midir yoksa pasif mi kalınmıştır? Çözüm olarak Göç Antlaşması teklifini masaya getirmemiz doğru muydu?**

Türkiye'nin o dönemde pro-aktif bir politika izlediğini söylemek çok yerinde olmayacaktır. Kanaatimce Bulgaristan Türklerinin Türkiye'ye getirilmesinden ziyade ekonomik olarak destekleyip ticaretle, istihdamla ve benzeri yumuşak güç unsurlarıyla bölgedeki Türkleri güçlendirip Bulgar yönetiminde etkili hale getirilebilirdi. Bu yönde Bulgaristan Türklerinin hakları daha geniş bir zemine oturtulabilirdi.

Göç Antlaşması teklifi gibi spesifik adımlarla ilgili birçok açık kaynaklarda bilgi bulabilirsiniz, ancak Türkiye'nin yapması gereken politika bana göre Türkiye bölgedeki Türklerin haklarını korumakla birlikte ve onlara kucak açmanın yanında bölgedeki Türklerin ekonomik olarak zenginleşmesi, siyasette yönetici olarak katılımlarının sağlayıp kendi haklarını savunabilir konuma getirebilirlerdi.

Netice olarak göç, elbette zorunluluk halinde bir alternatiftir ancak her zaman doğru bir adım olduğu kanaatinde değilim.

- **Asimilasyon sürecine karşı olarak Türkiye, Bulgaristan Türklerine yardım etmek için somut olarak ekonomik ve kültürel anlamda hangi adımları atmıştır?**

Tarihsel sürece baktığımızda, Bulgaristan'dan Türkiye'ye dört büyük göç dalgası yönelmiştir. Bunlardan ilki Osmanlıların 93 Harbi'nde Ruslar karşısında bozguna uğramasının ardından yaşanan 1878 göçüdür. İkinci göç dalgası Balkan Harbi'nde yenilgiye uğrayan Osmanlı Devleti'nin Rumeli'deki tüm topraklarını Trakya dışında terk etmek durumunda kalması sonucu 1912 yılında gerçekleşmiştir. Üçüncü büyük göç İkinci Dünya Savaşı sonrası sosyalist rejime geçen Bulgaristan'ın tarım arazilerini devletleştirmesi ve Türkiye'nin Kore Savaşı'na katılması sebebiyle Moskova'dan Bulgar devletine yöneltilen, Türkiye'ye misilleme amaçlı Türk göçünün teşvik edilmesi talebi sonucu 1950-1951 yılları arasında yaşanan göçtür. Dördüncü ve en son göç dalgası 1989 senesinde Bulgar devletinin asimilasyon politikalarına tepki olarak, dönemin Başbakanı Turgut Özal'ın çabalarıyla gerçekleşmiştir.

Somut olarak atılan adımlar için şu kaynaklara başvurulabilir:

Uluyurt, M., "Bulgaristan Sosyal ve Siyasal Yaşamında Türkler (1944-2004)", Kocaeli Üniversitesi, 2005.

<http://www.sde.org.tr/tr/haberler/180/yunanistan-secimleri.aspx>

Ercüment Konukman, "Tarihi Belgeler Işığında Büyük Göç ve Anavatan"

- **Asimilasyon sürecine Turgut Özal'ın yaklaşımlarını, attığı adımları kendi gözlemlerinizi çerçevesinde değerlendirir misiniz?**

1983-1990 yılları arasında Türk-Bulgar ilişkilerini etkileyen iki önemli faktör vardı. Bunlardan birincisi; Bulgaristan'ın Varşova Paktı, Türkiye'nin ise NATO'nun en sadık üyesi olmalarıydı. Bu nedenle Türkiye doğusunda SSCB ile batısında Varşova Paktı üyesi Bulgaristan ile sınırdaştı. Bu durum Türkiye'nin Varşova Paktı üyesi iki ülke tarafından kuşatılması anlamına geliyordu ki bu da güvenlik sorunu oluşturmaktaydı. Dolayısıyla Türkiye'nin NATO çerçevesinde savunma sistemini bu durumu göz önüne alarak belirlemesi gerekiyordu.

İkinci olarak Bulgaristan'da yaşayan 900.000 kadar Türk azınlık iki ülke ilişkilerinin belirlenmesinde önemli etken oldu. Daha önce de değinildiği gibi bu ülkede yaşayan Türk azınlık iki ülke arasındaki ilişkilerde hep bir güvensizlik sorunu olmuştu. Bulgaristan'da genellikle kırsal kesimde yaşayan ve geleneksel toplum yapısını koruyan Türkler, uzun yıllar kendi kimliklerini muhafaza ettiler. Bulgaristan'da genel olarak Slav nüfusun azalmaya başlaması ve Türk nüfusun artış eğilimini koruması, Bulgar yönetimi açısından uzun vadede etnik, dinsel ve dilsel kimliğini koruyan büyük bir azınlıkla karşı karşıya kalma olasılığını gündeme getirdi. Bulgar yönetimi Türk azınlığı göç yoluyla azaltma girişiminden bir sonuç alamamıştı. Ayrıca 1974'te Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesinden sonra 1983 yılında Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin kurulması bir yoruma göre Bulgar yönetimini, Türkiye'nin benzer bir operasyonu Bulgaristan'daki Türkler için de gerçekleştirebileceği yolunda bir kaygıya itti. Bu kaygılar sonucu Todor Jivkov yönetimindeki Bulgar Hükümeti 1984 yılından sonra Türklere karşı yoğun bir baskının eşlik ettiği 'Yeniden Soya Dönüş Süreci' adını verdikleri bir 'İsim Değiştirme' kampanyası başlattı.

1983'te iktidara gelen Turgut Özal, Bulgaristan'da Türk azınlığa baskı yapıldığı yolundaki haberler karşısında önceleri ihtiyatlı davranarak sorunu fazla büyütmeden çözmeyi denedi. Fakat kamuoyundan bu konuda baskılar artınca Mart 1985'te Türkiye Bulgaristan'a bir nota vererek sorunun görüşmeler yoluyla çözülmesini istedi ve bu amaçla bir göç antlaşmasının imzalanabileceğini bildirdi.

Jivkov yönetimi ise, Ankara Hükümeti'nin gönderdiği bu notayı içişlerine karışma olarak yorumladı.

Bu arada olaylar büyüdükçe ciddiyetinin anlaşılması üzerine Turgut Özal gerekirse Bulgaristan'daki bütün Türkleri Türkiye'ye kabul edebilecekleri yolunda bir açıklama yaptı. Türkiye diğer yandan da bu olayı Avrupa Konseyi, İslam Konferansı Örgütü, Birleşmiş Milletler, AGİT, Helsinki İzleme Komitesi ve Uluslararası Af Örgütü'nün gündemine getirerek dünyanın dikkatini Bulgaristan'daki Türk azınlığa yapılan asimile politikasına çekmeye çalıştı.

Bulgaristan ise 1989 yılına kadar Türkiye'nin göç antlaşması teklifini kabul etmedi. 1989 yılında Todor Jivkov Hükümeti Bulgaristan'daki Türk azınlığı topluca göçe zorlayınca sorun yeni bir boyut kazandı. Mayıs 1989'dan itibaren Bulgaristan Türkleri Bulgaristan'daki ev ve eşyalarını satarak Türkiye'ye göç etmeye başladı. Bir süre sonra Türk Hükümeti daha fazla göçmen kabul edemeyeceğini açıklayıp sınırları kapattı. Bu dönemde 300.000 civarında Bulgaristan Türkü Türkiye'ye göç etti.

- **1989 yılında Türkiye'ye yaklaşık 300.000 Bulgaristan Türkü göç etmiş ancak bunların yaklaşık yarısı tekrar Bulgaristan'a geri dönmüştür. Sizce bunun sebebi nedir? Bu tersine göç Türkiye'nin imajını nasıl etkilemiştir? Tekrar geriye dönenler bir sıkıntı yaşamışlar mıdır?**

Orada yaşayan aileleri olduğu için, evleri ve mülkleri geride kaldığı için bu insanlar oraya tekrar geriye dönmüştür. Bulgaristan buna karşın herhangi bir politika değişikliğine gitmemiştir.

EK 6: İslam Beytullah Erdi ile Yapılan Mülakat

(1989 göçmeni, Belene Ceza Kampı mağduru, “Sınırlar Ötesinde Türk Kalmak” kitabının yazarı, gazeteci-yazar İslam Beytullah Erdi ile yapılan mülakat)

- **Efendim hasta halinizle beni kırmadığınız için öncelikle teşekkür ederim. Biraz kendinizi tanıtır mısınız?**

Ben sizi kıramadım. Yaşım 73 ve Şu anda Onkoloji Hastanesi'nde tedavi görüyorum. O yüzden çok konuşmaya mecalim yok, mazur görürseniz sevinirim. Ben 1940 yılında Razgrat'ın Bisertsi köyünde doğdum. Razgrat Pedagoji Okulunu bitirdim. 1960 yılında öğretmenliğe başladım. Sliven'in Filaretovo İlköğretim Okulu'nda Türkçe dersleri verdim. Daha sonra aynı ilde Sokolarstsi İlköğretim Okulu'nda müdürlük yaptıktan sonra 1968 yılında gazeteciliğe başladım. Sofya'da yayınlanan Yeni Işık gazetesi vardı. Bu gazetenin Sliven ve Burgas sancakları kadrolu muhabiri olarak 17 sene çalıştım. 1976-1980 yılları arasında Bulgaristan Gazeteciler Cemiyeti Sliven Şubesi Genel Sekreteri görevinde bulundum. 1985 yılında asimilasyon sürecinin doruk noktaya ulaştığı yıllarda özellikle Türk isimlerinin Bulgar isimleriyle değiştirilmesine tepki gösterdiğimiz için tutuklandım. Belene Ceza Kampı'nda yaklaşık bir buçuk sene kaldıktan sonra Sofya Tahkikat Genel Müdürlüğüne nakledildim. Buradan da 1986 yazında Montana'nın Doktor Yosifovo köyüne sürgün edildim. 1989 yılında da sınır dışı edildim ve Ankara'ya yerleştim. Türkiye'de İngilizce öğretmenliğinden emekli oldum. Bulgarca, Rusça ve İngilizce biliyorum. 20'nin üzerinde de yayınlanmış eserim var.

- **1989 yılında Türkiye'ye geldiniz. Bulgaristan'da yaşadığımız o günleri anlatan ‘Sınırlar Ötesinde Türk Kalmak’ adında bir eser yazdınız. Bu eseri yazmaktaki maksadınız neydi. Biraz da kitaptan bahsedebilir misiniz?**

Tabi o dönemde yaşananlara baktığımızda apaçık insan hakları ihlallerinin yapıldığı karanlık bir dönemle karşılaşırız. Bu karanlık dönemin senaryosunu yazarlar bu senaryoyu Bulgar Komünist Partisi Merkez Komitesi karargâhında yazmışlardı. Bu karargâhın amiri ise Todor Jivkov'du. Onun dışında Başbakan Georgi Atasanov, BKP Merkez Komitesi Sekreteri Milko Balev, Politbüro üyesi Pençu Kubadinski, İçişleri Bakanı Dimitır Stoyanov, Dışişleri Bakanı Petar Mledanov ve Partinin İdeoloji Sekreteri Prof. Dr. Stoyan Mihaylov diğer senaryo yazarlarıydı. Yazılan senaryoya göre Bulgaristan'da Türk diye bir ırk yaşamıyordu. Türkler, Osmanlılar tarafından zorla Türkleştirilmiş ve Müslümanlaştırılmış Bulgarlardı. Bu yüzden senaryonun adı 'Yeniden Soya Dönüş' olarak konuldu. Yani eskiden zorla Türkleştirilen Bulgarlar tekrar eski kimliklerine bu senaryo neticesinde kavuşmuş olacaktı. İşte o dönemi iliklerine kadar yaşayan birisi olarak tekrar o günlerin yaşanmaması adına tarihe bir not düşmek ve aynı zamanda bir gazeteci bakış açısıyla olayları aktarmak için 'Sınırlar Ötesinde Türk Kalmak' isimli kitabımı bir belgesel mahiyetinde kaleme aldım. Ben bu kitabı hatıra, roman gibi farklı edebi türlerle yazmaya çalıştım. Çünkü Bulgaristan'da yaşananlar yöresel değil genel bir problemdi. Ayrıca farklı edebi türlerle yazmamın bir diğer sebebi de Bulgaristan'da yaşanan olayları farklı yönleriyle insanlara anlatabilme isteğidir. Eseri yazarken tarihsel sürece dikkat etmeye ve belli bir silsile teşkil etmek suretiyle yaşanan hadiseleri bir bakıma kronolojik olarak vermeye gayret gösterdim.

- **Belene Ceza Kampında sürgün hayatı yaşadınız. O günleri anlatır mısınız?**

Belene'ye herkesi götürmediler. Doktorlar vardı, öğretmenler vardı, gazeteciler vardı. Yani oraya toplanan insanlar Bulgaristan Türklerini temsil eden, önde gelen entelektüel kimselerdi. Sıradan insanlar değildi. Bir başka ifadeyle Belene'ye Türklerin okuyan kesimini, insanları etkileyebilecek, yön verebilecek, kendi emellerine çomak sokabilecek kesimi değişik vehim ve isnatlarla Belene'ye topladılar. Bunları Türklerden uzak tutalım diye düşündüler. Bu sayede yaptığımız zulümlere ses çıkaran, tepki gösteren insanlar olmasın ve bu politika neticesinde Türkler kuzu kuzu isimlerini, kültürlerini değiştirmiş olsunlar.

Belene küçük bir yerdir. Biz orada 34 kişiydik. Bu küçük ancak etkisi büyük Türk entelektüelini orada bile belli bir tasnife tabi tuttular. Daha tehlikeli! ve etkili gördüklerini, benim gibileri tek kişilik hücrelerde tuttular, diğerlerini ise kamp boyunca çalıştırdılar. O şartlar altında çalışmak bile güzel bir şeydi bana göre. En azından hava alıyorsun, gün yüzü görüyorsun. Ben, bütün bu imkânlardan mahrum bir şekilde neredeyse 1,5 yıl tek başıma hücre hayatı yaşadım. Belene'den kurtulduktan sonra da bir süre İçişleri Bakanlığı Tahkikat Şubesi'nde kaldım. Orası Belene'den daha tehlikeli bir yerdi ayrıca oraya girme nedeni ülkeye ihanet, casusluk faaliyeti gibi önemli suçlardı. Bundan dolayı oraya girenin dışarı çıkması çok düşük bir ihtimaldi. Sonra bir şekilde oradan kuruldu. Oradan çıktıktan sonra 2,5 yıl Brizne'de zorunlu ikamet altında tutuldum. Türk olmaktan başka hiçbir suçumuz olmamasına rağmen suçumuzun cezası olarak devlet adına bedavadan 2,5 sene çalıştırıldım. Bulgaristan'da o ateş çemberinin içinden geçtik. Bizden çok çekenler de vardı. Bir Nuri Ağabeyimiz vardı 20-21 sene içeride yattı ama kendisine hiç vefa gösterilmedi. Sonra biz devlet büyüklerimize gittik geldik, ağabeyimize bir ev alalım diye görüştük. Kendisi medrese okumuş, ilahiyat bitirmiş âlim bir insandı. O yüzden zaten çok çektirdiler. Gençlere sahip çıkmasın, tesir etmesin diye o kadar yattı içeride. Memleketine hizmet etti ama biz yeterince ilgilenemedik onunla, vefasızlık ettik.

EK 7: Mehmet Zafer'le Yapılan Mülakat

*(BAHAD (Balkanlar'da Adalet, Haklar, Kültür ve Dayanışma Derneği)
Başkan Yardımcısı Mehmet Zafer'le yapılan mülakat)*

- **BAHAD olarak misyonunuz ve faaliyetlerinizden bahsedebilir misiniz?**

BAHAD, Belene toplama kampı mağdurları başta olmak üzere 1984-1988 yılları arasında (Bulgaristan'da uygulanan soykırım sürecinde) hapisanelere atılanlar, sürgüne gönderilenler ve diğer mağdurlar tarafından kurulmuştur.

Derneğin kuruluş sebeplerine gelince birkaç kelime ile değinmek isteriz. Bilindiği gibi 1989 yılının Mayıs'ında ilk olarak ve kısa sürede toplama kampında kalanlar sınır dışı edilmişti sürgünde kalanlar ve hapisanelerde kalanlar aynı şekilde apar topar sınır dışı edildiler. Bu mağdurların sayısı yaklaşık 1500 kişi olarak geçmektedir.

Türkiye'ye geldiğimizden 2003 yılına kadar yukarıda sözü edilen mağdurların mağduriyetini gidermek adına hiçbir göçmen derneği çalışma yapmamıştır. 2001 yılında mağdurlardan oluşan inisiyatif grubu oluşturulmuş ve daha sonra ofisi Ankara'da bulunan İbrahim Efendioğlu'nun başkanlık yaptığı dernek çatısı altında çalışmalarımızı sürdürdük. Bu derneğin himayesinde 2003 yılı Mart ayında Brüksel'de Avrupa Komisyonu temsilcileriyle toplantı düzenlendi ve Eylül ayında Avrupa Konseyi Genel Sekreteri Walter Schwimmer ve Parlamento Başkanı Peter Schieder ile görüşmeler gerçekleşti. O tarihlerde, 1984-1989 yılları arasında yaşamış olduğumuzu trajediyi Avrupa'nın en yüksek mercileri nezdinde dile getirmiş olduk.

2004 yılının ilkbaharında BAHAD kuruldu ve kendi çatısı altında faaliyetlerini sürdürdü. 2003 yılından 2010 yılına kadar Avrupa'nın birçok kuruluşlarında defalarca toplantılar gerçekleştirdik: AKPM, Avrupa Komisyonu, Avrupa Birliği Parlamentosu, İnsan Hakları Alt Komisyonu, Cenevre'de bulunan

Birleşmiş Milletler Merkezi'nde Af Örgütünün Brüksel Ofisinde, Bulgaristan'da tüm ilgili mercilerde çalışmalar yapılmıştır.

Bu çalışmalar sonucunda 2009, 2010, 2011 ve 2012 yıllarında Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi'nden bizim lehimize iki karar çıkmıştır ve üç rapor yazılmıştır. Raporlar İnsan Hakları Komiseri tarafından ve İzleme Komitesi tarafından yayımlanmıştır.

11 Ocak 2012 tarihinde Bulgaristan Meclisi zorla asimilasyon süreciyle ilgili deklarasyon yayımlandı ve bu dönemi ilgilendiren ve 1991 yılında başlatılmış olan davanın bitirilmesinden yana tavır koymuş ve dile getirmiştir.

Bu şekilde BAHAD 2003 yılından 2013 yılına kadar yoğun faaliyette bulunmuştur.

Derneğin bir diğer faaliyeti hukuk alanındadır, şöyle ki;

2003 yılının Aralık ayında Belene ve diğer mağdurlardan oluşan yaklaşık 150 kişi Avrupa İnsan Hakları Mahkemelerine başvuru yaptı. Başvuruyu Kadıköy'de bulunan Şükrü Alpaslan avukatlık bürosu hazırladı. 2004 yılının ilkbaharında başvuru reddedildi. Sebepleri:

- Zorla asimilasyon süreci 1992 yılından önce cereyan ettiğinden dolayı, çünkü Bulgaristan, hadiseler vuku bulduğu yıllarda Avrupa Konseyi'ne üye değilmiş.
- İkinci sebep ise 1991 yılında Bulgaristan Parlamentosu tarafından kabul edilen İade-i İtibar yasası ki bu yasa tüm mağdurların hak arama yollarını kesmektedir. Bu yasa hapiste, sürgünde veya toplama kampında kaldığın her ay için sadece 32 Avro tazminat öngörmektedir. Örneğin 48 ay x 34 Avro = 1536 Avro veya 3000 Leva. Bulgaristan Parlamentosu çalınan yıllarımızın değeri, bu kadar dedi ve hukuki yollarımızı da kapatmış oldu.

Fakat BAHAD davadan vazgeçmedi.

1) Onursal başkan adına bir Belene davası başlatıldı ve Bulgaristan iç çareleri tüketildi. Kasım 2013 sonuna kadar Strasbourg Mahkemesine gidilecek.

2) Bir diğeri Şükrü Altay adına açıldı. Bu dava doğrudan 1991 yasasına karşı açılmış bir davadır ve söz konusu yasayı çürütürsek onbinlerce kişi yararlanacak. Bu davanın Sofya Yüksek Mahkeme safhası kaldı ve 11.11.2013 tarihinde görülecek.

Sonuç olarak BAHAD iki yönlü çalışmalar yapmıştır: Hukuk alanında ve Avrupa İnsan Hakları Kurumlarında. Her ne kadar elle tutulur ve gözle görülür başarı elde etmesek de çıkan kararlar ve yazılan raporlar sayesinde Bulgaristan'da yaşananları önemli kurumlarda dile getirmiş olduk.

EK 8: Emine Dağlıoğlu ile Yapılan Mülakat

(Emine Dağlıoğlu, 1950 yılı göçmenidir ve benim de babaannem olur. Sorduğum sorulara kendi şivesiyle cevap vermiş ve bu cevaplar benim tarafımdan yazı diline çevrilmeye çalışılmıştır)

- **1950 yılında Türkiye'ye göç ettiniz. Bu göçe neden olan sebepleri ve göç sırasında yaşadıklarınızı anlatır mısınız?**

Çok yasaklar oldu. Eşyalarımızı bile getirmemize izin vermediler. Ondan sonra Türkiye'ye gelirken bakır tel istediler bizden. Elektrik yoktu ya o zamanlar, biz gelirken bizi soymak için bakır tel istediler. Komünizm gelince her şeye devlet el koydu. Herkes bir oldu. Bizim yaşadığımız köy Şumnu'ya bağlı bir köydü. Bizim köyde Bulgarlar da vardı, Çingeneler de vardı. Devlet herkesi karıştırmaya başladı. Bizler, Bulgar ve Çingenelerle karıştırılmaya çalışılınca deden bu böyle olmayacak dedi. Ne olursa olsun Türkiye'ye gideyim, çocuklarımı Türk topraklarına atayım dedi. Yasakları artırmaya başladılar. Çarşafı yasakladılar. Hatta annem fırına ekmek almaya gitmiş, dönerken feracesini çıkarıp atmışlar. Çok sıkıntılar çekildi. Bunlar olunca deden de Türkiye'ye gitmeyi kafasına koydu. Biz o zamanlar yeni evli gibiydik. Mustafa amcan iki, iki buçuk yaşlarındaydı. Hüseyin amcana da hamileydim o zamanlar.

Deden, babası Hüseyin dedenle konuştu. O zamanlar askere gitmeyenlerden devlet askerlik parası alırdı. Hüseyin dede dedi ki, iki tane askere gitmemiş kardeşin var, kızlar var biz gelemeyiz siz gidin dedi. Deden de ben yalnız başıma gitmeyeyim benim yanıma birini ver dedi. Hüseyin dede de dedenin kardeşi Mehmet vardı, onu dedenin yanına verdi. Deden o zamanlar dağdan odun getirir köyde, kasabada satardı. Böylelikle hem kendinin hem de kardeşinin pasaport ve yol masraflarını çıkardı. Kâğıtlar o zaman Varna'da yapılıyordu. Varna'ya pasaportları çıkartmak için gittik. Bulgara tavuk da kızarttık pasaportları çabuk çıkartsın diye. O zamanlar yanımızda babamlar da Varna'ya gelmişti. Ama onlar daha sonra gelmeyi istemediler. İki kere pasaport çıkardılar ancak gelediler. Bizim pasaportlar çıktı. Eşyalarımızı, sandıklarımızı hazırladık, arabaya koyduk ve doğruca şehre, tren

istasyonuna gittik. Eşyalarımızı arabadan indirip trene yerleştiriyorken bir haber geldi sadece 30 kg eşya alınacak diye. Yanımıza sadece bir yorgan bir yastık ve iki çuval kurutulmuş ekme alabildik. Türkiye sınırına bir geldik ki sınır kapatılmış, içeriye almıyorlar. Çünkü Bulgarlar, Türkler göç ederken Çingenelele de pasaport vermiş ve fırsattan istifade Türkiye'ye göndermiş. Bu yüzden dolayı Türkiye de sınırı kapatmış. Hepimizi trenden indirdiler. Sınırın yanında düzlük bir yere çadırlar kurulmuş. Mevsim güz dönemiydi, ağaçların yapraklarının döküldüğü mevsimdi. Kızılay çadırlarında hastalar, yaşlılar, kadınlar ve çocuklar kalıyordu, erkekler ise dışarıda, otların üzerinde, samanlıklarda yatıyorlardı. O şekilde iki akşam kaldık. Bekledik ki sınır açılsın, tren gelsin de Türkiye'ye geçelim ancak tren gelmeyince erkekler dağdan odun getirerek kulübeler yapmaya başladılar. Yetmiş gün kulübelerde kaldık. Kış geldi, kar yağdı, hava çok soğuktu. Çocuklar, bebekler hasta oldu, ilaç yok, hiçbir şey yoktu. Çok sıkıntılar çektik orada. Çamaşır yıkamak için bir testi su ısıtıyorduk sonra da dağda, bayırda yıkıyorduk. Taş üstünde tarhana yaptık. Daha sonra Türk Konsolosluğu Bulgarlara, Çingeneleri geri çekersen sınırı açarım demiş. Bunun üzerine Çingenelele geri gidince sınır tekrar açıldı. Bu yetmiş gün içinde yaşlılardan, çocuklardan ölenler oldu. Kefen dahi bulunamadı, çuvalı kefen yaptılar öylece gömdüler Bulgar mezarlıklarına.

Sınırdan geçtikten sonra Uzunköprü'ye geldik. Ama hiçbir eşyamız yoktu. Geldiğimiz ikinci akşamı Hüseyin amcan dünyaya geldi. Hava çok soğuk, bebek yeni doğmuş. Uzunköprüye'ye geldiğimizde bir ebe kadınla tanışmıştık. O bize soba getirdi, boru verdi onunla ısındık. Kaldığımız yerin bir tarafı camiydi, bir tarafında da tabutlar vardı. Ben orda kalmaktan çok korkuyordum. Bir tarafı da cami olduğu için insanlar girip çıkıyordu. Hem onlar hem de biz rahatsız oluyorduk. İki akşam orada kaldıktan sonra deden bir ev bulunca biz de oraya gittik. İnanır mısın Hüseyin amcan dünyaya geldiğinde ne bez vardı ne de göbeğini kesmek için bir şey, öyle yokluklar vardı. Mustafa amcan hastalandı. Doktor yok, bir şey yok. Çocuk yetmiş gün çadırlarda, kulübelerde kaldı. Uzunköprü'ye geldik yine soğuklarda kaldık ve hastalandı çocuk. Deden, isterse sen öl istersen çocuk ölsün ben gidip kimseden bir şey isteyemem dedi. Ekmekler kum gibiydi. Buğdayı hiç temizlememişler, yıkamamışlardı. Soğan uçlarını ekmeğin içine doğrayıp onunla katık yapardık. O kışı

Uzunköprü Kavacık köyünde geçirdikten sonra bizi Romanya macırlarının yaşadığı Kırköy'e gönderdiler. Orada devlet bize işleyelim diye tarla da verdi. Ama verdikleri tarla yamaç kenarında, taşlarla dolu, verimsiz bir yerd. Bulgaristan'daki tarlalarımız çok verimliydi. Adam boyu mısırlar olurdu. O sene tarlayı sürdük, ektik ancak çok bir şey vermedi. Bir de üstüne üslük dolu yağdı ve olan ürünler de zayi oldu. Deden de zaten tarla verimsiz ne duracağım burada dedi öylelikle İstanbul'a geldik.

- **Bulgaristan'da Komünizm döneminde neler yaşadınız?**

Bulgarlar tarlalarımıza el kodular. Tarlalarımızı TKZ yaptılar. Yani tarlalara devlet el koydu. Bulgarlarla, Çingenerle tarlalarımız birdi. Devlete çalışıyorduk orada. Bir araba TKZ'ye bir araba evine ot getirirdin. Kaçakçılık çok olurdu bu yüzden. Bağ bozumuna gidersen bir sandık TKZ'ye bir sandık da eve getirirdin. Çingenerle Bulgarlar kaçakçılığa alışmışlardı. Türkler öyle olmayınca, göçler de olunca köyde iyice azalmışlar. Kalanları da kasabaya gitmişler. Bizim çocukluğumuzda köyde okul da vardı cami de vardı. Şimdi onlar kalmamış. Köyümüz Şumnu'ya bağlı bir köydü. Köyde Bulgarlar da vardı, Çingenerler de vardı. Hatta köy mezarlığında, mezar taşlarında eski dille yazılmış sarıklı mezar taşları bile vardı. Ama o dönemde hepsini yıkmışlar şimdi o mezar taşları kalmamış.

- **1950 öncesinde Bulgarlarla ilişkileriniz nasıldı?**

Bizimle iyilerdi, bir sıkıntımız yoktu. Ama bizden sonra gelenler özellikle 1989 göçmenleri sıkıntı çekmişler. Bulgarlar onlara kötü davranmış, üzerlerine köpek salmışlar. Çoğu gece kaçmışlar, eşyalarını bile alamadan geldiler çoğu. Sonra tekrar Bulgaristan'a döndüklerinde görüyorlar ki evlerinin çoğu yıkılmış, eşyaları çalınmış çok üzüldüler. Kırcaali tarafından gelen macırlar öyle bir sıkıntı görmediler. Çünkü o taraf tamamen Türktü ama bizim Şumnu tarafında Çingene de çok Bulgar da çok olduğu için onlar büyük zarar vermişler.

